

**T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**2001 SONRASI AFGANİSTAN'DA SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI: AFANİSTAN SİVİL TOPLUM
FORUMU ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan:
MOHAMMAD RAFİ SADAT**

**Danışman:
DOÇ DR. AHMET KOYUNCU**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Razi SAOAT
	Numarası	148103011007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU
	Tezin Adı	2007 Sonrası Afganistan'da Suil Tedim Kuruluşları: AFSTF Örneği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 2007 Sonrası Afganistan'da Suil Tedim Kuruluşları: AFSTF Örneği başlıklı bu çalışma 15/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Ahmet KOYUNCU	[İmza]
2	Prof. Dr.	Mahmut İzzet AKIN	[İmza]
3	Dr. Öğr. Üyesi	İbrahim NACAK	[İmza]

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Rafi Sadat		
	Numarası	148103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/ Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	2001 Sonrası Afganistan'da Sivil Toplum Kuruluşları: Afganistan Sivil Toplum Forumu Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Mohammad Rafi Sadat

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mohammad Rafi Sadat		
	Numarası	148103011007		
	Ana Bilim / Bilim	Sosyoloji/ sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. DR. Ahmet Koyuncu		
Tezin Adı	2001 Sonrası Afganistan’da Sivil Toplum Kuruluşları: Afganistan Sivil Toplum Forumu Örneği			

Afganistan’ın tarihini ve sosyo-kültürel yapısını incelediğimiz zaman, şuralar (konseyler) ve “Jirga”lar ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Afganistan’da sivil toplum, şura ve ”Jirga” çerçevesinde çok eski zamanlardan itibaren geleneksel biçimde varlığını göstermiştir. “ Jirga”lar tarih boyunca sosyal ve siyasal alanda önemli roller oynamıştır. 2001 yılından önceki dönemlerde sivil toplum kuruluşları, geleneksel bir statüye sahip ve resmiyete geçmemişken, 2001’den sonraki dönemlerde modern bir statüye sahip olan bugünkü anlamıyla oluşmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum terimi bugünkü anlamıyla ilk kez 2001 yılından sonra Afganistan’ın siyasal ve sosyal alanına girmiştir.

Demokratik değerler üzerine kurulan yüzlerce sivil kuruluş yeni siyasi yönetimde ardı ardına kurulmaya başlamıştır. Öte yandan çalışmada ele alınan **Afganistan Sivil Toplum Forumu (AFSTF)** 29 Kasım - 2 Aralık 2001 tarihleri arasında Almanya’nın Bad Honnef kentinde, Afganistan’ın siyasi temsilcilerinin katıldığı Bon konferansıya paralel olarak düzenlenen bir konferansta gündeme gelmiştir.

Konferans’a aralarında gençlerinde olduğu kadın ve erkeklerden oluşan 76 sivil toplum aktivisti katılmıştır. Konferans’ta Afganistan’da sivil toplumun geleceği, Afganistan’ın yeniden inşa edilmesinde sivil toplumun konumu ve sivil toplum kuruluşları

arasında bir diyalogun başlatması gibi konular değerlendirildikten sonra, “Afganistan Sivil Toplum Forumu”nun kurulması kararı alınmıştır. Bu kapsamda, Mart 2002’de AFSTF’nun ilk ofisi başkent Kabil’de açılmıştır.

Bu kapsamda hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde teorik olarak sivil toplum kavramının tanımı, tarihçesi ve sivil toplumun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümünde, Afganistan’da sivil toplumun tarihsel gelişimine odaklanılmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Afganistan Sivil Toplum Forumu’nun tarihçesi, idari yapısı, çalışma alanları ile devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi üzerine durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Sivil toplum, Devlet, İktidar, Siyaset.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mohammad Rafi Sadat		
	Student Number	148103011007		
	Department	Sosyoloji		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ahmet Koyuncu		
Title of the Thesis/Dissertation	Non-governmental Organizations in Afghanistan After 2001: Example Of Afghanistan Civil Society Forum			

After evaluating the history and social-cultural structure of Afghanistan, it appears to be as a country of “Jirgas (councils). Civil society has traditionally been present at the framework of “Jirgas since ancient times. “Jirgas have been playing an important role in the social and political spheres throughout history. Although in the years before 2001 the civil society organizations owned traditional status and did not have official structure, they have had modern status today. It means that 2001 was the starting point for the term (civil society) playing its role in the political and social spheres of Afghanistan.

Right after or under the new democratic administration, hundreds of civil society organizations have been established consecutively. In the parallel with “Afghanistan Civil Society Forum (AFCSF)” held in Bad Honnef, Germany on 29 November 2 December 2001, the political representatives of Afghanistan participated in the Bon conference.

Seventy-six civil activists including women and men and young people participated in the conference. Besides they discussed on the issues such as the future of civil society in Afghanistan, the position of civil society in the reconstruction of Afghanistan and dialogue among civil society organizations, they decided to establish the Afghanistan civil society forum. As a result, its first office was opened in the capital Kabul in March 2002.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Considering the above discussions, this study consists of three parts. The first part, theoretically, covers definition, history and the relationship of civil society with the state, power, and politics. In the second part, this study focuses on the historical development of civil society in Afghanistan. In the third part, this study examines “The Afghanistan Civil Society Forum” history, administrative structure, working areas, its relations with the state, power, and politics.

Keywords: Afghanistan, Civil society, State, Power, Politics

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT	2
ÖNSÖZ	3
KISALTMALAR	4
GİRİŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı ve Tarihçesi.....	7
1.1.1. Tanımı	7
1.1.2. Tarihçesi	8
1.2.Sivil Toplum Kuruluşlarının Diğer Alanlarla İlişkisi	10
1.2.1. Sivil Toplum - Siyaset İlişkisi.....	10
1.2.2. Sivil Toplum - İktidar İlişkisi.....	13
1.2.3. Sivil Toplum - Devlet İlişkisi.....	15
2. AFGANİSTAN’DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ	19
2.1. Tarihçesi.....	19
2.1.1. Emir Şir Ali Han Dönemi (1862-1879)	20
2.1.2. Bir Sivil Toplum Olarak Meşrutiyet Hareketi (1906).....	21
2.1.3. Emanullah Han Dönemi (1919-1929).....	26
2.1.4. Zahir Shah Dönemi (1933-1973)	29
2.1.5. Yeni Siyasi Sistem/ Demokrasi Dönemi (1963-1973).....	35
2.1.6. Davut Han ve Sonraki Dönemler	36
2.2. 2001 Sonrası Afganistan’da Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişim Süreci	38
2.2.1. Bon Konferansı	38
2.2.2. Karzai Dönemi ve İktidara Gelişi	40
2.2.4. Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları.....	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	52

3. BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AFGANİSTAN SİVİL TOPLUM FORUMU (AFSTF).....	52
3.1. AFSTF'nun Tarihçesi, İdari Yapısı ve Çalışma Alanları	52
3.1.1. Tarihçesi.....	52
3.1.2. İdari Yapısı.....	54
3.1.3. Çalışma Alanları	54
3.1.3.1. Savunuculuk.....	55
3.1.3.2. Koordinasyonluk.....	60
3.1.3.3. Kamu Bilinçlendirmesi	63
3.1.3.4. Ağ Oluşturma	65
3.2.AFSTF'nun Siyaset, İktidar ve Devlet (Hükümet) İlişkisi	70
3.2.1. AFSTF -Siyaset İlişkisi	71
3.2.2. AFSTF - İktidar İlişkisi.....	73
3.2.3. AFSTF - Devlet(Hükümet) İlişkisi	76
SONUÇ ve ÖNERİLER	82
KAYNAKÇA	85

ÖZET

Afganistan'ın tarihini ve sosyo-kültürel yapısını incelediğimiz zaman, şuralar (konseyler) ve "Jirga"lar ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Afganistan'da sivil toplum, şura ve "Jirga" çerçevesinde çok eski zamanlardan itibaren geleneksel biçimde varlığını göstermiştir. "Jirga"lar tarih boyunca sosyal ve siyasal alanda önemli roller oynamıştır. 2001 yılından önceki dönemlerde sivil toplum kuruluşları, geleneksel bir statüye sahip ve resmiyete geçmemişken, 2001'den sonraki dönemlerde modern bir statüye sahip olan bugünkü anlamıyla oluşmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum terimi bugünkü anlamıyla ilk kez 2001 yılından sonra Afganistan'ın siyasal ve sosyal alanına girmiştir.

Demokratik değerler üzerine kurulan yüzlerce sivil kuruluş yeni siyasi yönetimde ardı ardına kurulmaya başlamıştır. Öte yandan çalışmada ele alınan **Afganistan Sivil Toplum Forumu (AFSTF)** 29 Kasım - 2 Aralık 2001 tarihleri arasında Almanya'nın Bad Honnef kentinde, Afganistan'ın siyasi temsilcilerinin katıldığı Bon konferansıya paralel olarak düzenlenen bir konferansta gündeme gelmiştir.

Konferans'a aralarında gençlerinde olduğu kadın ve erkeklerden oluşan 76 sivil toplum aktivisti katılmıştır. Konferans'ta Afganistan'da sivil toplumun geleceği, Afganistan'ın yeniden inşa edilmesinde sivil toplumun konumu ve sivil toplum kuruluşları arasında bir diyalogun başlatması gibi konular değerlendirildikten sonra, "Afganistan Sivil Toplum Forumu"nun kurulması kararı alınmıştır. Bu kapsamda, Mart 2002'de AFSTF'nun ilk ofisi başkent Kabil'de açılmıştır.

Bu kapsamda hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde teorik olarak sivil toplum kavramının tanımı, tarihçesi ve sivil toplumun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümünde, Afganistan'da sivil toplumun tarihsel gelişimine odaklanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun tarihçesi, idari yapısı, çalışma alanları ile devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi üzerine durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Sivil toplum, Devlet, İktidar, Siyaset.

ABSTRACT

After evaluating the history and social-cultural structure of Afghanistan, it appears to be as a country of “Jirgas (councils). Civil society has traditionally been present at the framework of “Jirgas since ancient times. “Jirgas have been playing an important role in the social and political spheres throughout history. Although in the years before 2001 the civil society organizations owned traditional status and did not have official structure, they have had modern status today. It means that 2001 was the starting point for the term (civil society) playing its role in the political and social spheres of Afghanistan.

Right after or under the new democratic administration, hundreds of civil society organizations have been established consecutively. In the parallel with “Afghanistan Civil Society Forum (AFCSF)” held in Bad Honnef, Germany on 29 November 2 December 2001, the political representatives of Afghanistan participated in the Bon conference.

Seventy-six civil activists including women and men and young people participated in the conference. Besides they discussed on the issues such as the future of civil society in Afghanistan, the position of civil society in the reconstruction of Afghanistan and dialogue among civil society organizations, they decided to establish the Afghanistan civil society forum. As a result, its first office was opened in the capital Kabul in March 2002.

Considering the above discussions, this study consists of three parts. The first part, theoretically, covers definition, history and the relationship of civil society with the state, power, and politics. In the second part, this study focuses on the historical development of civil society in Afghanistan. In the third part, this study examines “The Afghanistan Civil Society Forum” history, administrative structure, working areas, its relations with the state, power, and politics.

Keywords: Afghanistan, Civil society, State, Power, Politics

ÖNSÖZ

Afganistan'ın politik ve sosyal tarihine baktığımız zaman bağımsızlığını (1919) alana kadar, politika hakkı, sosyal haklar, anayasal parti kurma ve sivil kuruluş kurma hakkı gibi konuların Afganistan'ın gündeminde olmadığı görülmektedir. Ancak 1919'de bağımsızlığını aldıktan sonra ilk kez anayasaya sahip olmuştur. O dönemden 2001 yılına kadar Afganistan bazı reformlar, devrimler ve iç savaşlara tanıklık etmiştir. Buna rağmen zaman zaman sosyal gelişmeler de yaşanmıştır.

Reformlar ve sosyal gelişmenin başlangıcını Afganistan'ın bağımsızlık mücadelesine öncülük eden Emanullah Han dönemine atıfta bulunmak mümkün olacaktır. Zira o dönemden sonra 2001'e kadar her ne kadar kesintiye uğramışsa da parti kurma, sosyal kurum kurma, öğrenci ve kadın birlikleri kurma gibi konular her zaman gündemde olmuştur.

Karzai'n iktidara gelmesi ile de, Afganistan dünyaya açılmış ve bir kez daha demokrasi ve sivil hareketler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Afganistan'da köy kuruluşları, "Jirga"lar, ulusal ve uluslararası" olmak üzere üç çeşit sivil kuruluş varlığını göstermiştir.

Bu konu kapsamında ele aldığımız "**2001 Sonrası Afganistan'da Sivil Toplum Kuruluşları: AFSTF Örneği**" isimli araştırmamda, bana büyük ölçüde yardımda bulunan ve her türlü desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın **Doç. Dr. Ahmet Koyuncuya** şükranlarımı sunarım. Ayrıca, aileme ve özellikle de anne ve babama bu yolda beni teşvik ettikleri ve benim onlardan uzak kalmama sabrettikleri için teşekkür ederim.

KISALTMALAR

AFSTF	:Afganistan Sivil Toplum Forumu
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AB	:Avrupa Birliği
BM	:Birleşmiş Milletler
NGO	: Non govermental organaization
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
STÖ	:Sivil Toplum Örgütleri
UNDP	: United Nation Developent Programme
USAID	:UnaitedStateAgencyFor International Develepment
UD	:Uluslararası Demokrasi

GİRİŞ

Afganistan, yıllarca savaş meydanı olan bir ülke olarak, her dönem bir dış ülkenin saldırısına maruz kalmıştır. 1839-1842, 1878-1880 ve 1919'daki üç ayrı İngiliz-Afgan savaşı, 1979-1989 Rus-Afgan savaşı ve Afganistan'daki iç savaşlar ile Taliban'ın iktidara gelişi bu durumu özetlemektedir.

Bu dönemlerde Afganistan her ne kadar zaman zaman demokrasi, reform ve sivil toplum hareketlerini tecrübe etmiş olsa da bu girişimler her zaman kesintiye uğramıştır. 11 Eylül olayının ardından ABD'nin Afganistan'da Taliban'a savaş açması Afganistan'ın siyasal ve toplumsal hayatında yeni bir sayfa açılmasına sebep olmuştur. Bu süreç içerisinde Almanya'nın Bon kentinde düzenlenen konferansında temeli atılan yeni yönetim, demokrasi, insan hakları, eşitlik, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve sivil toplum gibi değerler çerçevesinde yeni bir hükümet kurulmuştur.

Bu kavramlar, özellikle sivil toplum kavramı, yıllarca savaşla boğuşan Afganistan gibi bir ülkenin siyasal ve toplumsal gündeminde yeni tartışmaların kapısını açmıştır. Afganistan'da her ne kadar sivil toplumla ilgili bazı kitaplar ve makaleler yazılmış olsa da kavramın Afganistan'daki tarihçesi, devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi hakkında bazı boşlukların olduğu bilinmektedir.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın amacı, Afganistan Sivil Toplum Forumu (AFSTF) örneği üzerinden sivil toplumun devlet, siyaset ve iktidarla olan ilişkisi ve Afganistan'daki tarihsel gelişiminin değerlendirilmesidir.

Afganistan'ın tarihinde sivil toplum kavramı ilk kez 2001 yılında gündeme gelmiştir. Diğer taraftan Afganistan'ın geleneksel ve kapalı bir toplum olması ve hala da devam etmekte olan uzun süren savaşlara maruz kalması nedeniyle, sivil toplum halkın gündelik hayatında yeni bir kavram olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, kavramın tanımı, tarihi, Afganistan'daki tarihsel gelişimi ve geleneksel sivil kuruluşlar diye tanımlanan "şuralar" ve "Jirga"ların sivil kuruluş özelliği taşıyıp taşımadığı vb. konularla ilgili doğrudan yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın, Afganistan'ın sivil toplum anlayışı alanındaki boşlukları doldurabilmesi adına önem arz ettiği düşünülmektedir.

2001 yılı sonrası Afganistan’da kurulan sivil kuruluşları ve önceki dönemlerdeki sivil toplumun tarihsel gelişimi ile ilgili doğrudan bir çalışma mevcut değildir. Bu bağlam da yapılan bu çalışma ile alan yazına katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sivil toplumun tanımı, tarihçesi, sivil toplumun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise, Afganistan’da sivil toplumun tarihsel gelişimi ve 2001 sonrası Afganistan’da sivil toplumun gelişim süreci ile ilgili gelişmeler anlatılmıştır. Üçüncü bölümünde, Afganistan sivil toplum forumunun tarihçesi, idari yapısı, çalışma alanları, devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bilgiler ve yapılan tartışmalardan hareketle Afganistan’da sivil toplumun mevcut durumu, temel sorunları ve geleceğine ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı ve Tarihi

Sivil toplum kavramı, siyaset felsefesinin en tartışmalı kavramlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum düşüncesi liberal-politik felsefe tarihinde asırlar öncesine kök salmış ve ilk kez Platonun teorileri ile Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. Sivil toplum kavramının kökleri batı geleneğine dayanmakta olup, batının siyasi, ekonomik ve entelektüel düşünceleri ile birlikte gelişmiştir.

1.1.1. Tanımı

Sözcük kökü açısından Latince ve Fransızca olan “Civil” kelimesi, “görgü kuralını iyi bilen nazik, medeni ve kibar” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca sivil kelimesi asker olmayan, üniforma giymeyen anlamlarını da taşımaktadır. Yine sivil kelimesinin yanına toplum kavramı eklendiğinde sosyolojik bir anlam kazanarak “kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş topluluklar” anlamlarına gelmektedir (Velioğlu, 2009, s.3).

Sivil toplum kavramının İngilizce eş anlamlısı “Civil Society” ve Latince “Civitas” cumhur ve vatandaş anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Fransızca “Societe Citet” ve Almanca “Burgerliche” sözcükleri olarak, şehir ve devlet anlamlarına gelmektedir ki, bu da eski Yunanda “polis” kelimesinden türemiştir (Alamdari, 2015, s. 23).

Devletten bağımsız olarak faaliyet gösteren müesseseler, sosyal hizmetler, dini vakıflar, halkın refahı için faaliyet gösteren dernekler, kültürel-bilimsel ve ticari faaliyet gösteren kurumlar vb. birer sivil toplum örgütüdür. Sivil toplum aynı zamanda vatandaş toplumdur, bu toplumda, din, mezhep, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın herkes değişik etnik gruptan olmak üzere bir vatandaş ve kardeş olarak yaşamaktadırlar (Abdul Ali Kohe, 2011).

Sivil toplumlar, devlet ile halk arasında olan ilişkileri ve bireylerin devletle olan ilişkilerini yönetmektedir. Sivil toplum, siyasi toplumdaki bağımsız olarak faaliyet yapan kuruluşlardır. Aynı zamanda devletten bağımsız, kar amacı gütmeyen ve gönüllülük ilkesine dayanan kuruluşlara da sivil toplum denilebilmektedir.

Sivil toplum tanımlarında da ifade edildiği üzere, sadece olumlu işlevler yüklenmez. Günümüzde uluslararası boyut kazanmış sivil toplum kuruluşları, devlet dışı kurumlar olarak adlandırılmakta ve ulusal devletlerin bir kontrol mekanizması olmasının yanı sıra uluslararası alanda da önemli bir kontrol mekanizması olmaktadır. NGO dediğimiz hükümet dışı kuruluşlar, batıdaki devletler üzerinde kontrol mekanizması oluşturmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda diğer devletleri de denetimi altında almıştır. Batıda gelişmiş ve güçlü olan NGO'lar Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki toplumlarda, sağlık, demokratikleşme, ekonomik gelişme, eğitimin yaygınlaşması, insan hakları, kadın hakları ve politika gibi alanlarda da yoğun faaliyet göstererek buradaki devletleri etkilemektedirler (Çaha, 2012,s.102).

1.1.2. Tarihçesi

Kökü batıya dayanan sivil toplum kavramı, demokrasi, insan hakları, felsefe vb. kavramlar gibi batının ürünü olup yeni bir kavram olarak 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sosyal bilimlerin en tartışmalı olgularından biri olmuştur. Sivil toplum kavramını ilk kez siyasetten ayrı olarak Hobbes, Locke, Rousseau ve Montesquieu gibi düşünürlerin yazılarında görmekteyiz.

Bu anlamda kavramın tarihçesiyle ilgili farklı görüşler bulmak mümkündür. Kimileri milattan üç bin yıl önce Mezopotamya'da yaşayan Sümer Kabilesinin konseyinde polis kelimesinin "Devlet-Şehir" anlamlarında kullanılarak ilk kez ortaya çıktığını söylemişken, kimilerine göre sivil toplumdaki ilk bahsedilen isim (M.Ö. 437) Platon olmuştur. Bazıları da Aristo'nun ilk kez bu kavram üzerinde durduğunu iddia etmiş, bazıları da modern anlamı ile sivil toplum kavramının 16. ve 17. Yüzyıla ait bir kavramsallaştırma olduğunu ileri sürmüştür. Thomas Hobbes ve John Locke sivil toplumu, sosyal bir sözleşme olarak, temeline iktidarı alan bir yaklaşımı tercih etmişlerdir (Masoumi, 1999, s.38-41).

Daha sonra, Hegel sivil toplum hakkında kendi görüşünü ortaya koymuştur. Sonrasında Alexis Tocquevill kendisini izleyerek sivil toplumu siyasi örgütlerden ayırmıştır. Ayrıca kültürel dernekler ve hayır kurumları sivil toplum olarak adlandırılmıştır. Karl Marx ve Engels ise, sivil toplumu Hegel'den alarak özel mülkiyet ve pazar ilişkileri ile sınırlamışlardır. Ayrıca İtalyan Komünist Partisi'nin kurucusu Antonio Gramsci, ekonomik, kültürel, siyasal ya da lonca olmak üzere tüm grup ve organizasyonların sivil toplumu oluşturabileceklerini iddia etmiştir (Bayat, 2002, s.235-245).

Bir diğer görüşe göre, Doğu Bloku'nun çöküşünün başlangıç noktası olarak bilinen Berlin Duvarı'nın yıkılışından bu yana sosyal bilimlerin birçok alanında konu olan ve günlük hayatta en çok duyulan kavram sivil toplum terimi olmuştur. Küreselleşmenin yükselişi ve sivil toplum tartışmalarının yoğunluk kazandığı bir dönemde sivil toplum kuruluşları 1990'da sosyalizmin çöküşüyle devlete alternatif olarak varlığını göstermiştir (Doğan, 2013, s.9-21).

Yukarıda sivil toplumun tarihsel gelişim süreci Avrupa'daki seyri üzerinden ele alınmıştır. Bunun yanında sivil toplum İslami kaynaklarda da medeni toplum olarak geçmektedir. Medeni toplumun ilk örneklerini İslam dünyasında görmekteyiz. Örneğin, Hz. Muhammed'in ilk kurduğu yerleşik biriminin ve idari yapının, o dönemdeki karşıt anlamı olan "bedeviliğin", Medine olarak yeniden isimlendirilmiş olması, sivil toplum kavramının sınırlarını gösterebilecek son derece önemli bir veridir. Kavramın şekillenmesi, insanların birbirleri, devlet, toplum, hukuk, tabiat ve Allah'la olan ilişkilerini detaylı bir kodlamaya tabi tuttukları uzun bir "Medineleşme" sürecinden geçmiştir (Aktay, 2005, s.12).

Bir diğer kilit nokta ise, İslam kültürünün diğer dini kültürlere göre sivil toplumla çok yakından ilgilenmesi olmuştur. Bunun yanında Müslümanlar diğer dini azınlıklara göre daha derin ve elverişli bir kültür ve geleneğe sahip olmuşlardır. Ayrıca medeni toplum teorisini, İbn-i Haldun ve diğer İslam düşünürlerinin düşüncelerinde de görmek mümkündür. İbn-i Haldun insanoğlunun entelektüel ve felsefi kökenine dayanarak doğası gereği medeni bir varlık olduğunu söylemiştir (Hadif, 2013,s.110).

Sivil toplum kavramının ne zaman, hangi tarihte, hangi ortam ve hangi toplulukta ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgi ve fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla her toplum sivil toplumu kendi durumuna göre yorumlamıştır. İslam düşünürleri sivil toplumun kaynağını ve tarihini Medine'ye bağlarken, Batı dünyası ilk çekirdeğin Yunanistan'da ekildiği görüşünü savunmuştur. Bu yüzden diyebiliriz ki sivil toplum ve birlikte yaşama insanoğlunun doğasında var olan bir ögedir. Ayrıca sivil toplum insanın yaratılışından bu yana varlığını göstermiştir.

1.2.Sivil Toplum Kuruluşlarının Diğer Alanlarla İlişkisi

Sivil toplum örgütlerinin çeşitli oluşum şekilleri vardır ve her biri kanunlarla belirlenmiş özgün esaslara sahiptir. Başta sendika, vakıf ve dernekler olmak üzere siyasi gruplar, dini kurum ve kuruluşlar, spor kulüpleri, odalar, loncalar, büyük ve küçük özel sektörler sivil toplum kuruluşlarının kapsamı içine girmektedir. Fakat sendikalar, dernekler ve vakıflar diğerlerine göre hem işlevsel ve hem de yapısal açıdan belli bir yere sahip olmaktadır (Seven, 2010, s.15).

Sivil toplum kuruluşları, çok boyutlu yapısıyla diğer toplumsal kurumlarla ilişki içindedir. Buna göre sivil toplum kuruluşları, birey, insan hakları, din, demokrasi, kamusal alan, devlet, siyaset, aile vb. birey ve toplumu ilgilendiren bütün alanlarla bir şekilde irtibat kurabilmektedir.

Bu başlık altında ise tezin temel amacı doğrultusunda sivil toplum-siyaset, sivil toplum-iktidar ve sivil toplum-devlet ilişkileri ele alınacaktır.

1.2.1. Sivil Toplum - Siyaset İlişkisi

Sivil toplum kavramı, uluslararası politikadaki temel değişiklikler, soğuk savaşın sona ermesi ve yirminci yüzyılın son on yılında batı ülkeleri tarafından demokrasi politikasının yayılmasıyla birlikte yeni bir yön almış, dramatik değişimlerle yeni anlamlar kazanarak demokrasiye geçiş sürecinde önemli roller oynamıştır (Jouya, 2010).

Sivil toplum siyaset ilişkisi, birey ve sivil toplum ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sivil toplum siyasetle sürekli birey üzerinden irtibat kurmaktadır. Bu yüzden sivil toplum bireylerin görüşlerini siyasal sistemlere

yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra bir dizi bağımsız, yasal ve aktif kurumlarla birlikte halk ve devlet arasındaki arabuluculuk görevini üstlenmektedir.

Bu bağlamda Marx sivil toplum ve siyaset ilişkisine medeni insan ve siyasal topluluğun üyesi olanlar üzerinde değerlendirmektedir. Marx, sivil toplumun insanı ile siyasal toplumun insanı arasında ayrım yapmaktadır. Buna göre sivil toplumun üyesi olan bireyler doğal haklara sahipken, siyasal toplumun üyesi olan bireyler ise yasal haklara sahiptir. Dindar biri olarak insan, sivil toplumun bir üyesidir ve vatandaş olarak politik topluluğun bir üyesidir. Sivil toplum siyasal toplumun ön koşuludur (Alamdari, 2015, s. 29).

Diğer yönden 17. Yüzyılın düşünürleri sivil toplum kavramını devletle eşit olarak görmüşlerdir. Yine bu dönemin öncülleri olan Hobbes, Machiavelli ve Kant'a göre sivil toplum politikanın ve politik faaliyetlerinin alanıdır. Öte yandan sivil toplum politika yapıcıları ve karar vericileri dış politikada da etkileyebilmektedir. Antonio Gramsci sivil toplumu, siyasal iktidara karşı ideolojik iktidar oluşumunun merkezi olarak görülmektedir (Gulistani, 1998).

Sivil toplumun tarihine bakacak olursak, Avrupa'nın politik felsefesinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Başlangıçta devletle eş anlamlı olan sivil toplumun, Latince "Civil Society" ve Aristo'nun "politickonionia"sı gibi siyasal bir toplum anlamında olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Buna göre sivil toplum ve siyaset ilişkisinin ilk ayak seslerini, sivil toplumun ilk ortaya çıktığı Yunan ve Aristo'nun görüşlerinde görmekteyiz. Dahası sivil toplum ve siyaset ilişkisi, 20. yüzyılda, sosyalist ülkelerde siyasal stratejilerini belirlemek, demokratik bir devletin esasını oluşturmak için muhalif gruplar tarafından, otoriter ve sosyalist devletlere karşı sivil toplumun modern tanımının kullanımıyla başlamıştır (Mevludi, 2002, s.191).

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasal yaşam, özellikle devletle ilgili çalışmalar, normatif ya da ahlaki özelliklerini kademeli olarak yitirmiştir. Siyasi düşünürler, mevcut politikaların analizi ve mevcut teori ile pratik arasındaki bağlantıya dayanarak hükümetler ve vatandaşlar arasında yeni bir ilişki kurmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar siyasal kurumlardan daha kesin, yasama kurumları, mahkemeler ve bürokrasi olmak üzere resmi kurumlara dayanmaktadır (Helveys, 2001, s.5).

Bu sürecin öncüleri ve özellikle de Harold Lasswell, bu yaklaşımı politika oluşturma bilimi olarak adlandırmıştır. Bu süreçte özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde, siyasi partiler, nüfuzlu gruplar ve sivil toplum örgütleri, genel alandaki vatandaşlarının siyasete katılımı için bir sivil toplum düzeyinde giderek önem kazanmışlardır (Mueller, 2008, s.11).

Dolayısıyla sivil toplum, özellikle demokratik sistemde, kamu politikası üzerinde büyük bir etkiye sahiptir, bu örgütler siyaset alanında vatandaşların siyasete girmelerini sağlamaktadır (Kemali, 2016, s.119).

Bu nedenle sivil toplum kamu politikalarının belirlenmesi sürecinde birey isteklerini dile getirip bu isteklerin dikkate alınmasına yardımcı olarak kamuoyu oluşturma yoluyla katkıda bulunmaktadır (Tufan Emini, 2013, s.47).

Etkili bir sivil toplum, bireylerin belirli politikalar hakkındaki görüşlerini toplantılar ve parti programlarının aracılığıyla yansıtabilir ve bu da uygun politikaların oluşturulmasına yönelik bir platform sağlayabilir. Başka bir deyişle bireylerin talep ve beklentileri politika oluşturma ve karar alma temelini oluşturmaktadır. Bu oluşum ve karara karşın siyasetçiler her hangi bir olumsuz hareket gösterdiklerinde sivil toplumla karşı karşıya olacaktır. Bu nedenle oluşan politika toplumun amaç ve ihtiyaçlarına da uygun olacaktır (Kemali, 2016, s.131).

Bu süreçte bireyler konuya hâkim olduklarını belirterek politikanın değişimiyle alakalı planlar sunmakta, seçim kampanyaları, lobicilik ve baskı grupları çerçevesinde siyasi faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca bu siyasi faaliyetlerin her birine Cumhurbaşkanı başta olmak üzere, kongre üyeleri, idari personel, lobiciler, gazeteciler, üniversite öğretmenleri ve sivil toplum grupları dâhil olabilmektedir.

Bunun dışında sivil toplum siyasetin diğer organlarıyla da dolaylı veya dolaysız olarak irtibat kurmaktadır. Bundan dolayı sivil toplum kuruluşları kendileriyle alakalı parlamentoda cereyan eden herhangi bir yasanın reddi veya kabulü için milletvekilleriyle temas etmekte, ihtiyaç olduğunda yetkili komisyonları etkilemeye çalışarak süreci her aşamasında izleyebilmektedirler (Yıldırım, 2004, s.81).

Son olarak, sivil toplum kuruluşlarının siyasetle iç içe olup siyasal sistemlerle değişik kanallarla ilişki içinde olduğu ifade edilmektedir. Buna göre sivil toplum

örgütleri, ister hukuki açıdan ister yönetim, baskı, siyasi partiler, milletvekilleri veya bireyler kanalıyla siyasetle sürekli iletişim ve etkileşim halinde olmaktadır.

1.2.2. Sivil Toplum - İktidar İlişkisi

17. ve 18. yüzyılda Hobbes, Locke, Rousseau gibi düşünürler tarafından modern toplum düşüncesi ortaya koyulduktan sonra, insan ve onun legal hak ve istemleri tartışma konusu olmuştur. Bu konuya ilişkin fikir ve analizler çerçevesinde ihmal edilen şey, siyasal iktidarın kontrolünde sivil toplumun rolü olmuştur.

17. ve 18. yüzyıllarda liberalizmin temsilciliğini yapan John Locke da “sivil topluma” yeni bir anlam kazandırmış ve Thomas Hobbes ile birlikte, “Devlet’e göre bir farklılaşmayı belirtmek için” kullanmışlardır. Kavramın temel felsefesi Hegel tarafından ortaya atılmıştır. Hegel, sivil toplumu siyasal toplumun karşıtı ve devletle bütünleşmiş olarak tanımlarken, Marx devlete karşı maddi- ekonomik ilişkileri, sınıfsal ve toplumsal çıkarları sivil toplum olarak tanıtmıştır. Gramsci ise, sivil toplumun temelini “etik içeriği”nin oluşturduğunu ileri sürmüştür ve politik toplumun(devletin) karşıtı olarak tanıtmıştır (Çelik ve Aykanat, 2006, s.217).

Sivil toplumun yanı sıra iktidarı ele alan ve hakkında düşüncelerini ortaya koyan en önde gelen düşünür Gramsci olmuştur. Gramsci iktidarı toplumsal açıdan değerlendirerek, toplumsal iktidar idesini ortaya koymuştur. Gramsci, toplumsal iktidarın, ideolojik, kültürel ve siyasal düzeylerdeki tanımını yaparak daha kapsayıcı ve bütüncül bir iktidar çerçevesini çizmektedir. Siyasal bir grup olarak sendika, din, kilise, vb. sivil toplumu meydana getiren araçlarla bütün toplum üzerinde gerçek anlamda bir iktidar kurulmasını ifade etmektedir (Kemali, 1985, s.275).

İktidar ile sivil toplum arasındaki ilişki, aynı zamanda, sivil toplumun tanımı ve algısına da bağlıdır. Sivil toplumun farklı tanımlarının yanı sıra, farklı durumlarda vurgulanabilecek farklı yönleri de olmaktadır. Sivil toplum sözcüğü veya söylemi politik ve sosyal bir kavram olduğu için, siyasal iktidarın müdahalesi altında olmayan bir dizi kurumlar, dernekler ve özel sektörlerden oluşan sosyal alanın irtibat kaynağı olarak tanımlamamızda mümkün olmaktadır. Temel olarak, sivil toplum örgütleri ve üyeleri siyasal iktidarı elde etmek için çalışmamaktadırlar. Başka bir deyişle sivil toplum örgütleri politik oyunlara girmemekte ve siyasal iktidarı

kazanmak için mücadele etmemekte ve siyasal iktidarın demokratikleşmesi için uğraş vermektedirler (Hatibi, 2014).

Devlet dışında her toplumun çekirdeğini oluşturan iktidarın gücü ve kontrolü olduğuna göre, sivil toplum da şiddet içermeyen bir iktidara sahip olmaktadır. Sivil toplumun gücü, ister örgüt, isterse iletişim veya sosyal sermaye olsun, bireyler arasındaki ilişkinin sonucudur. Ancak devlet kendi iktidarının tekeli korumak amacıyla, sivil toplum iktidarının oluşumunu veya vatandaşlar arasındaki örgütsel ve kurumsal ilişkileri önlemeye çalışmaktadır. Buna karşı sivil toplum örgütleri ise, gücünü vatandaşları temsil etmek, desteklemek, adaleti sağlamak, onlara örgütsel ve kurumsal fırsatlar yaratmak için devlet veya özel sektöre karşı kullanmaktadır (Alemdari, 2015, s.340).

Sivil toplum ve iktidar ilişkisini göz önünde bulundurarak, siyasal iktidarın yanı sıra paralel olarak toplumsal iktidarların oluşumundan bahsetmek mümkün olacaktır. Bu güçler yeri gelince siyasal iktidarın yanında, yeri gelince siyasal iktidarın karşısında yer almakta ve yeri gelince de siyasal iktidarla rekabet içinde yer almaktadırlar. Bunun en bariz örneğini sivil toplum uygulamasında görmek mümkün olacaktır.

Sivil toplum örgütleri, kooperatifler, köy konseyleri, kadınlar teşkilatı, öğrenci ve öğretmenler birliği, vekiller teşkilatı, doktor ve hemşireler birliği vb. olmak üzere devletin resmi kurumuna veya ekonomisine karşı duran bireylerin örgütüdür. Sivil toplumun güvenilirliği ve iktidarı, insanların ilişkilerinden ve dayanışmalarından doğmaktadır. İspanya'nın yakın tarihinin yazarı Victor Perez Diaz, sivil toplumu "pazar yeri, toplum ve kamuoyu tartışması" olarak adlandırmaktadır. Bu nedenle otoriter devletler de bunların oluşumuna izin verilmemektedir. Zira insanlar arasındaki dayanışma ve açık alan otoriter devlet ve iktidarlara rahatsız etmektedir (Juli, 1997, s.11).

Bu anlamda teorik olarak sivil toplumdan beklenen, iktidarı sürekli denetim ve gözetim altında tutmasıdır. Bu özellik, sivil topluma anti-totaliter bir nitelik kazandırmaktadır. Sivil toplumun idealarından biri de siyasi partiler, kuruluşlar,

esnaf grupları ve kuruluşlarını desteklemektir. Böylece siyasi iktidara göre gözetim ve kontrol alanını geliştirerek hükümetin illegal işlerine engel olmaya çalışmaktadır.

Sivil toplumda en temel amaç ise iktidarları nasıl sınırlandırılacağı hususudur. Çağımızda devleti denetleyen ve gözetim araçları olarak medya, siyasi partiler ve sendikalar buna bir örnektir. Bunlar koruyucu kalkanlar gibi vatandaşları hükümetin saldırganlığına karşı korumaktadır. Ayrıca iktidarın eylemleri üzerinde devamlı olarak denetim ve gözetimi sağlamaktadırlar (Suruş, 1998, s.128).

Sivil toplumun iktidar ilişkisinde en önemli işlev ve amaçlarından biri de yasaların uygulanmasını izlemek ve toplumdaki yolsuzlukla mücadele etmektir. Ayrıca sivil toplum, kamuoyunu bilinçlendirerek, demokrasi ve özgürlüğü genişletmekle beraber devlet kurumlarının iktidarına sınırlılık getirmeye çalışmaktadır (Cihanbeglu, 2018).

Sivil toplum ve iktidar ilişkisi bağlamında yukarıdaki anlatılanlar da göz önünde bulundurularak demokratik bir toplumda sivil toplumun, iktidar karşısında bir güç olarak yer aldığı söylenebilmektedir. Zira politik katılım oranını yükseltmek, seçim sürecini denetim altında tutmak, şeffaflık yaratmak ve toplumda özgürlüğü teşvik etmek için iktidar ve siyasal camiaya yeni denetim yöntemleri önermektedir.

Sivil toplumun amacı iktidarı ele geçirmek değil, iktidarın halka karşı olumsuz eylemlerini ve toplumda etnik, ırksal ve dini çatışmalarının oluşumunu önlemek ve engel olmaktır. Ayrıca sivil toplum, öğrenci topluluğu, işçiler, aydınlar ve kadın örgütleri gibi kendi kendini yöneten ve haklarını güvence altına almaya çalışan bireylerin ve örgütlerin çeşitli çıkarlarını da savunmaktadır. Son olarak, sivil toplum, insan haklarını toplum düzeyinde savunmak için vatandaşları eğitmektedir. Ancak, sivil topluma ilişkin söz konusu işlev ve beklentiler pratikte her toplumsal formasyon için farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.

1.2.3. Sivil Toplum - Devlet İlişkisi

Sivil toplum devlet ilişkisinin tarihi eski Yunan tarihine kadar uzamaktadır. Fakat kavramın modern anlamda sanayi toplumuyla birlikte kullanılmaya başladığı görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarında 18. yüzyılın başlarında, sivil toplum modern

dünyada geleneksel ve siyasal yapı düzenindeki değişimlerinin paralelinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşayan Marksist, muhafazakâr ve liberal siyasal sistemler içinde yer alan hemen hemen her düşünür yeni siyasal yapının niteliklerini tartışmışlar ve bütün bunların bir parçası olarak sivil toplum-devlet ilişkisi üzerinde durmuşlardır (Çaha, 2012, s.23-24).

17. yüzyıldan sonra sivil toplum ve devleti aynı çizgide kabul eden Aristo'nun düşünceleri milat olup yeni teorilerle sivil toplum ve devlet birbirinden ayrılmıştır. 17. ve 19. yüzyıl arasındaki toplumsal filozoflar olan, Thomas Hobbes, John Locke, Charles Montesquieu vb. düşünürler sivil toplum kavramının yardımıyla bu ayrımın gerekliliğini anlatmaya çalışmışlardır. Bu iki yaklaşımla birlikte, toplumun devletten ayrılması için yeni bir diyalektik tutum Georg Wilhelm Friedrich, Hegel, Karl Marx ve Antonio Gramsci tarafından ortaya koyulmuştur (Bernadi, 2003, s.54).

Devlet ve sivil toplum ayrımını ilk olarak Hegel ele almıştır. Hegel, devlet ve sivil toplum ayrımını siyasal ahlakın yansıması olarak değerlendirmiştir. Hegel, gelişmiş modern toplumda devlet ve toplum arasındaki ayrımın gerekli ve tartışılmaz olduğunu söylemiştir. Hegel, Ortaçağ, devlet ve sivil toplumun doruk noktası olarak görmüştür. Orta çağda sivil toplumun politik bir topluluk olarak anlaşılması nedeniyle Hegel, devlet ve sivil toplumun aynı mahiyette olduğunu ifade etmiştir. Ancak Hegel, “burjuva toplumu” ile sivil toplum ve siyasal devleti birbiriyle çatışan iki ayrı unsur olarak değerlendirmiştir. Fakat bu ayrışmanın nedeni, iki alan arasındaki siyasi çelişki değil, içerik açısından devletin siyasi alanı ile vatandaşların toplumsal alanı arasındaki mesafeden kaynaklanmaktadır (Rahin, 2006, s.56-57).

Marx'a göre, devlet, sivil toplumun temelini oluşturmamakta, aksine devletin oluşumunda sivil toplum, devletin temelini oluşturmaktadır. Buna göre, burjuvazideki sivil toplum, modernitenin gerçek bir sonucudur. Marx, sivil toplum ve devletin birbirinden ayrılmalarının insanların uygarlıktan ve medeniyetten uzak olmalarına neden olacağını düşünmektedir. Ayrıca Marx'a göre, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrım, “özel kişi”, yani “burjuva” toplumunun bireyi ile “kamu adamı” ya da siyasi topluluğun vatandaşı arasındaki ayrıma neden olmaktadır. Marx, bu ayrımının en temel sebebini kapitalist toplumunun ekonomik ve politik sisteminin özelliklerinde aramıştır (Cehanbeglu, 1995, s.24).

Gramsci'ye göre sivil toplum değişmez bir niteliğe sahip değildir, ancak üyelerinin işlevine bağlı ve değişebilen bir alandır. Bu nedenle sivil toplum ortamının sabitsizliği veya oynaklığından dolayı belirsiz sınıfların kontrolüne geçmektedir. Ancak her siyasi iktidar ele geçirilmeden önce, her sınıf, yeni egemenlik kazanmak ve devletin yeni ahlak temelini oluşturmak için sivil toplumdaki toplumsal ilişkilerini yeniden inşa etmelidir. Ona göre, sınıf mücadelesi sadece devletin iktidarının ele geçirilmesi ya da üretken üretim güçlerinin ele geçirilmesi değil, aynı zamanda toplumu yöneten düşünce ve ideolojilerin gizliliği üzerine kurulmuştur (Sebzeyi, 2007, s.929).

Gramsci toplumun üç boyutlu modelini “ekonomi, sivil toplum ve devlet”olarak ortaya koymuştur. Ona göre, ekonominin altyapısı ile devletin yasama ve sivil sistemi arasında sivil toplum bulunmaktadır. Gramsci'deki üstyapı seviyesi tespit edilmektedir. Bunlardan birisi tüm özel kuruluşları içeren sivil toplum, diğeri ise politik bir topluluk ya da devlettir. Gramsci'nin sivil toplumu, sendikalar, partiler, okullar, medya, kilise ve basın gibi bütün üstyapıları içermektedir. Bu nedenle, Gramsci'deki sivil toplum kültür kavramıyla eş anlamlı olup bireyler onun içindeki ana unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca Gramsci'de sivil toplum, devlet ile birey arasında bir dizi sosyal ilişki halinde olmaktadır (Cehanbeglu, 1995, s.30).

Sivil toplum ile devlet iç içe geçmiş iki kavramdır, sivil toplum her ne kadar devlet dışı özgür olarak hareket edip bireylerin hakkını devletten almayı ön planda tutsa da yine de devletin önem verdiği ideolojinin tesiri altında kalmaktadır. Demokratik bir devlete göre totaliter ve otoriter devletlerde toplum-devlet ilişkisi çok daha az olduğundan, bu hak alma isteği ve devlete karşı kendini koruma refleksi de demokratik bir devlete göre daha az olmaktadır. Bunun yanı sıra her ne kadar sivil toplumun ana amacı ve görevi merkezi devleti sınırlamaksa, yine de demokrasisi gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde merkez sivil toplumu sınırlandırmaktadır (Özcan, 2008,s.51).

Sivil toplum, devlet ve halk arasındaki bir aracı kurum olarak, genellikle gelişmiş ve demokratik ülkelerde devletten büyük olarak görülmektedir. Zira gelişmiş ülkeler işlerinin bir kısmını kamu kurumlarına ve sivil topluma vermektedirler, bu nedenle sivil toplum örgütleri daha etkili ve güçlü olacaktır. Buna karşılık, daha az gelişmiş veya gelişmekte olan Afganistan gibi ülkelerde, devletler

sivil toplumdan daha güçlü, sivil toplumun ise politik ve sosyal alandaki etkisi çok az olmaktadır.

Sivil toplum devlet ilişkisi bağlamında en önemli nokta, sivil toplumun yapısını devletin örgütlenme şeklinin belirlenmesi olmaktadır. Bu durumda demokratikleşme açısından pasif dışlayıcı bir devlet, aktif ve faal bir sivil toplum için anahtar görevini yüklenecektir. Bunun tam aksine güçlü ve içselleştirici bir devlet anlayışı ise, toplum içindeki toplulukların üstüne giderek sivil toplumun oluşumuna engel olabilmektedir (Gençkaya, 1997, s.102).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFGANİSTAN'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Afganistan'da sivil toplum söz konusu olduğunda, karşımıza iki türlü toplum yapısı çıkmaktadır. İlk olarak faaliyetleri tüm topluma yayılan yeni ve modern anlamıyla sivil toplum, diğeri ise Afganistan'da uzun bir tarihe sahip olan ve bu toprağın kültürel ve sosyal zenginliğine bağlı olan geleneksel sivil toplumdur. Geleneksel denilen sivil toplum kuruluşları, Afganistan'ın şehir ve köylerinde sosyal normlar ve yapılar biçiminde varlığını sürdürme gelmiş ve halen devam etmektedir.

Afganistan'daki sivil toplumun tarihsel arka planı ve sosyal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bin yıllık bir tarihe sahip yapılara rastlanmaktadır. Bu yapı ve kurumlar; Tekke, zaviye, camiiler, edebi ve sanatsal gruplar, hücre, tapınaklar, dernekler, vakıflar, çocuk yetiştirme merkezleri, kuran kursları, medreseler, sosyal tesisler, kamu hizmetleri vb. toplumda ihtiyaç sahibi insanların sıkıntılarını gidermek amacıyla, insanlık ilkelerine bağlı kalarak devletten bağımsız varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yapılar sadece kamu hizmetleri alanında değil aynı zamanda insan eşitliği, bireysellik, ahlak ve maneviyat alanında da parlak bir geçmişe sahip olarak büyük hizmetler yapmışlardır (Dawıd, 2014).

2001'de ABD, Taliban ve El Kaide'yi yok etmek amacıyla Afganistan'a askeri saldırıda bulunmuştur, Taliban'ı temizledikten sonra Hamid Karzai önderliğinde yeni hükümet kurulmuştur. Ondan sonra "sivil toplum" sözcüğü bugünkü yeni ve modern anlamıyla Afganistan'ın siyasal ve toplumsal felsefesinin alanına girmiş ve halk da bu yeni kavramla tanış olmuştur.

2.1. Tarihçesi

Horasan'ın çöküşü ve Afganistan'ın oluşumuyla, altın çağların kültür medeniyet ve sivil uygarlığının büyük bir kısmı kaybedilmiştir. Dış etkenler tarafından dayatılmış savaşlardan dolayı eski medeniyetin önemli bir kısmı da kayba

uğramıştır. Kabile ve aile ekseninde, dış etkenlerin bağlantısıyla kanlar dökülerek devletler ardı ardına kurulmuştur. Böylece halk, devlet adamlarının küçük hedeflerine kurban olup, meydana gelen medeniyet ve uygarlığın fırsatları boşa gitmiştir. Ayrıca eski medeniyet ve kültürden yeni medeniyetin oluşumu ve gelişimi için iyi bir şekilde istifade edilmemiştir (Rafii, 2015, s.59).

Bundan dolayı bu boğucu atmosfer, insan ve toplum arasındaki gelişmeler, sivil toplum kuruluşların oluşumuna ve gelişimine yol açmıştır. Afganistan'ın Horasan'dan ayrılışı ve bugünkü sınırlarla Afganistan ismini almasından bu yana ülkenin başına çok sayıda kral, başbakan ve cumhurbaşkanı geçmiştir.

Afganistan'da sivil toplum kavramının modern anlamıyla 2001'den sonra sosyal ve siyasal alanda ortaya çıkması sebebiyle, kraliyet, cumhuriyet, mücahitler ve Taliban dönemlerinde bu kuruluşların günümüzdeki örgütlenme biçimi, faaliyetleri ve oluşumuna pek rastlanmamaktadır. Bazılarının sadece adı ortaya çıkmış ve herhangi bir örgütlenme ve faaliyeti olmamıştır. Bazıları ise devlet tarafından desteklenmiş ve faaliyetlerde bulunmuştur. Neticede AFSTF'nun bazı noktalardaki fikir yapısı oluşturulmuştur. Ancak örgütlenme, oluşum ve yapı olarak zemin hazırlanmadığının söylenmesi mümkün olmaktadır.

2.1.1. Emir Şir Ali Han Dönemi (1862-1879)

Emir Şir Ali Han dönemi Afganistan'ın siyasi tarihinde reform hareketlerinin başladığı ve gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Eğitimli bir şahsiyete sahip olup, eğitim-öğretim, kültür-sanat, medya ve sanayiye önem vermiştir. Eğitim alanındaki faaliyetlerinden biriside harbiye (askeri) ve mülki (sivil) okulunun kurulması olarak bilinmektedir (Hashimi, 2017, s.54).

Afganistan'da ilk kez sivil toplum, Emir Şir Ali Han'ın (1862-1878) reform hareketlerinde görülmektedir. ŞirAli Han Afganistan'da uygarlığın ve sanayinin gelişmesinde de ilk kurucu olarak değerlendirilmektedir. Kral'ın yönetiminde ilk kez Hindistan'dan ülkeye taş basmacılığı getirilmiştir. Hemen ardından "Şemsünnehar, Mustafavi" isimleriyle iki gazete faaliyete geçmiştir. Şemsünnehar'ın faaliyeti Afganistan'da sivil toplum faaliyetlerinin ilk adımı olarak sayılmaktadır.1873 yılında faaliyete başlayan bu dergide, yurt içi ve yurt dışı haberlerin yanında kamuoyunu

aydınlatmak için sosyal makaleler de yayınlamıştır. Ayrıca gazetenin yayınlarında Avrupa sanayi devriminin izleri de açıkça görülmekteydi. Ancak modern sivil toplumun kökenleri 20'nci yüzyılda meşrutiyet hareketiyle yaygınlaşmaya başlamıştır (Köhee, 2011).

Afganistan'daki sivil toplum kuruluşları, İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) sona ermesiyle yıllar içinde önemli şekilde artış göstermiştir. Yine de soğuk savaştan dolayı tüm Afganistan'da emniyetsizlik, güvensizlik ve huzursuzluk hâkim olmuştur. Diğer taraftan ülkede göreceli bir istikrar sağlanmıştır. Aslında bu istikrar sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ve ilerlemesi için de bir fırsat olmuştur. Bu dönemde yıllarca ekonominin büyümesi, çok sayıda partinin kurulması, halkın eğitim ve kültürel olarak gelişmesi, basının gelişmesi, devlet bürokrasinin büyümesi, pazarın gelişmesi, istihdam, nüfus artışı ve ülkede emniyetin sağlanması örnek olarak verilebilmektedir (Sarım, 2006, s.8).

Sivil toplumun tanımına (devletten bağımsız olarak faaliyet yapan, gönüllülük ilkesine dayanan müessese ve kuruluşlar) dayanarak, Afganistan'ın eski tarihlerden itibaren bir sivil toplum yapısına sahip olduğu söylenebilmektedir. Ancak yukarıda ifade edilen kuruluşların bugünkü anlamıyla herhangi bir resmîyetlerinin olmadığı görülmektedir. Zira Afganistan halkı, "sivil toplum" kavramının yeni ve modern anlamıyla 2001'den sonra tanışmıştır.

2.1.2. Bir Sivil Toplum Olarak Meşrutiyet Hareketi (1906)

Afganistan Emir Habibullah Han döneminde İngiltere'nin sömürgesi altında olmuştur. Ülkenin dört bir tarafını zulüm, vahşet, barbarlık, cinayet ateşi sarmıştır. Bu durumu yani bir anlamda Emir Habibullah Han'ın pasifliğini ve sömürgeyi kabul edişini Afgan halkından bir grup genç ve aydın kesim hazmedemeyerek Emir Habibullah Han'a karşı çıkmıştır. Bu kişiler ülkenin aydın ve bilim adamları olarak Afganistan'ın bağımsızlığını almak ve hükümetin sistemini değiştirmek suretiyle Meşrutiyet hareketinin temelini atmışlardır.

1906 yılında Emir Habibullah Han'ın döneminde mutlak monarşiye karşı başta Mevlevi Muhammed Server Vastıf olmak üzere bir grup genç ve aydın kesim tarafından Meşrutiyet Hareketi ile sivil toplum örgütünün ilk temeli atılmıştır. Daha

sonra 1909 yılında düzenli bir şekilde faaliyete geçmiştir. Ancak bazı tarihçilere göre bu hareketin ilk ayak sesleri Emir Şir Ali Han'ın reform hareketlerinde duyulmuştur, Dahası Said Cemaleddin Afgani'nin düşünceleri bu hareketin kurulmasında çok etkili olmuştur (Peykar, 2017, s.46).

Meşrutiyet hareketi fikrini ortaya koyan Afgan gençler, genelde başkent Kabil'de olanlar, rejim içinde reform isteyen saraydaki liberaller, kraliyeti meşrutiyete çevirmenin yanı sıra demokratik bir sistem isteyen demokratlar ve bu iki fırkadan ayrı olarak ferdiyetçi aydınlar olmak üzere üç farklı ideolojik akımdan bir araya gelerek meşrutiyet hareketini başlatmışlardır (Gubar, 1967, s.716).

Afganistan'daki Meşrutiyet mücadeleleri 20'nci yüzyılın ilk yarısında üç aşamada gerçekleşmiştir. Meşrutiyet Hareketi'nin ilki Habibullah Han hükümetinin ilk yıllarında "SiraculAhbar" ekseninde kurulmuştur. İkincisi ise Emanullah Han ve onun kayınpederi olan Mahmut Tarzin'in ekseninde kurulmuştur. İkinci meşrutiyetin en büyük başarısı, Emanullah Han'ın iktidara geçmesi olmuştur. Yedinci Ulusal Meclis olarak bilinen üçüncü meşrutiyet hareketi de uzun bir aradan sonra demokrat bir düşünceye sahip olan Şah Mahmut Han'ın başbakanlık döneminde kurulmuştur (Taj, 2015).

Birinci Meşrutiyet Hareketi Muhammed Vasıfın önderliğinde kurulmuştur. Bunlar hareketin sembolünü Kuran-ı Kerim ve kılıç olarak seçmiş ve belirledikleri amaçlar için yemin etmişlerdir. Bu hareketin ana amaçları ve ilkeleri şunlardır:

1. İslam'ın bütün prensip ve hükümlerine uyum sağlamak ve Kuran-ı Kerim'in kutsallığını kabul etmek.
2. Halkın temsilcilerinin denetimi altında ulusal güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü kabul ettirmek, rejimi değiştirmek için çaba göstermek.
3. Halkı uygun şeylere ikna etmeye çalışmak ve kötü alışkanlıklardan uzak tutmak.
4. Tüm Afgan Halkı ve kabileleri arasında ulusal birliği ve barışı sağlamak.
5. Milleti barışı terör ve silahla değil, uzlaşma yoluyla ıslah etmeye çalışmak.

6. Eğitim-öğretimi genelleştirmek, okullar açmak, milleti uyandırmak, ülkenin siyasal ve sosyo-kültürel durumlardan haberdar olması için basınları aktif hale getirmek.

7. Ulusal Meclisi korumak ve milletin temsilcilerini özgür seçim yoluyla seçebilmesini sağlamak.

8. Afganistan'ın siyasi bağımsızlığını ve özgürlüğünü elde etmek, dış dünya ile politik ve ekonomik ilişkileri genişletmek.

9. Eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini sağlamak.

10. Yeni uygarlığın temellerini sanayi ile genişletmek, vatandaşlara iş imkânı sağlamak, şehri genişletmek, su kaynaklarını ve elektriği getirmek vb. ilkeler hareketin temel amacını oluşturmaktadır (Rasuli, 2011, s.52-253).

Birinci Meşrutiyet Hareketi eylemlerini çok gizli bir şekilde sürdürmelerine rağmen devletin gözünden uzak kalamamıştır. Neticede Emir Habibullah hareketin iptal emrini vermiş ve üyelerini zindana attırmıştır. Emir, Birinci Meşrutiyet Hareketi'nin üyelerine hapis ve idam cezası verdirerek bir müddet adalet ve özgürlüğü engellemiştir. Ancak insanların hedeflerini yok edememiştir. Çünkü hemen ardından Mahmut Tarzin'in önderliğinde "Siracul Ahbar" faaliyeti başlamıştır ki, bu faaliyetler İkinci Meşrutiyetin başlangıcı olmuştur. İkinci Meşrutiyet de Birinci Meşrutiyetin yolunu izlemiş ve onların hedeflerinin peşinden gidilmiştir (Feryad Afgan, 2006, s.179-180).

Meşrutiyet hareketi ile Afganistan tarihinde ilk siyasal ve toplumsal bir kuruluş olarak Afganistan'da medeniyet ve sivil toplumun temeli atılmıştır. Ayrıca bu hareket demokrasi, özgürlük, adalet ve insan haklarının başlangıç noktası olarak da görülmektedir.

Meşrutiyet hareketi Afganistan'ın sivil toplum kuruluşları çemberinde insanlara farkındalığı, sorumluluğu, entelektüel ve sosyal gelişimi teşvik ederek yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Siyasi otoriteyi hedef almasına rağmen bu hareketin, sosyal ve kültürel yönleri daha etkili olmuştur. Meşrutiyet hareketinin sosyal ve kültürel yönlerini "SiraculAhbar" gazetesinin ve bu hareketin önde gelenlerinden biri olarak Mahmut Tarzi'nin yazdığı yazılar, makaleler, yabancı dillerden Farsçaya çevirdiği kitaplar ve o dönemde yapılan şiir toplantılarında görmekteyiz.

Mahmut Tarzi on beş yaşındayken babasının emirle olan anlaşmazlığından dolayı ailesiyle beraber sürgün edilmiştir. Kendisi sürgüneyken ilk kez aynı sömürge gücünün Hindistan’da yarattığı demiryolları, elektrik ışıkları, dergiler, basın, gazete vb. Avrupa medeniyetinin çalışmalarını tanımış ve ülkesine de böyle bir medeniyetin gelmesini istemiştir (Habibi, 1990, s.46).

Mahmut Tarzi sürgün yıllarında Bağdat, İstanbul ve Şam gibi şehirlere de gitmiştir. Şam ve İstanbul okullarında, Avrupa kültürü ve kurumları ile temasa geçmiştir. Ayrıca Ulusal Osmanlı Canlanma Hareketi ve Said Cemaleddin Afgan’ın Pan-İslamcı görüşleri hakkında bilgi sahibi olmuştur. Emir Habibullah Tahta geçince daha önce sürgün edilenleri affetmiştir. Böylece yirmi yıl sürgünde olan Mahmut Tarzi ve ailesi 1902 yılında Afganistan’a geri dönüş yapmıştır (Hasan, 1996, s.629).

Mahmut Tarzi Afganistan’a gelir gelmez, sosyal ve kültürel alanlardaki eksiklikleri görmüş ve Emirin dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı Emir Habibullah Tarzi’yi kraliyetin tercüme bürosu başkanlığına tayin etmiştir. Öte yandan Tarzi’nin çabalarıyla Afganistan “SiraculAhbar” adıyla yayınlanan bir gazetenin de sahibi olmuştur (Hasan, 1996, s. 636).

Tarzi’ye göre en önemli uygarlık ve medeniyet araçları gazete, yayın ve basındır. Ayrıca ilkel kabileler dışında haber medyası olmayan örgütlü bir toplum olmadığını vurgulamıştır. Bu amaçla “SiraculAhbar” gazetesinde yurt içi ve yurt dışı habere yer verilmiştir. Bu haberler İngiliz, Urduca, Türkçe ve Arapça olarak yurt dışı basınlarından Farsçaya çevirilere aktarılmıştır (Habibi, 1990, s.60).

Tarzi makalelerinde İslam ittifakı, sömürgeciliğe karşı mücadele, ülkenin bağımsızlığı, bilim ve sanayiye öğrenme ihtiyacı ve Müslümanların geri kalmışlığı gibi konulara yer vermiştir. Ayrıca bununla yetmeyip halkı kültür ve medeniyete yaklaştırabilmek için bazı kitapları Türkçeden çevirmiş ve bazı kitapları da kendisi yazmıştır. Toplumun gelişmesinde önemli rol oynayan gençlere yönelik tercüme ettiği en önemli kitap ise, “Yeni Bilim ve Teknoloji Tanımı” olmuştur. Öte yandan Türk yazarlardan “Uluslararası Hukuk, Rus ve Japonya’nın Savaş Tarihi” gibi kitapları çevirmiştir. Üç Kıtada Seyahat, Hüküm ve Revza gibi kitaplarını kendisi yazmıştır (Aheng, 1970, s.76). Bu ve benzeri kültürel faaliyetler halkı ve özellikle de teşvik ederek fikir yapılarını oluşturmuştur. Diğer taraftan gençler bu yazılarla tanıştıktan sonra edebiyat ve şiirle ilgilenmişlerdir.

Örnek olarak, bazı gençler İran'ın eserlerine meyiletmişlerdi. Bazıları ise şairler, edipler ve ilim adamlardan oluşan küçük bir çember etrafında Afganistan şairlerinden Abdul Kadir Bedil, Abdul Gafur Nedim gibi şairlerin şiirlerini açıklamak üzerine çalışmışlardır (Ferhang, 1995, s.485). Ayrıca Mahmut Tarzinin önerileri ve Emir Habibullah Han'ın desteğiyle sosyal faaliyetler bazında bazı önemli adımlar da atılmıştır.

Bu adımlardan biri, Afganistan'da basın faaliyetine geçmesi olmuştur ki bu halkın moralinde kalıcı bir etkisi yapmıştır. Darul Saltana yayın evinin yanında İnyet adıyla ikinci yayın evi faaliyete geçmiştir. Diğer taraftan güzel sanatlar alanında çaba harcanmış ve güzel sanatlar bölümünde sanatçılara, basın sanatında sıklıkla kullanılan resim, gravür ve heykel işleri verilmiştir. Matbaa bölümünde, kitaplar ve risaleler basılmıştır. Mahmut Tarzi'nin eserleri ve diğer kitaplar, dışarıda bir kültürel faaliyet olarak sunulmuştur. Yabancı basından ise özellikle Türk eserler ve makaleler dikkat çekmiştir ve uzun süre hüküm süren geleneksel ideoloji üzerinde çok etkili olmuştur (Aheng, 1970, s.90). Diğer yandan kimsesiz çocukları barındırmak için Kabil'de bir yetimhane kurulmuştur. Yetimhanenin finansı için bir genel fotoğrafçılık ve kahvehane kurulmuş ve buradan gelen gelirler yetimhaneye verilmiştir (Gubar, 1967, s.703).

Meşrutiyet hareketinin Mahmut Tarzi'nin önderliğinde ve "SiraculAhbar" kapsamında gazetecilik, basın, güzel sanatlar, kitap makale yazmaları, çevirme işleri, yetimhaneler kurulması, şiir toplantılar vb. sosyal ve kültürel faaliyetlerini göz önünde bulundurulursa, bu açılarda AFSTF'nun oluşumuna yol açıldığını söylemek mümkün olmaktadır.

Ayrıca Meşrutiyet hareketinin temel amacı sosyal boyuttan ele alınırsa, bazı noktalarda AFSTF'nun temel fikrini oluşturulabileceği söylenebilir. Çünkü Meşrutiyet hareketinin temel amacı, millet meclisinin kurulması, sosyal adaletin sağlanması, basın özgürlüğü, kabinenin oluşumu, halkın haklarına riayet edebilecek yasalar düzenlenmesi olduğu gibi AFSTF'nun temelinde de bu unsurlarının olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Son olarak, Meşrutiyet hareketi, AFSTF'nun fikir yapısını sadece yukarıda zikredilen noktalarda oluşturabilmektedir. Ancak örgüt yapısı, idari yapısı ve gelişimine herhangi bir katkısı olmamıştır. Çünkü o dönemde sivil toplum deyimi

siyasal ve sosyal alanlarda pek duyulmamıştır. Ayrıca Meşrutiyet hareketinin düzenli bir yapısına ve örgütlenme şekline rastlanmamıştır. Yine de Meşrutiyet hareketi ve bu alanda diğer bütün hareketlerin faaliyetleri, Afganistan’da sivil toplumun oluşumunda başlangıç noktası olarak görülebilmektedir.

2.1.3. Emanullah Han Dönemi (1919-1929)

Kral Emanullah Han, Emir Habibullah Han’ın üçüncü oğlu Gazi Emanullah Han olarak ünlü Barikzai hanedanına mensuptur. 1 Haziran 1892’de Kabil’in Paghman ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Habibullah Han’ın ölümünden sonra, 28 Şubat 1919’da iktidara gelmiştir. 1919’da Hindistan’ın Doğu Sınırındaki Kolorduyla İngilizlere karşı savaş açmıştır. Kurtuluş savaşı ve üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı olarak bilinen bu savaş, Rawalpindi sözleşmesine yol açmıştır. Sonuçta Birleşik Krallık (İngiltere) Afganistan’ı bağımsız bir devlet olarak kabul etmiştir (Muradi, 2011).

Afganistan halkı emperyalizme karşı Afganistan’ın bağımsızlığını aldıktan sonra, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatta yeni bir aşamaya girmiştir. Emanullah Han iktidara geldiğinde ülkede siyasal iklimin değişmesini sağlamıştır. Ayrıca demokrasi, medeniyet (sivil toplum), özgürlük gibi deyimler gündeme gelmiştir. Emanullah Han yasal ve idari reformlarıyla babasının mirası olan mutlak monarşi yerine devlet sistemine demokratik, barışçıl ve milli bir devlet mahiyetini kazandırmıştır (Afzali, 1986, s.22-23).

Afganistan’da din âlimleri, aydınlar, ulusal bağımsız karakterler, vatanseverler, bağımsızlık isteyen unsurlar, liberaller ve diğer kesimler her koşulda her zaman özgürlüğü, adaleti savunmuş; zalim ve müstebit devlet adamlarının karşısında durmuşlardır. Ayrıca geçmiş rejimlerin karşısında bu direnişler sivil toplum kuruluşları, özgürlük ve diğer sosyal örgütlerin doğuşuna zemin hazırlamıştır ki bu kuruluşların en başında meşrutiyet hareketi gelmektedir.

Mutlak monarşiden Meşrutiyete geçiş için, medeniyet veya sivil toplum inancı ekseninde meşrutiyetçilerin varlığı Emanullah Han’ın iktidara gelişini sağlamıştır. Emanullah Han modern, liberal düşüncesiyle, Afganistan’ın ilerlemesi ve gelişmesi için çok önemli adımlar atmıştır. Bu dönemin en büyük reformları Afganistan’ın

bağımsızlığının kazanılması, modern eğitimin temeli, monarşiden anayasal rejime geçilmesi, basın özgürlüğü, ülkede ilk anayasanın oluşturulması, bürokrasinin kurulması, modern bir devletin kurulması, kadın özgürlüğü, eğitim hakkı ve diğer sivil reformlar yer almaktadır (Rafii, 2015, s.63-64).

Emanullah Han iktidara gelir gelmez medeniyet veya sivil toplumun ideolojisini toplumsal hale getirmek için, Afganistan tarihinde ilk kez anayasayı tesis edip hemen ardından kabinesini kurmuştur. Bu şekilde Kabil'deki farklı ülkelerin elçiliklerinin kurulması ve Afganistan'ında yabancı ülkelerde elçiliklerinin kurulmasıyla Afganistan'ın kapalı kapıları gelişmiş dünya ile kültür ve medeniyet alışverişi için açılmıştır (Velvaliji, 2006, s.132).

Sonuç itibariyle Emanullah Han'ın dönemi hakkında şu değerlendirilmeler yapılabilmektedir: Emanullah Han "SiraculAhbar" ideolojik okulundan mezun olduğu için, fikri açıdan bu ekol ve Meşrutiyetin etkisi altında kalmıştır. Bundan dolayı daha çok modernite, liberalizm ve sivilleşmeye meylenmiştir. Dolayısıyla iktidara geldiği sırada Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiş daha önceki rejimlerde insanlar köleyken köleliği kaldırmış ve halka siyasi ve medeni haklar tanınmıştır.

Meşrutiyet hareketinin mihrinde, bugünkü anlamıyla olmasa da ülkede sivil toplum kuruluşlarının ilk temeli atılmıştır. Dahası kadınları ilk kez toplumla aşına etmiş ve onlara hak tanımıştır. Afganistan'ın kapıları özgürlükçü düşüncelere sahip olanlara açılmıştır. Eğitim gelişmiştir. Afganistan'da yeni, modern ve düzenli eğitimin gelişmesine dikkat edilmiştir. Emanullah Han ve arkadaşları birçok reform ve kadınlara yönelik devlet destekli sivil kurumlarının kuruluşuna imza atmıştır. Bu dönemde kurulan birkaç sivil kuruluşu örnek olarak aşağıda gösterilmiştir.

Kadın hareketi: Afganistan'daki kadın hareketi ilk kez Şah Emanullah Han zamanında kurulmuştur. Bu hareketin ana eksenini, toplumsal ve yaşam haklarından yoksun olan kadınları kurtarmak ve gelişmeleri için zemin hazırlamak oluşturuyordu. Hareketin amacı ise, kadınlara eğitim-öğretim, çalışma, ifade özgürlüğü, siyasi ve sivil faaliyetler gibi birçok alanda hak ve özgürlüklerini sağlamaktı.

Kadın hareketinin, Afganistan’da kadınlara aydınlatmak ve sivil haklarını tanıtmak için yaptığı ilk faaliyet “Erşadun-Naswan” isimli bir haftalık gazete çıkarmak olmuştur.

“Erşadun-naswan” haftalık gazetesi 1920 yılında Şah Emanullah Hanı’nın eşi Melika Surayyan’ın çabalarıyla Kabil şehrinde kurulmuştur. Bu gazete, halk kitlelerinin, özellikle de ezilen Afganistanlı kadınların aydınlanmasının teşvik edilmesinde çok etkili olmuştur. Bu yayında, kadınların özgürlüğü ve bağımsızlığı, kadın tutsaklığının kaldırılması ve İslam’ın insanların özgürlüğü konusundaki görüşleri bu şekilde yayımlanmıştır. Buna göre; okuyan ve kalbiyle inanan her kadın erkek özgürdür, kimsenin esiri olmaz ve alıp satılmaz. Kadınları da Allah yaratmıştır, onların da yaşam, eğitim, öğretim, seçme ve seçilme hakları vardır, Allah’ın verdiği özgürlükleri ve hakları hiç kimse alamaz (Gubar, 1967, s.90).

Kadın hareketinin faaliyetlerinde sadece haftalık gazeteyle yetinilmeyip, kadınların eğitim ve öğretimine de öncelik verilmiştir. Dolayısıyla kadınların eğitimi ve ruhsal gelişimi için ilk olarak Şahın desteğiyle Kabil’de bir okul kurulmuştur.

Emanullah Han ve karısı Melika Surayya ile birlikte 1921 yılında Kabil’de “Mesturat” adında bağımsız bir okul kurulmuştur. Bu okulda 40’dan fazla kız öğrenci eğitime başlanmıştır. Mesturat okulunun açılmasından sonra kadınların kültürel faaliyetlerine yeni bir kapı açılmıştır. Dolayısıyla Melika Surayya annesiyle beraber kendi imkânlarıyla “Naswan” isminde ikinci bir okulu açmışlardır (Sistani, 2004, s.46).

Kadın hareketinin en başta Melika Surayya’nın kadınlara yönelik eğitim, öğretim ve kültürel alanında yapılan faaliyetleri, saraydaki diğer kadınları da kültürel faaliyetlerde teşvik etmiştir. Bu nedenle kadın hareketi kapsamında Şahın kız kardeşi tarafından “kadın destek derneği” kurulmuştur.

Şahın kız kardeşi Kübra Hanım, 1992 yılında derneği kurmuştur. Dernek faaliyet olarak pek çok kadının hak ve özgürlüklerine odaklanmıştır. Öyle ki derneğin başkanı olan Kübra Hanım görüştüğü kadınlar ve devlet etkileriyle şu sözlere vurgu yapmıştır: *“kadınlar eşlerinin adaletsizliği karşısında seslerini çıkartmalıdır, kadınlar yaşamın bütün alanlarında, siyasal, toplumsal ve ticarete*

aktif bir şekilde katılmalıdırlar, ayrıca kadınlar fabrikalarda, şirketlerde çalışabilmektedirler.” Ondan sonra Şah’ın emriyle Afganistan’da çok evlilik kaldırılmıştır. Kabinesinde kadınlara da yer vermiştir. Ayrıca, 15 kız çocuğu hemşirelik için Türkiye’ye göndermiştir (Habibi, 1990, s.123).

Bu dönemin ve Şahın asıl amacı reform olduğu için genelde, devletin yönetim sistemini değiştirmiştir. Bazı okuryazar ve deneyimli kadınların çabalarıyla kadınlar için bir toplama merkezi oluşturulmuştur. Bunun dışında modern anlamıyla herhangi bir sivil kurum kurulmadığı söylenebilmektedir. Ancak bu dönemin reformları medenileşmeye, modernleşmeye, adalet, özgürlük ve hak istemeye yol açmıştır.

Kadın hareketinin hak, özgürlük, eğitim, öğretim ve adalet isteme gibi faaliyetleri açısından AFSTF’nun fikir yapısını oluşturabileceği söylenebilmektedir. Ancak örgütlenme, oluşum ve yapı açıdan tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü 2001’e kadar birkaç kurum dışında tam anlamıyla örgütlenmiş bir kuruma rastlanmamıştır. Ancak Afgan kadınlar birliği Zahir Şah döneminde bugünkü anlamıyla devlet dışı faaliyet yapan kuruluş olarak kurulmuştur.

2.1.4. Zahir Shah Dönemi (1933-1973)

Muhammed Zahir, 16 Ekim 1914 tarihinde Afganistan’ın başkenti Kabil’de dünyaya gelmiştir. Babası, “Amir Habibullah Kalakani’nin” 10 aylık iktidarı sona erdirdiğinde 15 yaşındaydı. Muhammed Zahir, babasının öldüğü 8 Kasım 1933’te Afganistan Kralı olmuştur. Krallığa geçtiğinde 19 yaşında olması sebebiyle amcası, uzun yıllar boyunca ülkeyi genç Şah adına yönetmiştir. Zahir Şah’ın dönemi sakin bir dönem olarak geçmiştir. Bu dönemde, daha önceki ve sonraki dönemlerin aksine Afganistan herhangi bir savaşa girmemiş ve İkinci Dünya Savaşı’nda (1939-1945) tarafsız olduğunu ilan etmiştir. Afganistan’ı modernleştirmeyi, siyasi ve ekonomik reformlar yapmayı, demokratik bir yasama sisteminin kurulmasını, modern bir eğitim sisteminin geliştirilmesini, üniversitelerin kurulmasını ve kadınlara eğitim verilmesini amaçlamıştır (Mehrin, 2011).

Zahir Şah, Afganistan’ı modernleştirmek, ulusal güvenliği sağlamak ve ticareti daha yaygın hale getirmek amacıyla dış ticaretin tekeline anonim şirketlere vermiştir. Ayrıca ülkeyi o dönemde yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler örgütüne de üye

yapmıştır. 1936'da Afganistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilk Dostluk Anlaşması'nı Londra'da imzalamıştır. Ayrıca 1937'de dört ülkenin, Afganistan, İran, Türkiye ve Irak'ın temsilcileri arasında doğu bölgesinde barış ve güvenlik kurmak, saldırganlık yapmamak, ilişkilerin yoğunlaşması ve karşılıklı işbirliği için on maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde sivilleşmeye yönelik fabrikalar inşa edilmiş, Parlamento seçimleri başlamış, protesto ve gösteri özgürlüğü serbest edilmiş, özgür gazeteler faaliyete geçmiş, kadınların başörtüsü zorunluluğu kaldırılmış, anayasa, basın yasası ve siyasi partiler yasası onaylanmıştır (Rafii, 2015, s.65-66).

Zahir Şah'ın kırk senelik hükümdarlığının Afganistan tarihindeki emniyet, güvenlik ve refah açısından en iyi iktidar olduğu ifade edilmektedir. Nitekim sivil toplumun tabanını oluşturan birçok sosyal ve siyasal kurumun oluştuğunu görülmektedir. Çünkü Afganistan tarihinde ilk defa parti kurma özgürlüğü de dâhil olmak üzere bazı demokratik özgürlükler siyasi, sosyal örgüt ve sendikanın kurulmasına yasal olarak izin vermiştir.

Bu dönemde kurulan, örgütler, sendikalar, sivil hareketler ve partilerinin bazıları kısaca aşağıda özetlenmiştir;

Afgan Kadınlar Birliği: Muhammed Zahir Şah'ın hüküm sürdüğü 1943 yılında, yirmi kadının üye olduğu Kadın Birliği, zamanın gereksinimlerine göre Kabil şehrinde kadınları örgütlemek, eğitmek ve aydınlatmak için “Afgan Kadınlar Birliği” adlı bir kurum kurulmuştur. Kurumun faaliyetleri, Kabil ile sınırlı kalmıştır. Bu kurum teknik ve mesleki bir kurum olmakla birlikte; teknik ve profesyonel terzilik kursları, halı dokuma, tipografi, boyama, makyaj, dekorasyon, ev dekorasyonu, iğne işi ve tekstil gibi hizmetlerde bulunmuştur (Naziri, 2011).

Afgan kadınlar birliğine üye olan bu yirmi kadın “Afgan Kadınlar Birliği” çatısı altında, kadınları eğitmek ve aydınlatmak amacıyla “Kadınların Yüksek Kurumu” nu kurmuşlardır. Daha sonra, Emanullah Han'ın kız kardeşi Bibi Zeynep'in teklifi ve takibi ile bu kuruma özel bir arazi tahsis edilmiştir. Aynı zamanda bu kurumun içinde kadınlara özel, okul, ana okul, sinema ve iş yerleri inşa

edilmiştir. Okulda yetişkin kadınlar için okuryazarlık öğretilmekte ve teknik ve mesleki eğitim verilmekteydi (Popal, 2008, s.29).

Kurumun adı, 1962’de Afganistan Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı nezaretinde “MirmanoToulonu” olarak değiştirilmiştir. 1970’lerin başında, bu kurum 14 Haziran’ı anneler gününü anmak için seçmiştir. Aynı zamanda Saliha Faruk kurumun yönetimine geçtiğinde kuruma özel ilgi göstermiş ve yurt dışında okuyan kız öğrencilere birçok yardımda bulunmuştur. Yine 1965 yılında Afgan Kadınları Birliği çemberinde Dr. Anahita vasıtasıyla “Afgan Kadınların Demokratik Kurumu” kurulmuştur (Popal, 2008, s.40). Bu grubun faaliyetlerine kadın hakları için yapılan protesto örnek verilebilir. Afganistan’da ilk kez kadınlar sol grupların düzenlediği gösteriye katılmışlardır.

1968 yılında bazı muhafazakâr parlamento üyeleri, yurtdışındaki Afgan kızlarının eğitimini yasaklayan bir yasayı onaylamak istemiş, ancak Afgan Kadın Birliği ve bu kurumun diğer üyelerinin organizesiyle yüzlerce kız çocuk bu teklifin karşısında protesto yapmış ve bu yasayı Afgan anayasası ve kadın erkek eşitliğine aykırı bulmuşlardır. Sonuç olarak parlamento bu teklifi reddetmiştir (Ferhang, 1995, s.246).

Yine 1970 yılında bir grup genç kadının şort ve kısa giymesine karşı ayaklarına ateş açılmış ve bazı zamanlar da yüzlerine asit püskürtülmüştür. İşte bu duruma karşı Afgan Kadın Birliği ve diğer üyeleriyle birlik Kabil’de 500’den fazla kız ve kadını organize ederek protesto yapılmıştır. Devlet de kadınların seslerini duyup bazı failleri yakalayıp hapse attırmıştır (Sistani, 2004, s.176).

Afgan Kadınlar Birliği’nin faaliyetleri açısından Afganistan’da kurulan ilk modern sivil toplum kurumu ve AFSTF’nun gelişimine zemin hazırlandığını söylemek mümkün olacaktır. Çünkü bir sivil toplum kurumunun görevlerinden birisi, milletin sesi olmak ve bu sesi devlete duyurmaktır ki bu noktada her iki kurum de aynı görevleri yerine getirmiştir.

Vatan Partisi: Bu parti 1950 yılında ünlü yazar ve Tarihçi Mir Ghulam Muhammed Gubar tarafından kurulmuştur. Bu parti, toprak bütünlüğünü ve Afganistan’ın bağımsızlığını korumak, demokrasi ilkelerinin geliştirilmesini,

ulusal birliğin güçlendirilmesini ve sosyal adaletin sağlanmasını ana ilke olarak amaçlamıştır. Daha sonra partinin eylemcilerinden bazıları hükümete karşı protesto gösterileri sonrasında tutuklanmıştır. Bu parti 1956'de Davud Han tarafından resmi olarak kapatılmıştır (Faryad Afgan, 2006, s.272).

Görüldüğü gibi vatan partisinin ana ilkelerinden biri de sosyal adaletin sağlanmasıydı. Dolayısıyla yedinci dönem parlamento seçimlerde haksızlığa karşı yapılmış olan protestoyu örnek bir faaliyet ve sosyal bir hareket olarak göstermek yerinde olacaktır.

1951 yılında parlamento seçimleri başlamıştır. Vatan partisinin kurucusu Gulam Muhammed Gubar kendisini Kabil'den aday göstermiştir. Devlet daha önceki dönemlerin aksine seçime müdahale etmiştir. Seçimin ardından da sonuçlardan razı olmayan kişiler protesto yapmaya başlamışlardır. Protesto vatan partisinin kurucusu Gubarı'n konuşmasıyla başlamıştır ki birçok öğrenci ve aydın kesim kendilerine katılmıştır. Gösterinin amacı seçimin iptal olmasıydı, ancak bütün eylemciler tutuklanıp hapse atılmıştır (Faryad Afgan, 2006, s.278).

Vatan partisinin iki protesto dışında fazla sosyal faaliyeti olmamıştır. Bu partinin ana ilkelerine dikkate edilirse her sivil kuruluş gibi, sosyal adalet ve demokrasiyi ilke edinmiştir. Bu yüzden bu ilkeleri esas alan sonraki sivil kuruluşların gelişmesine zemin hazırlandığı söylenebilmektedir. Öte yandan haksızlıklara karşı durma gösteri yapmanın sivil kuruluşların tek silahı olduğunu söylemek mümkündür ve bu açıdan da sonraki sivil kuruluşlara yol açabildiğini ifade etmek de mümkün olacaktır.

Öğrenci Birliği: Bu dönemde farklı ideolojilere sahip partilerin kuruluşu ve bu partilerin yayınladığı, kitap, makale ve dergiler, okuyucuları gündelik siyasetle yakından tanıştırmıştır. Öğrenciler toplumun aydın ve bilinçli kesimi olarak, ülkenin siyasetini yakından takip etmek amacıyla öğrenci birliğini kurmaya karar vermişlerdir.

1949'da, Kabil fakültelerinin öğrenci birliğini oluşturma fikri bazı öğrenciler tarafından gündeme getirilmiştir. Daha sonra Öğrenci Birliği, Kabil Üniversitesi'nin Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi'nin öğrencileri tarafından kurulmuştur. Bunun

üzerine öğrenci birliği faaliyete resmi olarak başlar başlamaz, siyasi partilerin birçoğu müdahale ederek faaliyetlerini kendi lehine çevirmek istemiş, ancak bu istek birlik tarafından reddedilmiştir. Birlik faaliyetlerini, eğitim, kültür ve siyaset alanlarında yapmıştır. Bu amaçla yapılan bir gösteride iktidara karşı slogan atarken, Devlet Dramı'nın yazarı ve gösteride rol alanlar hapse atılmıştır. Dahası diğer bir mitingde devlet aleyhine propaganda yapanlar yakalanıp, birliğin faaliyetleri engellenmiştir (Dreyiz, 2000, s.282).

Daha öncede ifade edildiği gibi 2001'e kadar örgütlü bir sivil teşkilat Afganistan'da kurulmamıştır. Ancak şu var ki ister öğrenci birliğinin iktidara karşı olan protestosu ister kadın birliğinin protestosu olsun bu hareket ve faaliyetler sivilleşmenin ilk belirtileri olarak gösterilmektedir. Öğrenci birliğinin ve kadınların eylemleri birer savunuculuk ve adalet isteme eylemi olarak görülebilmektedir ki bu iki unsur sivil kuruluşlarının temelinde yatmaktadır. Görüldüğü gibi öğrenci birliğinin ömrü pek uzun olmamıştır. Bu nedenle AFSTF'nun gelişmesine doğrudan bir etkisi olmamıştır.

İşçi Sendikası: 1946'da Afganistan'ın yeni anayasasının onaylanmasından sonra, ülkede yeni bir siyasi durum meydana gelmiştir. Politik ve sosyal kurumlar için yeni bir dönem başlamıştır. Afganistan Anayasası'nın 10. maddesinde siyasi partiler ve sosyal örgütler kurma hakkı tanınmıştır. Anayasa'nın ilk icraata geçtiği yıllarda Afganistan işçi sendikasının ilk çekirdeği "**Sürücüler Birliği**" ismiyle Kabil'de kurulmuştur (Popal, 2011). Bu sendikanın faaliyetlerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi ile Çin Hükümeti'nin mali ve teknik yardımıyla kurulan Bagrami Tekstil fabrikasının işçileri de sendikasını "**Bagrami Tekstil İşçileri Kooperatif Forumu**" olarak kurmuşlardır. Daha sonra zor şartları altında çalışmalarına rağmen urdu basın mensupları "**Urdu Mensupların Yardımlaşma Derneği**" adında gizlice tesis etmişlerdir. Son yıllarda işçi ve işçi kooperatif fonları Kabil'in sınırlarını aşmış ve kapsamı geniş çapta olmuştur. Sonraki yıllarda ise il başkanlıklarının yardımlaşma ve dayanışma dernekleri ardı arda kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (SidiqiSipehr, 2010, s.13).

İşçi sendikalarının faaliyetlerine maaşlarına zam istemek için yapmış oldukları itiraz ve grevler sosyal bir hareket olarak örnek verilebilmektedir. Dolayısıyla 1968-1969 yılları Afganistan'da grevlerin zirvede olduğu yıl olarak görülmektedir.

1968 yılında işçiler haklarını aramak için grevi başlatmışlardır. Sanayi, inşaat, nakliye ve madencilik işçileri, Golbahar tekstil fabrikası ve Afganistan'ın dört bir tarafından fabrikalarda çalışan işçiler bilinçli olarak bu gevre aktif katılım sağlamıştır. Yaklaşık 20 gün süren grev yapılmıştır, sonunda devlet mecbur kalarak isteklerini yerine getirmeye söz vermiştir (Sistani, 2013, s.112). Ayrıca Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Şibirgan şehrindeki petrol ve gaz şirketinin işçilerinin eylemleri Afganistan'ın işçi sendikası tarihinde benzersiz bir olay olarak yerini almıştır.

350 işçinin katılımıyla eylem Şibirgan şehrinde başlamış ve Belh'e kadar olan 300 km yolda yürüyüş yapılmıştır. İşçilerin temel talepleri ücretlerin yükseltilmesi, ev bark yapımları için uygun yerlerin hazırlanması, terfi ve emeklilikle ilgili bir tasarı hazırlanmasıydı. Ayrıca Kabil'deki bazı fabrikalarda çalışan işçiler, 1 Mayıs 1969 yılı işçi bayramında, işçi sendikalarını devletin tanınması, işçilerin ücretlerinin yükseltilmesi ve diğer bazı isteklerinin karşılanması için greve başlamışlardır (SidiqiSipehr, 2010, s.16).

İşçi sendikaların yapmış oldukları eylem ve grevler, sonraki nesil ve günümüzdeki sendika ve sivil oluşumlar için bir uyanış hareketi olarak değerlendirilebilir. Çünkü bugüne kadar böyle bir eylem bir daha olmamıştır. İşte bu ve benzeri eylemlerin günümüzdeki Afganistan'da faaliyet yapan sivil kuruluşların gelişimine kaynaklık yaptığının söylenmesi de mümkün olabilmektedir.

Siyasi partiler, sosyal hareketler ve sivil örgütler, siyasal ve sosyal değişim ve dönüşümün bir parçası olmaktadır. Afganistan'da da siyasi partiler, sivil örgütler ve sosyal hareketlerin ortaya çıkışı bir toplumsal değişimin ürünü olmaktadır. Sivil toplum diyebileceğimiz bu kuruluşların yaratılmasında siyasal, toplumsal ve sosyal etkenler çok etkili olmaktadır.

Dolayısıyla, Afganistan'da ilk yıllarda Meşrutiyet gibi sivil hareketler başladığında, siyasal ve toplumsal durum uygun olmadığından, bu kuruluşların sayısı az iken daha sonra Zahir Şah döneminde toplumsal durum elverişli ve uygun olduğu için sosyal kurumların sayısı da artış göstermiştir. Nitekim bu dönemde siyasi partiler, sosyal hareketler, sendikalar, birlikler vb. hareketlerin sayısı çoğalmıştır.

Son olarak, Zahir Şah dönemi bedevilikten uygarlığa, moderniteye ve demokrasiye geçiş dönemi olarak nitelendirilebilmektedir. Zira kırk senelik iktidarında hiçbir savaşa girmemiş ve İkinci Dünya Savaşında da tarafsızlık ilan

etmiştir. Böylelikle, toplumsal ortam sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2.1.5. Yeni Siyasi Sistem/ Demokrasi Dönemi (1963-1973)

1963-1973 yılları Afganistan’da Demokrasi dönemi olarak bilinmektedir. Bazı uzmanlar, bu dönemde ilk kez modern ve demokratik bir hükümetin temellerinin atıldığı ve Afganistan’ın yönetiminde büyük bir dönüşüme gidilen ilk adım olduğuna inanmaktadırlar (Dreyiz, 2000, s,184).

Afganistan’da demokrasi süreci, 1 Ekim 1964’te yeni anayasanın imzalanmasıyla resmi olarak gündeme gelmiştir. Çoğu insan bu yasanın bölgedeki en kapsamlı ve modern temel yasalardan biri olduğuna inanmaktadır. Çünkü bireysel hak ve özgürlüklere, barışa, dini ayinlere, örgütlenme özgürlüğüne ve siyasi partilerinin faaliyetlerine yasal olarak izin verilmiştir. Ayrıca dönemin anayasası, kralın ve kraliyet ailesinin Afgan siyaseti alanındaki gücünü sınırlandırmıştır. Bu durum, Afganistan’ın yeni doğmuş demokrasinin güvenilirliği açısından önemli bir kazanım olarak nitelendirilmektedir (Hakimi, 2007).

Demokrasi dönemi, Afganistan tarihindeki entelektüel, politik ve ideolojik gruplarının çoğulculuk açısından bakıldığında başka hiçbir dönemde rastlamadığı altın bir dönem olarak görülmektedir. Örnek olarak, Kabil Üniversitesi’nde Çağdaş İslamcılarının oluşumu, Sosyalist İdeoloji ile Afganistan Halk Partisi’nin oluşumunu ve ilerici Demokratlarının oluşumu gösterebilmektedir (Ferehmed, 2012).

Demokrasinin on yılı boyunca sivil toplumun önemsendiği, özgürlük türlerinin varlığı görülebilmektedir. Bunlardan birisi sivil toplumun en önemli ve aktif unsurlarından biri olan kitle iletişim araçlarının özgürlüğü olmuştur. Devlet ve kişisel medyanın varlığı, parti medyasıyla birlikte sivil toplum ve demokrasinin zenginleşmesi için önemli roller oynamıştır. Bunun yanı sıra hükümet tarafından düşünce özgürlüğü desteklenmiştir. Sivil özgürlükler, siyasal özgürlük, örgütlenme özgürlüğü, siyasi ve sivil faaliyetler de serbest bırakılmıştır (Rasuli, 2002, s.160).

Bu özgürlük ortamının bir sonucu olarak, öğrenciler ve üniversite hocalarının birliğini içeren gösteriler, barışçıl protestolar, grevler ortaya çıkmaya başlamış, farklı ideolojilere sahip siyasi partiler yeniden ortaya çıkmıştır. Buna göre demokrasinin on

yılı içinde, Afganistan’da sivil toplumun oluşturulması için şartların daha uygun hale geldiği söyleyebilir. İlk defa sivil toplumun rolü, güç merkezlerinin karar alma sürecinde öne çıkmıştır. 1973’te Muhammed Davud Han’ın yaptığı darbeye demokrasi baskı altında kalmış ve Dr. Najeebullah iktidara gelene kadar demokrasi gündemden kaldırılmıştır (Sarım, 2006, s.142).

Afganistan’da sivil toplum kuruluşlarına yol açan ve oluşması için zemin hazırlayan demokrasi dönemi hakkında özetle şu ifadeler kullanılmaktadır: Demokrasi, sivil toplumla doğrudan ilişkili olduğu için bu dönemde sivil toplumun oluşması için daha uygun şartlar yaratılmıştır. Partilerin yeni ideolojilerle yeniden doğması, hükümet sisteminin monarşiden demokrasiye dönüşmesi, sivil toplumun bileşeni konumunda olan, basın, kitle iletişim araçları, birlikler, sendikalar, öğrenci birlikleri vb. sivil toplumun doğmasına ortam hazırlamıştır.

2.1.6. Davut Han ve Sonraki Dönemler

Zahir Şah döneminde başbakanlık görevini üstlenen Muhammed Davut 1963 yılında başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Ondan sonra siyasetten on sene uzak kalmıştır. Bu süreç içerisinde bazı siyasi faaliyetler yaparak darbeyi planlamıştır. İşte bundan dolayı kraliyetten bağımsız olarak bir hükümet kurma ve kraliyete son verme gibi düşüncelere sahip olmuştur. 1973’te darbe meselesi ülkede boy göstermiştir. Bu düşünceler içindeki Muhammed Davut, kendisine bağlı kişileri çevresine toplamış ve ordunun içine sızabilmiştir. Böylelikle ordunun yardımıyla 17 Temmuz 1973’te darbeyi gerçekleştirerek, birkaç saat içinde kraliyeti yıkmış Cumhuriyet’i ilan etmiştir (Feryad Afgan, 2006, s.316).

Yeni kurulan Cumhuriyet’in politikası baskı, suikast ve polis sistemine dayanmıştır. Cumhuriyet’e muhalefet ve eleştiri suç sayılıp, muhaliflere ağır cezalar verilmiştir. Cumhuriyet’e muhalefet adı altında bazıları işten kovulmuş, bazılarına baskı yapılmış ve bazıları da hapse atılmıştır. Bu dönemde düşünce özgürlüğü tamamen yıkılmış ve basın bültenleri hükümet tarafından sansürlenmiştir. Devlet tarafından desteklenen basın devlet haberlerini tek taraflı olarak hükümet lehine ileri sürmüştür. Siyasi partilerin, sosyal kurumların ve sivil toplumların faaliyetleri kaldırılmıştır (Kohzad, 2004, s.59).

Bu dönemde özetle; Davut Han, görev süresi boyunca ülkeyi uygar bir seviyeye getiren bir politika yaratmayı başaramamıştır. Böylece cumhuriyetçi sistem halkın taleplerine cevap verememiştir. Davut Han şehit edildikten sonra ülkede tehlikeli ve üzücü olaylar dizisi başlamıştır.

Sovyetler Birliği ve Kızıl Ordu Afganistan'a saldırınca, Afgan milletinin "cihat" (1979) mücadelesi başlamıştır. Sovyetler Birliği yıkılınca Mücahitler iktidara gelir gelmez iç savaşlar başlamıştır. Bu durumdan istifade eden Taliban örgütü "fesada karşı mücadele etmek" sloganıyla ortaya çıkmış ve Afganistan'ın %90'ını ele geçirmiştir.

Afganistan tarihinde sivil toplum için en kötü dönemin Davut Handan sonraki ve Taliban'ın hükümetinin olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Çünkü sivil toplum siyasal sistemle büyümektedir ki Afganistan bu dönemlerde siyasal bir sistemden yoksun olmuştur. Taliban Afganistan'ı ele geçirildikten sonra Afganistan'daki, hukuk sistemi, sosyal, sağlık hizmetleri ve eğitim değerleri gibi bütün sivil değerler yok edilmiştir.

Afganistan'da Taliban'a karşı direnişler sürerken diğer taraftan Pakistan'daki uluslararası kuruluşlar Afganistan içinde Taliban'a karşı savaşan güçlere yardımda bulunmuştur. Bu sırada siyasetçiler, cihat ve direniş liderleri dâhil olmak üzere Pakistan'da yaşayan Afganlar, bu uluslararası örgütlerle görüşmüşlerdir. Farklı ülkelerden gelen bu kurumlar Afganlara yardım ve destek vermeyi amaçlamışlardır. Böylece Sivil Toplum kuruluşu (STK) adı altında bu kuruluşlar, Afganlara refah getirmek vaadiyle çalışmalarına başlamış ve Taliban'ın iktidarı altında oluşan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır (Kohee, 2011).

Afganistan tarihine baktığımızda ister Kraliyet döneminde olsun ister Cumhuriyet ve isterse de İmaret döneminde olsun, siyasi partiler, basın, sosyal hareketler ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri zaman, zaman kesintiye uğramıştır. En son Taliban döneminde sivil değerler ve uygarlık değerleri tamamen tahrip edilmiştir. Taliban yıkıldıktan sonra 2001'de geçici hükümetin başına gelen Hamid Karzai döneminde yeniden sivil toplum örgütleri gündeme gelmiştir.

Afganistan’da sivil toplumun tarihsel arka planına ve sosyal özelliklerine bakıldığında bin yıllık bir tarihe sahip yapılar görülmektedir. Ancak Afganistan’ın siyasal ve sosyal gündemine bugünkü Batı felsefesindeki anlamıyla 2001’de gelmiştir. Bundan dolayı Afgan halkı 2001’e kadar yüzlerce dernek, vakıf, parti, birlik, sosyal hareketler ve sendikalara üye olmalarına rağmen, sivil toplum kavramına aşina olamamışlardır.

2.2. 2001 Sonrası Afganistan’da Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişim Süreci

Afganistan’da ilk kez sivil toplum sisteminin uygulanması için Hamid Karzai yönetiminde pratik olarak adımlar atılmıştır. Çeşitli Batılı ülkeler bu kurumları güçlendirmeye yardımcı olmuşlardır.

2.2.1. Bon Konferansı

11 Eylül olayından sonra, Afganistan’da Taliban’ı yok etmek amacıyla ABD önderliğinde uluslararası bir koalisyon kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’ne göre 11 Eylül olayından sonra ABD savunma hakkını kazanmıştır ve uluslararası hukuk uyarınca bu hakkın kullanılması BM iznine tabi olmamıştır. Dolayısıyla ABD hükümeti Birleşmiş Milletlerin katılımıyla uluslararası bir koalisyon başlatmıştır.

Taliban çöktükten sonra ABD başta olmak üzere BM ve Koalisyon güçleri müzakere zeminini hazırlamak, Afganistan’ın geleceğini ve politik yapısını belirlemek için diplomatik çabaları başlatmışlardır. Dolayısıyla Afganistan’ın geleceği için ilk uluslararası konferans olarak Almanya’nın Bon şehrinde bir araya gelmişlerdir.

Operasyon sonrası Afganistan’ın nasıl yönetileceği konusunda bir karara varmak için Almanya’nın Bon şehrinde 27 Kasım-5 Aralık 2001 tarihlerinde düzenlenen konferansa aralarında Türkiye’nin de dâhil olduğu 19 ülke gözlemci olarak katılmıştır. Toplantıya Kuzey ittifakı, Devrik kral Zahir Şah’ın temsil ettiği Rom Grubu, Peşaver Grubu ve Afganistanlı muhacirlerin oluşturduğu Kıbrıs Grubu iştirak etmiştir (Polat, 2006, s.126).

Bon konferansı, Afganistan'da iç savaşlar ve Taliban'ın hâkimiyetinden sonra yeni siyasal, sosyal, ekonomik atmosferi hâkim kılan ve Afganistan'ın siyasal geleceği için ilk uluslararası konferansı olarak bilinmektedir. 27 Kasım 2001'de başlayan 5 Aralık'a kadar süren bu konferans Afganistan'ın siyasal geleceği için belirli amaçlar üzerinde odaklanmıştır.

Bu konferansın ana hedefleri Afganistan'daki savaşı ve trajediyi sona erdirmek, ulusal uzlaşma, kalıcı barış ve istikrarı sağlamak, bu ülkede insan haklarına saygılı olmak, Afganistan'ın bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü kurmak için meşru bir hükümet kurmaktır. Ayrıca ulusal ordunun kurulması, çeşitli parti ve grupların ülkenin siyasal sitemine katılmalarını sağlamak, sosyal adalet, halka İslam ve Demokrasi ilkeleri doğrultusunda seçme ve seçilme hakkı tanımak gibi konular üzerinde anlaşılmıştır (Ahmedi, 2013).

5 Aralık 2001'de varılan antlaşmaya göre Rom Grubu içinde yer alan Hamid Karzai başkanlığında geçici bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Bu geçici hükümet 22 Aralık'ta Karzai başkanlığında göreve başlamıştır. Bon konferansında Afganistan'ın sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılması, BM Barış gücünün ve ulusal bir ordunun kurulması gibi ülkenin geleceği için oldukça önemli konulardan oluşan kararlar alınmıştır (Öztürk, 2015, s.70-71).

Bon konferansı ile ilgili şöyle söylemek yerinde olacaktır. Bon konferansı, ülkede 23 sene savaş ve kanlı olaylardan sonra Afganistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bon konferansı, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum kurumsallaşması için büyük bir fırsat olmuştur. Bon konferansı, Afganistan'ı dünyaya tanıtmış ve Afganistan'ın geçmişte hiç görmediği, Taliban sonrası egemenlik için Afganistan'a yardım edecek uluslararası fikir birliği ve uluslararası konferanslar en önemli ve en iyi fırsat olarak görülebilmektedir.

Afganistan hükümeti ve halkı, yönetim, demokrasi ve sivil toplum alanlarındaki on yıllık deneyimden sonra 5 Eylül 2011'de bir kez daha ikinci Bon konferansına tanıklık etmişlerdir. İkinci Bon konferansı olarak bilinen bu oturumun ana gündemi, 2014 yılında BM'lerin güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi Afganistan'ın siyasal geleceği ve 2014'ten sonra BM'in yardımlarının devam edip

etmemesi olmuştur. Aynı zamanda devletin muhalifleriyle barış müzakereleri, komşu ülkelerin özellikle Pakistan'ın, Afganistan'daki rolü ve ülkenin yönetimiyle ilgili konular üzerinde tartışılmıştır (Hüseyini, 2015, s.21).

Bir gün süren ikinci Bon konferansında Afganistan BM'lerden 2024'e kadar yardım talebinde bulunmuştur ve bu talep BM tarafından kabul görülmüştür. Birinci Bon konferansından sonra, uluslararası toplum tarafından Afganistan'ın kalkınmasında nasıl katılacağı ve yapılan yardımların ne kadar etkili olacağına dair çok sayıda konferans yapılmıştır. Konferansların en önemlisi Bon konferansı olmuştur. Çünkü Bon konferansı Afganistan'ı çatışmadan, istikrar, refah ve barışa götüren hareketin temeli atılmıştır.

2.2.2. Karzai Dönemi ve İktidara Gelişi

Hamid Karzai, 26 Aralık 1957 yılında Afganistan'ın güney bölgesinde bulunan Kandahar'ın Kerz ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Abdul Ahad Karzai 1960 yılında Zahirşah'ın yönetiminde parlamentonun yardımcısı ve Kandahar şehrinin önde gelenlerindedir. Hamid Karzai liseyi Kabil'de bulunan Habibiye Okulunda bitirmiş, üniversite ve yüksek lisansı Hindistan'da bulunan Shimla Üniversitesi'nde Uluslararası ve Kamu Yönetimi bölümünü okumuştur. Ondan sonra İtalya ve İngiltere'ye gidip doktorasını bitirmiştir. Karzai Afganistan Milli dilleri yanında İngilizce ve Urduca'yı da çok ileri seviyede bilmektedir. Afgan halkı eski Sovyetler Birliği ile olan savaşla meşgul iken o Pakistan'da bulunmuştur. Mücahitler ülkeyi işgalden kurtardığında Afganistan'a gelip Dış İşleri Bakanı yardımcısı olmuştur (Arman, 2014).

11 Eylül 2001 yılında ABD'nde Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırı olunca ABD bu olayda El Kaide'yi sorumlu tutmuştur. Bunun üzerine o dönemde El Kaide lideri Osama Afganistan'a gidip Taliban'a sığınmıştır. ABD Osama'yı Taliban'dan istemiş ancak Taliban O'nu vermeyi reddetmiştir. Bunun sonucunda da ABD Taliban'ın muhalifleriyle anlaşarak Afganistan'a yönelik askeri harekâtı başlatmıştır. O dönemde Karzai Taliban'ın karşıtı olan grupta yer almaktaydı. Taliban yıkıldıktan sonra ise yeni bir hükümet kurulması planlanmıştır. Bu dönemde Hamid Karzai 6 aylık geçici Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Kazım, 2005, s.502-503).

2.2.3. Afganistan’ın Anayasasındaki Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri

Bon Konferansı Afganistan’da yeni ve modern bir sivil toplumun ortaya çıkışının başlangıcı olarak görülmektedir. Hamid Karzai önderliğinde yeni bir siyasi rejimin gelişi ve Afganistan’da yeniden demokratik bir devletin inşası için gösterilen çabaların yanı sıra sivil toplum adı altında sosyal bir hareket de başlatılmıştır.

Afganistan’da yeni siyasi rejim, parlamento, il seçimleri, geleneksel haline gelen “Loya Jirga ve Anayasa “Loya Jirga”sı”nın başlatılması, demokratik bir anayasanın kurulması, insan hakları, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünü değerlerine saygı gösterilmesiyle, daha önceki dönemlere göre sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine imkân sağlamıştır.

Afganistan’da sivil toplumun şekillenişine öncüllük yapan kuruluşlar şunlardır; derneklerin oluşumu, özel okulların ve özel eğitim kurumlarının oluşumu, siyasi partilerin oluşumu, basın ve bağımsız medyaların oluşumu, halk konseyleri ve parlamentolarının oluşumu, halkın topluluk kararlarına katılımı ve farklı kurumlar için rekabet alanının oluşumudur (Yusufzai, 2009).

Afganistan kraliyetten Karzain’in önderliğinde kurulan yeni siyasi rejime kadar birçok anayasaya sahip olmuştur. Ancak Karzai dönemi dışında hiçbir yasada sivil toplumdan ayrı olarak bahsedilmemiştir. Önceki anayasalarda sivil toplumun temelini oluşturabilen, basın özgürlüğü, siyasi partilerin faaliyetleri, ifade özgürlüğü, protesto özgürlüğü, öğrenci ve öğretmenler birliği, seçme ve seçilme hakkı gibi birçok hakların yer aldığı bir anayasa olmuştur.

2.2.4. Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları

Afganistan geleneksel olan bir ülkedir, sivil toplumun günümüz anlamıyla halkın hayatı kapsamına girmesinden önce, “Jirga” dediğimiz geleneksel meclis veya şura, Afgan toplumunda varlığını göstermiştir. Bu örgütler Afganistan’ın birçok bölgesinde köyler, ilçeler, iller ve kabileler düzeyinde yer almaktadır. Ancak kentsel yaşam geliştikçe, bu örgütlerin aynı derecede etkisi azalmaktadır. “Jirga” veya konseyler, hükümet sorumlulukları olarak kabul edilen bazı görevleri bile yerine getirmektedirler. Genel olarak, çatışma çözümü konuları ve sivil toplum örgütlerinin

bazı rollerini oynamaktadırlar. Ayrıca belirli amaçlar için bireyleri gruplar şeklinde bir araya toplamaktadırlar.

Afganistan'da yeni siyasi sistem yürürlüğe girdikten sonra, anayasada demokrasinin yanı sıra sivil toplumun oluşumundan bahsedilmiştir. Ondan sonra, ABD başta olmak üzere BM'nin yardımıyla yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarının farklı isimlerle farklı alanlarda faaliyetleri başlamıştır. Afganistan'da sivil toplum için çeşitli isimler kullanıldığı için bunların çoğu tarihsel olaylara bağlı olduğundan bu ülkede genel olarak sivil toplumunu oluşturan üç ana örgüt tipi olduğu söylenebilir.

Köy kuruluşları: Bu kuruluşlar, belli bir projenin sürecini yönetmeye yardım etmek için yerel yardım komisyonları ve bağışçılar tarafından finanse edilmektedir. Bu organizasyonlar eğitim komiteleri ve halkın gelişim komitelerini içermektedir. 2001'de Taliban yıkıldıktan sonra uluslararası kuruluşlar projelerini uygulamak için köy kuruluşları kapsamında bazı Konseyler veya yerel kalkınma komiteleri tesis etmişlerdir.

Yerel kalkınma konseyleri, 25 ila 300 aile yaşayan topluluklar veya köyleri temsil etmektedir. Her topluluğun erkek ve kadın üyeleri, gizli oylama ile yerel kalkınma konseylerinin temsilcilerini seçmektedir. Yerel kalkınma konseylerinin temel işlevi, topluluklarındaki bazı geliştirme projelerinin öncelik açıdan, kolaylaştırılmasına, izlenmesine ve uygulanmasına odaklanmaktır (Ahmadi, 2005, s.39).

Uluslararası bağışçıların köy kuruluşlarıyla yürüttüğü faaliyetler genellikle; köylüler için okuryazarlık programı, Afganistan'ın köyelerine geniş kapsamlı sağlık programı, ilköğretim programı ve dini konseyleri içermektedir.

Buna göre **USAID** 2004 yılında köy kuruluşlarıyla beraber Afganistan'ın 200 köyüne daha önce hiç okula gitmemiş ve yaşı ilerlemiş kimselere okuryazarlık programını uygulamıştır. Öte yandan Uluslar Arası Girişimci Derneği, yerel eğitim komitelerinin tavsiyesi üzerine, ilköğretim programını Afganistan'ın 17 ilinin köylerinde yürütmüştür. Bu programın kapsamında köylerdeki ilköğretim öğrencilerine kırtasiye ve okul çantasının dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca sağlık alanında

Sağlık Departmanı Kurumu, Afganistan'ın köylerine geniş kapsamlı sağlık programını Afganistan'ın 16 ilinde uygulamıştır. Buna göre köylerde sağlık problemi olan ancak ekonomisi elverişli olmayan kimselerin tedavisi ve ilaçlarının temini ücretsiz olarak yapılmaktadır (Nejat, 2016, s.20-25). Bu projelerinin finansmanını yapan ülke ABD'dir.

Öte yandan Afganistan hükümeti bu sürece itiraz etmiştir. Afganistan'ın yeniden yapılanma çalışmaları öncelikler açısından daha iyi koordine edebilmesi için uluslararası bağışların devlet aracılığıyla dağıtılmasını istemiştir. Bunun üzerinde Afganistan hükümeti, uluslararası bağışçılarla anlaşarak Afganistan'ın gelişimi için sekiz ulusal öncelik programı belirlemiştir. Bu programlardan birisi Afganistan'ın ulusal dayanışma programıdır ki bu proje Afganistan'ın yeniden yapılanmasıyla ilgili, hastane, yol, okul, baraj vb. faaliyetler de bulunulmasıdır. Ayrıca bu program Afganistan'ın kalkınma bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Ahmadi, 2005, s.48).

Afganistan'da köy kuruluşları çok eski tarihlerden beri varlığını göstermiştir. Dolayısıyla bu kuruluşlar gibi geleneksel örgütler, özellikle köylüler arasında önemli bir yere ve güvene sahiptir. Böylece bu kuruluşlar sivil toplumun gelişimi ve inşası için önemli rol oynayabilmektedir. Eskiden Afganistan savaş içindeyken bu kuruluşlar pek gündeme gelmemiştir. 2001'den sonra Afganistan'ın yeniden yapılanması söz konusu olunca bu kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu yönden bakılırsa yol gösterici kuruluşlar olarak hem Afganistan'ın yeniden yapılanmasına hem de sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesine kılavuzluk yapabileceği söylenebilir.

Jirgalar: Jirga aşiret üyelerinin sorunlarını çözmek için düzenlenen bir aşiret topluluğudur. Eskilerde sadece kabile arasında sorunları çözmek için önemli bir yere sahipken daha sonraki dönemlerde devletin büyük sorunlarını çözmekle meşgul olmuştur. Böylece çok eski zamanlardan beri Afganistan'ın politik, sosyal ve yasama yapısındaki "Jirga"lar yüksek statü kazanmıştır. Jirgaların iki şekli bulunmaktadır; birincisi kabile "Jirga"si denilen yerel "Jirga" diğeri ise "loyaJirga" denilen ulusal "Jirga"dır.

Kabile Jirgasi: Afganistan'ın güneyindeki ve doğusundaki kabileler arasındaki sorunları çözmek için "Jirga" da karar almak yaygındır. Her kabile, iki kişi arasındaki ve kabilenin kaderiyle ilgili en büyük sorunu çözmek için bir "Jirga" zirvesi düzenlemektedir. Kabile "Jirga"nın belirli bir kuruluşu yoktur. Her kabilenin han veya melik adında bir patronu vardır ve "Jirga"lar onun başkanlığında düzenlemektedir. Kabile "Jirga"larda yaşlılar ve güç sahibi olanlar davet edilmektedir. Kadınların katılma hakkı yoktur."Jirga" da görüşülen konu kabile meselesinden daha büyükse, birkaç kabilenin başı ortak bir " " Jirga"" düzenleyecektir (Gubar, 1967, s.290). Bu "Jirga" lar sadece aşiret ve kabile arasındaki konulara çözüm bulmaya çalışırken "loyaJirga"lar ulusal düzeyde konularla ilgilenmektedir. Kabile "Jirga" ları gün gittikçe ulusallaşmıştır.

Loya Jirgalar: Afganistan'ın çağdaş tarihinin farklı zaman diliminde "LoyaJirga" adlı halk topluluğu düzenlenmiştir. 1747'de başlayan "Loya Jirga" Afganistan'da varlığını sürdürmüş ve yasal olarak tanınmıştır. Loya Jirga çeşitli problemleri çözmek ve belirli kararları onaylamak için çağırılan, aşiret büyükleri, din âlimleri, etkili insanlar ve halkın temsilcilerinden oluşan topluluk anlamına gelmektedir. Çağdaş Afganistan tarihinde düzenlenmiş olan "Loya Jirga" lar ve alınan bazı kararlar aşağıda özetlenmiştir;

Kandahar Loya Jirgasi (1747): NaderŞah Afşar'ın ölümünden sonra Afganistan'ın kaderini ve geleceğini belirleyen Kandahar "Jirga"sı 1747 yılının Ekim ayında Naderabad kalesinde yapılmıştır. Bu "Loya Jirga" 9 gün sürmüştür. Kabile büyükleri Populzai, Noorzai, Sadauzai ve diğerleri arasındaki 9 günlük tartışmadan sonra, Sa'douzai kabilesinden AhmadKhanAbdali kral olarak seçilmiştir (Zikriya, 2004, s.88-90)

Kabil Loya Jirgasi (1865): Bu "Jirga" Emir Şir Ali Han zamanında kurulmuştur. Halkın desteğini ve güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu "Jirga" ya aşiret büyükleri, din âlimleri ve bilginler olmak üzere 2000 kişi katılmıştı. Barışın gelmesi için "Jirga"ya katılanların hepsi hükümeti desteklemiş ve böylece amacı güvenlik ve barış olan" Jirga" hedefine ulaşmıştır.

Kabil Loya Jirgasi (1915): Birinci Dünya Savaşı sırasında, Afganistan'a İngiltere'ye karşı savaşmaya girmeleri için Almanya, Avusturya ve Osmanlı'dan bir heyet Afganistan'a gelmiştir. Bunun üzerinde Emir Habibullah 1915 yılında Afganistan'ın Birinci Dünya Savaşına katılıp katılmaması için 540 kişiden oluşan “ “Jirga””ya çağırıda bulunmuştur. “Jirga”n'ın üyeleri birçok tartışmadan sonra savaşa katılmamaya karar vermişlerdir.

JalalAbadLoya Jirgasi (1920): Emanullah Han döneminde Afganistan bağımsızlığını kazandıktan sonra devlet üyelerinin katılımıyla Kabil ve çevresindeki diğer illerinin temsilcilerinden oluşan ilk büyük “Jirga” 1920 yılında JalalAbad'da gerçekleşmiştir. 872 kişiden oluşan “Jirga”nın temel amacını sosyal reform oluşturmaktaydı. Burada Afganistan'daki ilk anayasanın temeli atılmıştır. Jirga'da onaylanmış olan Anayasada, yaygın olan köleliğin kaldırılması, ulusal birlik, kişisel özgürlükler, vatandaşların eşit hakları, orantılı gelir vergileri vb. konular yer almıştır.

Kabil Loya Jirgasi (1976): Muhammed Dawood Han'ın yönettiği ilk cumhuriyet rejiminin gelmesiyle, Kabil'de bir başka “Loya Jirga” toplanmıştır. Bu “Jirga” Cumhuriyet anayasasının onayı ve cumhurbaşkanının seçimi için Sağlık Bakanlığı merkezinde kurulmuştur. Bu “Jirga” da ilk cumhurbaşkanı Dawood Han seçilmiş ve ilk cumhuriyet anayasası onaylanmıştır (Wafa, 2008, s.33-40).

Kabil Olağanüstü Loay Jirgasi ve Anayasa Jirgasi (2002-2003): Taliban'ın yıkılmasından sonra Afgan halkı en önemli “Jirga”lara tanıklık etmiştir. Bu “Jirga”lardan biride olağanüstü “Jirga”dır. Bu “Jirga” 1600 kişinin katılımıyla 2002 yılında Kabil'de kurulmuştur. Jiranin kararıyla Hamid Karzai Afganistan'ın geçici Cumhurbaşkanı olmuştur. 2003 yılında kurulmuş olan ve üyeleri 500'e ulaşan “Loya Jirga” ise, çağdaş Afganistan'da bir dönüm noktası olmuştur. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin yeni anayasası onaylanmıştır (Mirzayi, 2013,).

Kabil, Barış Dayanışması için Ulusal Jirgasi (Mayıs 2010): 14 kabilenin temsilcilerinden 1600 temsilcinin katılımıyla kabil şehrinde kurulmuştur. Bu dayanışma “Jirga” sının en önemli amacı, devletin muhalifleriyle kalıcı bir barışa ulaşmak için ulusal birliği kurmak ve muhaliflerle barış anlaşması imzalamaktır. Birkaç gün süren istişare ve dayanışmadan sonra, yüksek barış konseyinin kurulması,

silahlı muhalefetle barış sürecini hızlandırılması, çok sayıda mahpusun yabancı cezaevlerinden tahliye edilmesi, cezaevlerinin sorumluluğunu hükümete devredilmesi ve Afganistan - Pakistan arasında ortak bir barış komisyonu kurulması kararları alınmıştır (Noori, 2011).

Görüldüğü üzere “Jirga” ların temel işlevleri yasaların kabul ve onaylanması olmuştur. Diğer taraftan son 100 yılda hassas durumlarda dış politikayı, önemli ulusal ve toplumsal konulara karar vermek yine “Jirga”lar yapmıştır. Böylece “Jirga” uzak bölgelerden başkentte en yüksek karar verme düzeyine kadar genişlenmiştir.

Loya” Jirga”ların işlevlerine göre Afganistan’da yasama süreci “Jirga”nin kapsamı dışında hiçbir zaman modern bir unsur olarak onaylanmamıştır. Hukukun üstünlüğü doğrultusunda atılan her adımdan sonra aşiret büyükleri bir araya gelmiş geleneksel hukuka göre izin verilmiştir. Örneğin şuna kadar Afganistan’da sekiz anayasadan yedi tanesi” loya Jirga” da onaylanmıştır.

Jirga’nın kararları geleneksel kabile kültürlerinde meşru olarak kabul görüldüğü için bu özellik sürekli Afgan hükümdarlarına çekici gelmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşında Habibullah Han’ın tarafsızlığı “Jirga” tarafından onaylandıktan sonra kurumun işlevleri birçok politikacının dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı “Jirga” her zaman Afgan hükümetleri tarafından vazgeçilmez bir sosyal kurum ve güçlü bir kabile konseyi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yöneticilerinin de birçoğu kırsal ve kabile köklü olduğu için güçlerinin temelleri kabile yapılarına dayanmıştır.

Sivil toplum konumunda olan ve halkın sorunlarını çözmek için halk tarafından kurulan “Jirga” lar, ilk başta tam bir geleneksel sivil kuruluşken daha sonraki dönemlerde siyasetçiler kendi iktidarlarının devamı için bu kurumu siyasallaştırmışlardır. Dolayısıyla her ne kadar siyasete çektilmişse de yine devletin bürokratları dışında milleti temsil eden, din âlimleri, aşiret büyükleri, kavim, kabile büyüklerinin bulunduğu “Jirga” larının sivil bir payı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Çünkü “ Jirga” larda her zaman devlet meselesi değil de millet ve toplumsal olaylar da yer alınmıştır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında sivil toplumun özellikle AFSTF’nun gelişimine de baya katkısı olduğu söylenebilmektedir.

Ulusal ve Uluslararası STK'lar: Bu kuruluşlar yerli ve yabancı sivil toplum örgütlerini içermektedir. Ulusal sivil toplum kuruluşların sayısı 2005 yılında 2017'ye ulaşırken, uluslararası sivil toplum kuruluşları ise 233'e ulaşmıştır. Yukarıdaki örgütlere ek olarak, siyasi partiler, sendikalar, kabile konseyleri de dâhil olmak üzere Afganistan'da sosyal ve kültürel örgütler de faaliyet göstermektedir. Bu kurumların sayısı 60'a siyasi partiler ise 242'ye ulaşmıştır (Johnson, 2005, s.40-41).

İç savaşlar ve Taliban döneminde Afganistan, ekonomik, mali, ticari, siyasi, idari ve eğitim-öğretim alanlarında durgunlukla karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül'den sonra başta Amerika olmak üzere, Afganistan tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Birleşmiş Milletler eksenindeki Bon Konferansı'na katılan ülkeler, Afganistan'ın yeni siyasi sistemine yardımda bulunmuşlardır. Böylece Afgan devleti dış yardımlara bağlı kalmıştır. Bon konferansından sonra gündeme gelen sivil toplum kuruluşlarda ABD ve BM dahil olmak üzere yabancı kurumlar ve ülkeler tarafından desteklenmiş ve sponsor olunmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ve diğer katkıda bulunan ülkeler, Afganistan'a yapılan yardımlarını, NGO'ların aracılığıyla yapmışlardır. Yeni hükümetin kurulmasının ilk yıllarında, Afgan hükümetinin ABD'den gelen dış yardımlara tamamen bağlı olduğu söylenebilir. Bu nedenle, Afganistan'da sivil toplumu maddi açıdan dışarıdan gelen NGO'larla desteklenmektedir.

Afganistan'da yerli ve yabancı sivil toplum örgütleri büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılabilir. USAID, FIFA, TEFA, ACBAR, COUNTER PART ve AFSTF gibi büyük kurumlar, kendilerine üye olan küçük sivil toplum kuruluşlarına yardımda bulunmakta ve her birine yüzlerce küçük çapta sivil toplum kuruluşu üye olmaktadır. Ayrıca bütün bu kuruluşlara Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı(USAID) tarafından yardım edilmektedir.

2005, Ocak ayında, USAID, Afgan sivil toplumunu güçlendirmek için, uluslararası COUNTER PART vakfıyla 3 yıl için 15 milyon dolarlık anlaşma yapmıştır. I-PACS, denilen antlaşmanın temel amacı, Afganistan'daki sivil toplumun rolünü ve sürekliliğini artırmak ve bu örgütleri etkin hale getirmek için eğitim kursları yoluyla yardım edebilmektir (Johnson, 2005, s.6-7).

COUNTER PART, müessesesi, Afgan sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmek için yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde STK'larla çalışmaktadır. I-PACS projesi kapsamında 2005 yılında 400'den fazla STK'ya yardım edilmiş ve bu program neredeyse Afganistan'ın bütün illerine uygulanmıştır. Küçük çapta faaliyet gösteren ve bu kurumda üye olan kuruluşlara yardım etmede başarısından dolayı USAID programı 2010'e kadar uzatmıştır. Bu kurumun yardım ettiği 400'den fazla STK vardır ki bunların arasında Afganistan Sivil Toplum Kuruluşları Forumu (AFSTF) da yer almaktadır (Zamba, 2012).

Yukarıda bahsedilen büyük kuruluşların her biri eğitim, sağlık, barış eğitimi, kalkınma, sosyal ve ekonomik projeler alanlarında çalışan kendi küçük kuruluşlara sahiptir. Ayrıca sivil toplum örgütleri genel çerçevede, sosyal hizmetler, sağlık, eğitim, seçim, iyi yönetim, bilgilendirme, vb. alanlarda da faaliyet göstermektedir.

2016 yılında 1802 tanesi ulusal ve 268 tanesi uluslararası olmak üzere toplam 2070 sivil toplum kuruluşu Afganistan'da faaliyet göstermiştir (Murat, 2016, s.14) Seçim, sosyal hizmetler, bilgilendirme, demokrasi, insan hakları ve kadınlarla ilgili faaliyet yapan ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının bazıları şunlardır;

Afganistan'ın Özgür ve Adil Seçim Kuruluşu: Bu kurum 2004 yılındaki bir dizi sivil toplum kuruluşu tarafından kurulmuş, kar amacı gütmeyen ve tarafsız bir kurumdur. Afganistan'da demokrasiyi kurumsallaştırmak, özgür ve adil seçimleri izlemek, halkın seçim sürecine katılım düzeyini yükseltmek ve ülkedeki siyasi sürece güven ve kamu güvenini güçlendirmek için faaliyetler yapmaktadır. Afganistan'da en büyük seçim gözlemcileri arasında yer alan bu kurum, 2004 ve 2009 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimini, 2005 ve 2010'de parlamento seçimini gönüllü gözlemcileriyle gözlemlemiştir. Sonuç olarak, izleme sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin raporlar, ilgili kurumlara seçim sistemini yeniden şekillendirme konusunda somut öneriler getirmiştir (Fefa, 2015).

Asya Vakfı/ TheAsia Foundation: Asya ve Bahreyn Bölgesi'nde barış, adalet ve refahın gelişimine adanmış, hükümet dışı ve kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Bu kurum, hukukun üstünlüğü, reform ve ekonomik kalkınma, kadın ve uluslararası ilişkilerin ilerletilmesine yardımcı olmaktadır. Asya kıtasında 17 bölge ofisi

bulunmaktadır. ABD'nin Washington DC ve San Francisco eyaletinde genel merkezleri bulunmaktadır. Bu kurum işlerini bölgesel ve sivil şekilde yürütmektedir (Asf, 2010).

Uluslararası Demokrasi: Uluslararası Demokrasi, 2009'dan beri, Afgan seçim süreçlerini desteklemek için, hem uluslararası seçim gözlemcilerin aracılığıyla hem de seçim reformu için iç eylemlerin desteğiyle çalışmıştır. Aynı zamanda USAID destekli, seçim reformu ve Afgan sivil eylemi programını uygulamıştır. Uluslararası demokrasi, seçim programları ve dünya çapında demokrasi ve yönetim için diğer programları planlayan, uygulayan ve destekleyen bir kurum olarak 2003 yılında kuruluşundan bu yana, 35 ülkede faaliyet göstermektedir (Doi, 2014).

Ulusal Demokratik Enstitüsü: 2002'den beri Afganistan'da faaliyet gösteren Ulusal Demokratik Enstitüsü, partizan olmayan bir sivil toplum örgütüdür. Bu örgüt, vatandaşların katılımı, şeffaflık ve hükümete hesap verebilirlik yoluyla dünya çapında demokratik kurumları desteklemektedir. Ulusal Demokratik Enstitüsü, şuana kadar, 1700'den fazla aday için eğitim seminerleri düzenlemiş, siyasi partiler ve 240'dan fazla kadın aday için eğitim verilmiştir. Ayrıca ülkenin en büyük iç seçim örgütü olan Afganistan'ın Özgür ve Adil Seçim vakfına teknik destek sağlamıştır (Ndi, 2012).

Afgan Kadınların Eğitim Merkezi: Afganistan Kadın Eğitim Merkezi, 1991 yılında, kadın ve çocuklara yardım etmek amacıyla bir dizi aktif ve hedefli Afgan kadın göçmen tarafından Pakistan'ın İslamabat kentinde kurulmuştur. Bu kurum Pakistan'daki ilk kadın kurum olarak kabul edilmektedir ki ilk çalışmalarına şehit Veli Han Okulu'nun kurulmasıyla başlamıştır. Günümüzde ise adalet alanında, kadınların siyasette güçlenmesi, küresel barışın pekiştirilmesi, kadın politikalarının geliştirilmesi için faaliyet yapmaktadır (Awec, 2009).

Afganistan Sivil Toplum Federasyonu: Afganistan'daki sivil toplum federasyonu sivil toplum örgütlerinin (devlet dışı kurumlar, konseyler, kültürel ve sosyal örgütler) ittifakıdır. Bu federasyon mevcut krizin, yolsuzluğun, savaşın, sosyal dışlanmanın yanı sıra güvenlik, barış, istikrar, halkın temel iradesinin sistemi, sosyal

adalet, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, dengeli kalkınma, ulusal değerlerin ve bütünlüğün savunulmasını önlemeyi amaçlamaktadır (İfes, 2011).

Afganistan Özgür Medya Destekçisi (NAI): Bu kurum, Afganistan'ın özgür medyasını, özgür medyanın güçlendirilmesini ve ifade özgürlüğünün desteklenmesini için faaliyet yapmaktadır. 2005 yılında INTER NEWS yardımıyla kurulan hükümet dışı Afgan bir ajanstır. Bu kurum medya sektörünün ilerlemesi ve güçlü olması için kurulmuş ve 40 ülkede ofisleri bulunan uluslararası İNTER NEWS'İN tam üyesidir (Nai, 2041).

Mediothek Afganistan: Afganistan'ın Mediothek'i, 1993 yılında, Almanya'da yaşayan bir grup Afganistan ve Almanya vatandaşı olan bazı uzmanlar tarafından savaşı bitirmek, barışı güçlendirmek ve manevi olarak medyayı desteklemek için kurulmuştur. Mediothek, merkez ofise ek olarak Nangarhar, Khost, Belh ve Kunduz gibi illerinde de yerel merkezlere sahip olmaktadır (Medo, 2009)

Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi: Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi, Kabil'de bulunan bağımsız bir araştırma enstitüsüdür. Bu kurum analitik kapasiteyi güçlendirmek ve geliştirmekle birlikte tartışma ve düşünce fırsatlarını yaratmaya çabalamaktadır. Ayrıca araştırma ve okuma kültürünü bu ülkede aktif olarak yürütmektedir. Afganistan araştırma ve değerlendirme birimi 2002 yılında ülkede faaliyet gösteren yardım kuruluşlarının yardımıyla kurulmuştur. Ayrıca bu kurumun yönetimi, bağışçı kurumlardan, Birleşmiş Milletler, sivil toplum örgütlerinden ve Afganistan'da çeşitli işlerde faaliyet gösteren diğer kurumlardan oluşmaktadır (Arey 2019).

Uluslararası Seçim Sistemleri Vakfı: Bu kurum, dünya çapında iyi yönetim ve seçim programları ile ilgili çalışan bağımsız ve uluslararası sivil toplum örgütüdür. 2002 yılından bu yana, enstitü seçim sürecini desteklemek, seçmenleri kaydetmek, seçim görevlilerini eğitmek ve Afganistan'da çeşitli sivil eğitim programlarını uygulamak için çalışmaktadır (İes, 2010).

2001'den sonra Afganistan'da yüzlerce ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütü, sosyal hareket ve siyasi parti değişik amaçlarla faaliyete geçmiştir. Bu kuruluşların ortak noktasının; insan haklarına riayet etmek, demokrasiyi

yayınlaştırmak, barış sağlamak, refah getirmek ve bugünkü anlamıyla bir sivil toplum kurmak olduğu söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AFGANİSTAN SİVİL TOPLUM FORUMU (AFSTF)

Afganistan, karmaşık tarihi olayları tecrübe ederek günümüze gelen tarihi bir ülkedir. Son dönemlerin olayları ve devrimleri ülkeyi her zaman olduğundan daha karmaşık bir duruma sürüklemiştir. Dış istilalar ya da iç çatışmalar şeklinde yaşanan savaşlar ülkenin gelişimine engel olmuştur.

2001'de egemenliğini yeniden alana kadar yıllar içinde ülkenin sorunlarına, çözüm bulunamamıştır. Dış etkenlerin vasıtasıyla demokratik değerler üzerine yeni bir devlet kurulmuştur. Devlet, yasa yapıcı ve uygulayıcı makam olarak kabul edilmiştir. Devletin temel görevi, demokrasinin, sivil toplum ve medeniyetin temellerine dayanan bir topluluk yaratmaktır. Sonuçta, Afganistan'da sivil toplum söylemi yeniden gündeme gelmiştir.

3.1. AFSTF'nun Tarihçesi, İdari Yapısı ve Çalışma Alanları

3.1.1. Tarihçesi

Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun (AFSTF) kurulma düşüncesi, İsviçre barış örgütü tarafından düzenlenen İlk Afganistan sivil toplum konferansında katılanlarının isteği üzerine gündeme gelmiştir. Bu konferans, Lakhdar Brahimi Birleşmiş Milletlerin Afganistan özel temsilcisinin önerisi üzerinde 29 Kasım 2 Aralık 2001 tarihleri arasında Almanya'nın Bad Honnef kentinde, Afganistan'ın siyasi temsilcilerinin katıldığı Bon konferansı ile paralel olarak yapılmıştır. Konferans'ta Afganistan'ın sivil toplum kuruluşlarını temsil eden, kadın, erkek ve gençlerden oluşan 76 sivil toplum aktivisti katılmıştır. Bu konferansta Afgan sivil toplum temsilcileri, sivil toplumun Afganistan'ın geleceğini yeniden inşa etmede katılımını ve Afgan sivil toplum kuruluşları arasında bir diyalogu başlatmak için, Afganistan sivil toplum forumunu kurulmaya anlaştırmışlardır. Sonuç olarak, Afgan Sivil Toplum Forumu kurulmuştur. Bunun hemen ardından AFSTF'na mali açıdan ilk yardım eden İsviçre ve Almanya devletleri olmuştur. Bu nedenle Mart 2002'de

AFSTF ilk ofisini Kabil’de açmıştır. Bunun yanı sıra İsviçreli Barış Örgütü, Mayıs 2002’de İsviçre ve Almanya’nın desteği ile Kabil’de bir ofisi açmıştır (Nadiri, 2003, s.3).

Afganistan Sivil Toplum Forumu, 2004’e kadar dağınık bir şekilde faaliyet yaparken, 2004 yılında yeni stratejisini geliştirmiştir. Yeni strateji ve ya çalışma planında, koordinasyon, küçük finanslar ve sivil bilinçlendirme gibi üç çalışma alanı belirlemiştir. 2005 yılında ise parlamento seçimlerinde en büyük proje olan, halkı bilinçlendirme projesini kazanmıştır. Bu programda Afganistan’ın 28 ilinde 11 milyondan fazla vatandaşa seçim ve medeni bilinçlendirme eğitimi verilmiştir. Seçim programını İsviçre barış örgütüyle ortak olarak seçim komisyonun sekreteri ve Birleşmiş milletlerin yardımıyla uygulamıştır. Öte yandan 400’den fazla çalışan ve 22 yardımcı kurumu da bu projede iştirak etmiştir. 2006 yılında stratejisi yenilenmiş ve toplumsal ihtiyaçlara daha duyarlı olmak için koordinasyon ve sivil eğitiminin yanı sıra savunuculuk ve kapasite geliştirme gibi alanlar da eklenmiştir. AFSTF, 2009’a kadar koordinatör bir örgüt olarak Adalet Bakanlığında kayıtlıken 2009’da Ekonomik Bakanlığında uygulayıcı bir örgüt olmuştur. AFSTF, 2014-2017 yıllar arasında stratejisini yenilenme ihtiyacı duymuş ve yeni stratejisini, savunuculuk, kapasite geliştirme, koordinasyon, araştırma, bilgi yayma ve hukukun üstünlüğü olarak belirlemiştir (Acsf, 2012).

AFSTF, 2001’de kurulmasından itibaren, doğrudan ya da ortaklar aracılığıyla ülkenin en uzak bölgelerine erişebilmiş, savunuculuk, hukukun üstünlüğü, sivil eğitim, barış ve araştırma alanlarında çeşitli projeler gerçekleştirmiştir.

Temim Şemal’in (2014, s.3) aktardığına göre, aktif bir sivil toplum örgütü olarak Afganistan Sivil Toplum Forumu, diğer sivil toplum örgütleri arasında daha fazla koordinasyon ve ağ oluşturmanın yanı sıra, insanlar ve devlet arasında bir köprü kurma gibi birçok faaliyette bulunmuştur. Dolayısıyla AFSTF, ülkenin genelinde diğer STK’lara göre en önde gelen kuruluş olarak görülebilmektedir. Zira Afganistan’ın genelinde, diğer sivil toplum örgütleri, bağışçılar ve ortaklarıyla (110 örgüt üyesi 50 bireysel ve 290 ortak üyesi ile) birlikte en büyük sivil toplum ağını oluşturulmuştur. AFSTF’nun Kabil dışında bölge ofisleri, Mazar-e-Sharif, Jalalabad, Gardez, Kunduz ve Bamiyan şehirlerinde yer almaktadır. Ayrıca Afganistan’ın tüm

illerinde, 150'den fazla üye örgütünün yanı sıra 300'den fazla ortak kuruluşa sahip olmaktadır.

AFSTF'nun vizyonu, vatandaşlık değerlerine dayalı dinamik ve demokratik bir sivil toplum yaratmaktır. Kurumun misyonu, vatandaşlık ve devlet kurma sürecini savunuculuk, kapasite oluşturma ve koordinasyon yoluyla kolaylaştırabilmektir. Çoğulcu, müttefik ve dinamik bir sivil toplumun güçlendirilmesi ve geliştirilmesi, kurumun amacını oluşturmaktadır (Ferhangistan, 2004).

3.1.2. İdari Yapısı

Afganistan Sivil Toplum Forumu, İsviçre Barış Örgütü ve Afganistan'daki sivil aktörlerinin işbirliğinin ürünüdür. Dolayısıyla Bad Honnef kentindeki ilk Afgan sivil toplum konferansına katılan 76 sivil aktivistin önerisi üzerine kurulmuştur.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, devlet dışında faaliyet yapan, kar amacı gütmeyen ve politik olmayan bir kurumdur. Bu kurumun merkezi Kabil şehrinde, 1399 kayıt numarası ise Afganistan İslam Cumhuriyeti Ekonomi İşleri Bakanlığı'nda bulunmaktadır (Şemal, 2014, s.15).

Her kurum ve kuruluş bir strateji ve ya idari yapıya sahiptir, AFSTF'da sivil bir örgüt olarak kurumun işlerinin düzenlenmesini sağlamak, yönetim organlarının görev ve sorumluluklarını garanti altına almak, kurumda şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamak için idari yapısı ve tüzüğünü Afganistan ve sivil toplum kuruluşlarının anayasası ışığında hazırlanmıştır.

Buna göre Afganistan sivil toplum forumunun idari yapısını, genel kurulu, yönetim kurulu, icra kurulu, yardımcı, mali ve idari koordinasyon birimi, programlar koordinasyon birimi, izleme, değerlendirme, eğitim ve tasarım koordinasyon birimi, bölge müdürleri ve bölümler müdürleri oluşturmaktadır. Ayrıca bu birimlerin her biri ayrı bir göreve üstlenmektedir.

3.1.3. Çalışma Alanları

Afganistan sivil toplum forumu, genellikle, savunuculuk, medya ve sivil eğitim programları olmak üzere üç ana alanda faaliyet göstermektedir. Savunuculuk, ağ

kurma oluşturma, koordinasyonluk, kamu bilinçlendirme ve araştırma gibi önemli konuları içermektedir. Sivil eğitim bölümü, Afganistan'da insan hakları ilkeleri, seçimler, anayasa, vatandaş hakları ve diğere sosyal konuları hakkında, seminer ve konferanslar kapsamında kendi üyelerine ve vatandaşlara bilgi verilmektedir.

Medya bölümü, dergi, bilgi merkezi, duvar gazetesi ve web sitesi olmak üzere dört alanda faaliyet göstermektedir. AFSTF'nun dergisi, raporlar, görüşler ve sivil eğitimi dâhil olmak üzere üç ana konu hakkında yayın yapmaktadır. Bilgi merkezi ise kütüphane ve internet şubesini içermektedir ki bu iki merkezin kullanılması ücretsizdir. Duvar gazetesi ise, AFSTF'nun üyeleri tarafından üniversite ve okullarda kurulmaktadır.

Bunun dışında, 2001 yılında kurulan Afganistan sivil toplum forumu, ulusal bir örgüt olarak, koordinasyonluk, kapasite geliştirme, katılım ve diğere çok konularda faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla AFSTF'nun çalışma alanları başlığı altında, savunuculuk, koordinasyonluk, kamu bilinçlendirme ve ağ oluşturma gibi konuları ele almaya çalışacağız.

3.1.3.1. Savunuculuk

Savunuculuk, sivil toplum örgütleri, sosyal aktivistler ve politika yapıcılar tarafından politikaları etkilemek için dünya çapında kullanılan bir mekanizma veya strateji olduğu söylenebilir. Ayrıca, savunuculuğu, toplumdaki önemli bir konuda farkındalık yaratmak, halkı örgütlenmek, bilinçlendirmek gibi tanıtılabilmek mümkündür. Afganistan Sivil Toplum Forumuna göre savunuculuk, araştırma, farkındalık yaratma, ağ oluşturma, yurttaşlık ve sivil eğitim gibi unsurlarla yapılabilmektedir. Dolayısıyla, Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun da, kadın hakları, çocuk hakları, gençlerin hakları, engellilerin hakları, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi alanlarda savunuculuk yaptığı söylenebilmektedir.

Ancak, Afganistan Sivil Toplum Forumu, 2001 yılından günümüze kadar ulusal bir örgüt olarak en çok savunuculuğa ağırlık vermiştir. Bu bağlamda, AFSTF'nun temel hedefinden biri olarak vatandaşların politik, sosyal ve ekonomik süreçlerinde katılımlarını sağlamak, vatandaşlık değerlerini güçlendirmektir. Bu nedenle vatandaşlarının hakkını daha iyi savunabilmek için zaman zaman

savunuculuk komiteleri kurulmuştur. Nitekim (Mujtaba, 2009) engelliler haklarına dair savunuculuk komitesi, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin katılımıyla, 2005 yılında Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun çatısı altında kurulmuş ve hedeflerine ulaşmak için bu güne kadar elde edilen başarılarla ulaşmıştır.

Engellilerle alakalı, 2006'de Birleşmiş Milletlerin genel zirvesinde 50 maddelik engelli hakları sözleşmesi, Afganistan da dâhil olmak üzere 100'den fazla ülke tarafından onaylanmıştır. Söz konusu engellilerin hakkı olunca, AFSTF'nun engelli savunuculuk komitesi **“13 Aralık 2006'da kabul edilen birleşmiş milletler engelli hakları hakkındaki uluslararası sözleşmeye dair açıklayıcı çalıştayı”** adı altında bir toplantı düzenlemiştir.

Afganistan toplumundaki engelli kişiler, Afganistan İslam cumhuriyeti Hükümeti'nin, barışçıl ve insani bir yaklaşımla, kendisini dünyanın tüm barışçıl eylemlerine adanmış ve engelli haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeye dâhil olduğunu, dolayısıyla toplantının iş bu, sözleşmenin esas unsurlarını gözetim altında onaylanmış ve şu noktaları gerekli görülmüştür. Konuyla ilgili açıklamalar ve AFSTF tarafından gerekli görülen noktalar ise şöyledir;

1. Engelli kişilerin haklarına ilişkin uluslararası sözleşme, engelli kişilerin insani, medeni ve hukuki kimliğini oluşturan önemli ve evrensel bir belge olarak görülmektedir. Dolayısıyla sözleşmede alınan kararlar, Afganistan cumhuriyetinin tüm yasalar, prosedürler, bakanlıklar ve bağımsız idarelerine dâhil olmalıdır.

2. Bakanlıklar, bağımsız idarelerin başlarına yetenekli ve uygun olan engelliler getirilmelidir.

3. Devlet, ulusal kanuna dayanan özürlü bireylerinin, geçim, çalışma, barınma, sağlık, eğitim ve emekli haklarına hiç bir ayırım yapmaksızın riayet etmelidir.

4. Özürlü bireyler için faaliyet yapan, bakanlıkların faaliyetleri, bağımsız kuruluşlar, birleşmiş milletler, ülkede faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar ve STK'ların çalışmaları koordine edilmelidir (Acsf, 2007).

Öte yandan, 2011 yılında Afganistan'da parlamento seçimleri yaklaşırken, engellilerin savunuculuk komitesi, AFSTF'nun genel merkezinde **“gelecek parlamento ve engelliler”** başlığı altında, seçimde aday olanların bazıları, engelli

derneğinin sorumlusu ve AFSFT'nun genel başkanının katılımıyla konferans düzenlemiştir. Konferansta, engellilerin sıkıntıları, bu topluma karşı sosyal ayrımcılıklar, işsizlik vs. konular üzerinde durulmuştur. Sonuç itibariyle şu kararlar alınmıştır: Afganistan'ın yasaları parlamento tarafından gözden geçirilmeli ve eğer engelliler için iş konusunda sınırlılıklar varsa, düzeltilmelidir. Parlamento, engelli kişilere yasal olarak eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal hizmetler sunmalıdır ve parlamento da engelliler için özel koltuklar olmalı, diğer yandan sadece şehitler ve engelliler bakanlığı değil, tüm bakanlıklar ve sosyal örgütler, çalışanlarını engelli çalışanlardan da istihdam etmekten sorumludurlar (Nadiri, 201).

AFSTF ve diğer sivil kuruluşların engellilerle ilgili düzenlenmiş olduğu konferans ve savunuculuğun sonucunda engellilerin hak ve ücreti için bir yasanın onaylatılmasını sağlamıştır. Böylece 15 Kasım 2009 yılında engellilerin hak ve ücret yasası parlamento tarafından onaylanmıştır. Yasaya göre, engellilerin topluma aktif olarak katılımları sağlanacaktır. Öte yandan her engelliye aylık 1500 Afgan parası maaş verilecek, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve spor alanlarında destek verilecektir (Sabeer, 2011).

Yasa onaylandıktan sonra devlet tarafından engellilerin maaşları, eğitim ve spor alanlarında bazı adımlar atılmıştır. Örneğin vatan savunmasında engelli olan, cihat döneminde engelli olan, mayın patlamada ve anneden doğan engelli olanlara her senenin sonunda toplam aylık maaşları verilmeye başlamıştır. Diğer taraftan engelli çocuklar için başkent Kabilde okullar açılmış ve spor alanında da yüzme havuzu açılmıştır.

Spor alanındaki bazı engelliler ulusal ve uluslar arası arenada şampiyonluklar elde etmiştir. Örneğin, Afgan engelli yüzücü Abbas Karimi, 2013 yılında Türkiye'de ve 2017 yılında Meksika'da yüzme şampiyonasından altın madalya kazanmıştır. Fahim Rahimi 2012 Londra fitness yarışmasından gümüş madalya kazanmıştır. Engellilerin şampiyonlukları ve AFSTF'nun savunuculuğu büyük şehirlerde toplumsal dönüşüme neden olmuştur. Örneğin daha önce toplumda engellilere karşı, olumsuz, yetenezsiz ve her zaman başkalarına muhtaç olan kimseler olarak bir düşünce varken, AFSTF'nun yukarıda zikredilen çeşitli konferanslarıyla bu olumsuz düşünceler biraz da olsa düşüş gösterilmiştir.

Dolayısıyla AFSTF'nun başlattığı savunuculuk komitesinin alanı genişlemiştir. Öyle ki 2009 yılında parlamento seçimlerde kabilde birçok engelli aday gösterilmiştir. Öte yandan başka adaylarda başarılı olmaları halinde engellilerin hakkını savunma ve yardım etmeye söz vermişlerdir. Sonuç itibarıyla 2009 yılı parlamentosunda 3 Aralık tarihi “engelliler günü” olarak belirlenmiştir (Talaş, 2010).

Görüldüğü gibi Afganistan'da engellilerin temel hakları bir şekilde Anayasa'da korunmaktadır. Ayrıca bu yasa onaylandıktan sonra bu kesim için bazı kolaylıklar da devlet tarafından sağlanmıştır. Ancak Afganistan'da, engelli insanlar birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Çeşitli bilinçlendirme programlarının başlatılmasına rağmen, Afganistan'daki birçok insan hala engelli insanlara karşı olumsuz tutum sergilemektedir. Bazı ailelerde engelliler ilahi bir ceza olarak görülmektedir. Çünkü bir yandan, bu programlar şehirler ve bazı il merkezleriyle sınırlıydı, diğer yandan sadece güvenli alanlarda uygulanmıştır.

Her ne kadar şehirlerde bu olumsuz düşünce kısmi olarak azalsa da yine de en düşük seviyeye getirebilmek için, herkesin seviyesine uygun kapsamlı ve çeşitli bir bilinçlendirme programı gerekmektedir. Ayrıca toplumdaki insanların ve engellilerin yeteneklerini, haklarını ve karşılıklı sorumluluklarını anlamalarını sağlamak elzemdir. Afganistan gibi toplumlarda engellilik sorunları ancak engelliliğe olan toplumsal yaklaşımı değiştirilerek çözülebilmektedir.

AFSTF engelliler dışında gençler ve kadınlar için de savunuculuk komiteleri kurmuştur. Dolayısıyla (Acsf, 2009) 2008 yılında 11 resmi kurumla beraber AFSTF'nun çatısı altında gençlerin savunuculuk komitesi oluşturulmuştur. Komite, gençlik ile devlet ve uluslararası sivil toplum örgütleri arasında sağlam bir bağlantı kurmak için çalışmaktadır. Bu komitenin en önemli hedeflerinden biri, gençlerin sorunlarını, yaşadıkları zorlukları ve gençlerin sesini devlet ve uluslararası topluma duyurmaktır.

Afganistan'daki önemli konulardan biri de gençlerin ihtiyaçlarıdır. Çünkü gençler kimlik krizi, işsizlik, bağımlılık, eğitim, sağlık ve evlilik bakımından sorunlar ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu konuyla alakalı AFSTF,

OXFAM derneğinin mali desteğiyle “**sesimiz hakkımızdır**” başlıklı bir program başlatmıştır.

Program AFSTF'nun savunuculuk komitesi tarafından yürütülmüştür. Programın temel amacı, başta sağlık ve eğitim sağlamak üzere, farklı alanlardaki gençlerin ve çocuklarının hayatlarında bir değişiklik yaratmaktır. Programın içeriği, gençler ve çocuklarının yaşam haklarıyla ilgili toplum ve aile bireylerini bilinçlendirmek ve kapasitelerini geliştirmektir. Böylece, programın uygulanması, hedeflenen tüm bölgelerde ailelerin çoğunluğu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Nebevi, 2013).

AFSTF gibi sivil kuruluşların gençlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmek, seslerini devlete ulaştırmak ve haklarıyla ilgili bilinçlendirme programı düzenlemek toplumsal dönüşüme neden olabilmektedir. Öyle ki AFSTF'nun yapmış olduğu savunuculuğun sonucunda, 2014 yılında Ulusal birlik hükümetin gelmesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığının dairesinde gençlerle ilgili gençlik organizasyonu ofisi kurulmuş ve birçok genç işe alınmıştır. Diğer taraftan gençlerin parlamentoya aday göstermeleri ve siyasete yönelmeleri de gençlere bir umut kapısı olmuştur.

Diğer taraftan 2016 yılında demokrasinin uygulanması ve güçlendirilmesi sloganıyla gençler arasında sembolik bir parlamento kurulmuştur. Ayrıca gençlik organizasyonu, gençlerin gelişimi için iş yaratma, sağlık, eğitim-öğretim, mesleki ve teknik eğitim ve gençlerin katılımı dâhil olmak üzere dört alanı içeren bir projenin yürürlüğe geçebileceğinin sözünü vermiştir. Dahası AFSTF, gençlerin özel üniversitelere eğitimlerine devam edebilmeleri için sözleşmeler imzalamıştır (Nebevi, 2015, s.51).

Görüldüğü üzere, gençlere yönelik AFSTF'nun savunuculuğu devletin bazı adımlar atmasına neden olmuştur. Fakat bu yeterli olmamaktadır. Gençlerin en büyük sorunu işsizliktir. Bir ülkenin ilerlemesinin yollarından biri gençlerine ve gelecek nesillerine yatırım yapmasıdır. Genç kuşak, aktif ve hareketli bir güç olarak toplumun gelişiminde büyük bir rol oynayabilmektedir. Bu nedenle sadece devlet değil diğer sivil kuruluşlar da gençlere yönelik yatırım yapmalarının gerekli olduğunu düşünmelidir.

AFSTF'nun, savunuculukla ilgili diğerkomitesi ise kadınlar komitesidir. Bu kapsamda ülkede kadınlar veya diğervatandaşlarla ilgili yaşanan haksızlıklara karşı konferans, seminer veya protestolar düzenlenmiştir.

Örneğin, Kandahar vilayetindeki kadın işleri müdürü Bayan Safia, 25 Eylül'de ofisine giderken kimliği bilinmeyen kişiler tarafından öldürülmüştür. Bu vesileyle, 6 Ekim 2006'da aynı ofisinde bir basın açıklaması yapılmıştır. Basın açıklaması, Afganistan Sivil Toplum Forumu, kadınlar derneği ve diğersivil kuruluşları tarafından yapılmıştır. Basın toplantısında devletten, terörist ve zalimlere karşı güçlü tepki göstermesi ve karşılık vermesi istenmiştir (Sarım, 2011).

2015 yılında Kuran'ı yakmakla suçlanarak dövülen ve yakılan 27 yaşındaki Farhonda için, AFSTF'nun genel başkanı diğeryüeleriyle beraber Afganistan Yüksek Mahkemesi önünde, olayın faillerinin cezalandırılması için protesto gösterisi yapmıştır. Konunun ciddiyetini anlayan vatandaşlar ve sivil kuruluşlar olayı protesto etmiştir. Protesto yapanların arasında AFSTF'nun genel başkanı Aziz Rافی de yer almıştır (Fa, 2015). Gösteriler sonucunda olayın failleri yakalanıp cezalandırılmıştır.

Sonuç olarak, Afganistan Sivil Toplum Forumu, genel çerçevede halkı ilgilendiren bütün haksızlıklara karşı sesini yükseltmiş ve savunuculuk ilkelerini konferans, seminer, eğitim, protesto, basın açıklaması şeklinde yerine getirmiştir. AFSTF ve diğersivil kuruluşlarının faaliyetleri, faili meçhul cinayetlere karşı duruşları, insan hakları, kadın hakları, engelli hakları gibi konularda bilinçlendirme programları toplumda özellikle başkent Kabil'de bir uyanışa neden olmuştur.

3.1.3.2. Koordinasyonluk

Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun ana hedeflerinden birisi de, Afgan sivil toplum ağlarını geliştirmek, güçlendirmek ve koordine etmektir. Buna göre Afganistan Sivil Toplum Forumu, kuruluşundan itibaren sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslararası oturumlarını, konferanslarını, seminerlerini, kültürel ve sosyal faaliyetlerini koordine etmiştir.

Bon konferansında Afganistan devletinin temeli atıldıktan sonra, Afganistan'ın geleceği için, İstanbul, Tokyo, Berlin ve ikinci Bon konferansı gibi onlarca uluslararası konferans yapılmıştır. Genel çerçevede yapılan konferanslarda,

Afganistan'daki savaşı sonlandırmak, devlet yapısında siyasi partilerin ve çeşitli sosyal gruplarının katılımlarını sağlamak, sosyal adalet, yolsuzlukla mücadele, ekonominin büyümesi, uluslararası toplumun yardımları, terörizmle mücadele, barış sürecinin güçlendirilmesi, bölgesel işbirliği, güvenlik sorunlarına çözüm bulma, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum gibi konulara odaklandığını söylenebilir. Öte yandan Afganistan devleti ve uluslararası toplum bahsedilen konuların gerçekleşmesi için büyük vaatlerde bulunmuştur.

Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun bu ve benzeri vaatlerin hayata geçirilmesi için ülkede faaliyet yapan diğer sivil kuruluşları koordine ederek, konferans, seminer, basın toplantısı vb. yollarla savunuculuk yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Afganistan sivil toplumunun ilk konferansı 2001 yılında Almanya'nın Bad Honnef şehrinde yapılmış ve konferansın sonunda AFSTF kurulmuştur.

Afganistan sivil toplum kuruluşları, AFSTF koordinatörlüğüyle Brüksel, Londra ve Tokyo gibi şehirlerde konferanslara katılmıştır (Ava, 2009). Buna göre Afganistan sivil toplum kuruluşları, katıldıkları konferanslardan önce AFSTF koordinatörlüğüyle ülkede faaliyet yapan bütün sivil kuruluşlarla danışma toplantıları yapmıştır. Yapılan istişare toplantılarında, Afganistan sivil toplumunu uluslararası konferanslarda temsil edecek kişiler ve hangi konuların konuşulacağına dair kararlar alınmıştır.

Bu kapsamda, 13 Ekim 2016'da Belçika'nın Brüksel kentinde "Afganistan'a Yardım" başlığı altında yapılan konferansta, Afganistan sivil toplumunu temsil etmek için AFSTF genel başkanı önderliğinde 10 sivil toplum aktivisti yer almıştır (Feridun Ajand, 2016). Brüksel konferansına katılan Afganistan sivil toplum temsilcileri, emniyet, barış, insan hakları, seçimler vb. konularda savunuculuk yapmıştır. Dolayısıyla Afganistan sivil toplum temsilcilerinin önemseydiği ve konferansta konuşulan konuları aşağıdaki şekilde özetlenmesi mümkündür.

Gün gittikçe Afganistan'da güvenlik kötüye gitmekte ve bundan dolayı da bu konuya öncelik vermelidir. Sivil kayıplar, kaçırma olayları, ulusal ve uluslararası hayır kurumlarına, insan hakları, sivil toplum örgütlerinin savunucularına, medyaya, sağlık tesislerine ve okullara yönelik saldırılar görülmemiş bir şekilde artış

göstermektedir. Bu nedenle Afganistan Hükümeti, uluslararası toplum ve diğer askeri muhalefet gruplarını operasyonlarında vatandaşlarının güvenliğini temel bir ilke olarak görmeye ve uluslararası insan haklarına saygı göstermeye çağırılmıştır. Ayrıca vatandaşları, medyayı, insan haklarını ve sivil toplum örgütlerinin savunucularını korumak için mekanizmalar sunulmasını istenmiştir (Rafii, 2016, s.37).

Diğer taraftan ülkenin durumu elverişli olmadığı için, savaştan veya güvenlik sıkıntılardan dolayı ülkeyi terk edip Avrupa ülkelerine sığınan Afganistan vatandaşlarının geri gönderilmemesi için da savunuculuk yapılmıştır. Buna göre, Afganistan'ın mevcut koşullarda komşu ve Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlerin iadesini kabul etmeye hazır olmadığı bildirilmiştir. Bu nedenle Afganistan hükümeti, göçmenler ve geri dönenler için gerekli hizmetleri sunmaya hazır oluncaya kadar, Avrupa'dan Afganistan'a göçmenlerin sınır dışı edilmesinin askıya alınması talep edilmiştir (Rafii, 2016, s.45).

AFSTF her ne kadar mülteciler konusunu gündeme getirmiş olsa da yine Afganistan Cumhurbaşkanı mültecilerin Almanya'dan geri gönderilmesini kabul etmiştir. Bundan dolayı 2016 yılından itibaren sığınmacı olarak kabul edilmeyen 600 kişi geri gönderilmiştir (DW, 20019).

Taliban'ın yenilgisi ve yeni rejimin gelmesiyle Afganistan'daki güvenlik durumu yıllarca çok üst seviyede olmuştur. Ancak gün gittikçe olaylar kötüye gitmiştir. Konuyla alakalı her ne kadar Afganistan Sivil Toplum Forumu uluslararası konferanslarca savunuculuk yapmış olsa da yine de değişen bir şey olmamıştır. Özellikle 2014'tengünümüze gittikçe daha da kötüleşmiştir. Sığınmacıların sınır dışı edilmesine ve Afganistan'ın güvenliğine ilişkin AFSTF'nun savunuculuğu pek dikkate alınmamıştır. Bunun nedenini Afganistan hükümetinin zayıflığı ve Taliban'a yönelik bölgesel ve uluslararası politikayla ilişkilendirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Brüksel konferansında ülkenin büyük meselelerini uluslararası toplum ve Afganistan devletine sunarken diğer taraftan uluslararası toplumun önünde Afganistan devletinden seçimler, insan hakları ve barış için aşağıdaki hususlar talep edilmiştir;

Afgan halkının uzun vadeli barışa ihtiyacı olduğu vurgulanarak uzlaşma ve barış sürecinin Afganlıların önderliğinde sürdürülmesinden memnuniyet duyulacağı dile getirilmiştir. Ulusal diyalogu içeren kapsamlı bir barış planı geliştirilmesi istenmiştir. Bunun yanında Afgan hükümeti, özgür ve adil seçimlere standartlar geliştirmek için sivil toplumla birlikte çalışmaya çağırılmıştır. Ayrıca kadınların eşit katılımını sağlamak için bağımsız seçim komisyonu ve seçim şikâyet Komisyonu'nda cinsiyet birimlerinin güçlendirilmesi istenmiştir. Son olarak Afgan hükümeti insan hakları sorumluluklarını yerine getirmeye çağırılmıştır (Ton, 2016).

Sonuç itibariyle Afganistan'da barış için Hükümet tarafından büyük adımlar atılmıştır. Ancak Taliban'ın sürekli ABD'nin ülkeden çıkmasını ve Afganistan devletini tanımadıklarını vurgulaması sorunların çözülmesine engel olmuştur.

3.1.3.3. Kamu Bilinçlendirmesi

Sivil toplum örgütlerinin, devleti denetleme görevinin yanı sıra, vatandaşlarının hakları, seçim programlarına katılmalarını teşvik etmesi, ihtiyaç ve isteklerini devlete bildirmesi ve yasalar için savunuculuk yapma gibi kamuyu bilinçlendirme görevi de olmaktadır. Son yıllarda Afganistan sivil toplum örgütleri, farkındalık yaratmak, toplum uyanışı ve kamu bilinçlendirme gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. AFSFT ulusal bir örgüt olarak diğer faaliyetleriyle birlikte kamuyu bilinçlendirme görevi de üstlenmiştir.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, anayasa, seçimler, iyi yönetim ve hesap verebilirlik, kadın hakları, kadınların siyasal, sosyal ve seçim programlarında katılımı, kadınlara yönelik ırkçılık, gençler ve çocukların eğitimi ile ilgili kamuyu bilinçlendirme faaliyetlerini yapmaktadır. Bu konudaki örnekler den bahsedilebilir:

Kapasite geliştirmek ve kamu bilincinin yükselmesi AFSTF'nun en önemli hedeflerinden birisi sayılmaktadır. Böylece 2008 yılından itibaren belli vilayetlerde kadın hakları kamuya anlatılmaktadır. Bu programların amacı, kadınları sosyal hayatta hak ve sorumluluklarından haberdar etmektir. Bu programlarda genellikle, evlilik, nişan, Kuran açısından evlilik hakkı, İslam ve anayasa açısından kadın hakkı, kadının medeni hakkı ve İslami açıdan ailede kadının rolü gibi konular anlatılmaktadır (Samimi, 2008). Bu programlar, genelde seminer ve kısa dönemli

eğitim programlarıyla sınırlı olduğundan, programa katılanlar yukarıda ifade edilen konular hakkında bilinçlendirilmektedir. Dolayısıyla bütün toplumu kapsayabilecek bir biçimde ve sürekli olmadığı için pek verimli olmadığını söylemek mümkündür.

AFSTF'nun bilinçlendirme programlarından bir diğeri de anayasadır. Bu programı genellikle bürokratlar yürütmektedir. Buna göre Afganistan'ın güney bölgesinde yer alan Nangarhar ilinde, İnsan hakları komisyonu, kadın işleri dairesi, diyanet vakfı temsilcisi, eğitim dairesi temsilcisi ve Nangarhar'ın komşu illerinden sivil toplum aktivistlerinin katılımıyla Afganistan anayasasını bilinçlendirme programı yapılmıştır (Hborl, 2008).

AFSTF tarafından yapılan bu programda, katılımcılara sivil toplum ve anayasanın uygulanması sırasındaki rollerin yanı sıra, toplumdaki tüm insanlar yasa önünde eşit haklara sahip midir, ayrımcılığın anayasal noktaları nelerdir? Seçim sistemleri ve Afganistan'ın takip ettiği sistem nedir? Başkanlık ve parlamento sistemlerinin avantajları ve dezavantajları nelerdir? İslam ve demokraside anlaşma ve çelişki noktaları nelerdir? gibi konularla ilgili bilgiler verilmiştir.

AFSTF'nun, kamu bilinçlendirme programları arasında demokrasi, medeni meseleler ve çocuklar da yer almaktadır. Buna göre AFSTF 2010 yılında diğer sivil kuruluşlarla beraber medeni konularla ilgili kamu bilinçlendirme programını başlatmıştır. Programın ana odak noktası seçim meseleleri ve halkın seçimler hakkındaki bilgisidir. Ancak bunların yanında sivil toplum, demokrasi, adli ve hukuki konular da yer almıştır. Böylece programda beş gün içinde sivil ve sosyal kurumlara mensup 105 öğretmen eğitilmiştir. Ülkenin farklı illerinden Kabil'e gelen öğretmenler, eğitimlerini tamamladıktan sonra kendi illerine dönüp vatandaşlarının bilinçlerini yükseltmek için gördükleri eğitimleri seminer şeklinde onlara sunmuşlardır (Pajman, 2010).

Son olarak, Afganistan Sivil Toplum Forumu, demokrasi, insan hakları, sivil toplum, adli, hukuki, vatandaş hakları, kadın hakları, anayasa ve seçimlerle ilgili diğişik projeler, seminerler, konferanslar vermiştir. Ancak bu ve benzeri programların Afganistan gibi bir ülkede pek diğişim yapabileceği düşünülmemektedir. Çünkü öncelikle toplumun yarısından fazlasının okuma yazması

yoktur, ikincisi Afganların %57'si yoksullukla karşı karşıyadır. Diğer yandan güvensizlik, terör olayları, devlet idarelerinde ırkçılık, işsizlik, devletin doğru düzgün hizmet vermemesi, devletin idarelerinde yolsuzluk, rüşvet, daha önceki dönemlerde seçimleri kazanan milletvekillerin millete söz verip yerine getirmemeleri gibi konular toplumu ve insanların yaşamını derinden etkilenmiştir. Dolayısıyla millet de demokrasi, insan hakları, seçim, sivil toplum ve kadın hakları gibi kavramlara karşı umutsuz olmuşlardır. Dolayısıyla bu konular düzelmedikçe bu programların çok verimli olacağı düşünülmektedir. İnsan zihnen rahat olmadıkça, canı güvende olmadıkça, isteklerini alamadıkça hiçbir şey yolunda gitmemektedir.

Ayrıca Afganistan'ın geleneksel bir yapıya sahip olması ve ABD'nin ülkeye girişiyle bu terimlerin gündeme gelmesi sebebiyle vatandaşlarının birçoğu bu hususları yabancı ve gayr-i Müslimlerin empoze ettiği uygulamalar olarak görmektedir. Bu nedenle Afganistan gibi bir ülkede gerek devlete karşı vatandaşların haklarını savunmada gerekse de vatandaşlara çağdaş bilimlerinin anlatımında çok sabırlı olunması gerektiği ve zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

3.1.3.4. Ağ Oluşturma

2001'de kurulan Afganistan Sivil Toplum Forumu, savunuculuk başlığı altında diğer faaliyetlerle beraber ağ oluşturma ve araştırma faaliyetleri de yapmıştır. AFSTF'nun ağ oluşturma faaliyetleri, diğer mahalli ve ulusal sivil kurumlarla birlikte hareket etmek ve savaş dönemlerde kopan sosyal bağı yeniden inşa etmek içindir. Çünkü ağ oluşturmak, sivil toplum ağlarının genişletilmesi ve faaliyet alanında etkili olabilmesi için gereklidir.

Böylelikle AFSTF, toplum arasındaki işbirliği yöntemlerini yenileyerek ve modernize ederek ülke çapında yerel düzeyde ağ oluşturma ve koalisyonları teşvik etmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla yerel sivil ağları kentsel alanlardaki benzer ağlarla birbirine bağlamak ve uluslararası müttefiklerle bütünleşmek için vazgeçilmez bir adımdır (Ahmadi, 2011, s.6).AFSTF, bu tür bir ağ kurmanın sosyal kalkınmaya öncülük edeceğine ve insanların karar alma sürecine katılımını daha iyi hale getireceğine inanmaktadır.

Öte yandan, Afganistan da dâhil olmak üzere her ülkedeki sivil toplum örgütlerinin yalnızca ülke genelinde ağ kurmaya ihtiyacı duymamakta, aynı zamanda ulusal ve uluslararası arenada seslerini yükseltmek için sivil toplum kuruluşları arasında küresel ağ kurmaya da ihtiyaç duyulmaktadır (Nadiri, 2006, s.4). Dolayısıyla sivil toplum tüzüğüne korunması ve uygulanması için tüm sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışması, böylece Afgan halkının sesini özellikle de kadınların seslerini duyurması amaçlanabilmektedir. Buna göre AFSTF 2006 yılında sivil toplum ağını oluşturmak amacıyla diğer sivil toplum kuruluşları hakkında araştırma ve onları tanımayı başlatmıştır.

2006 yılının ilk yarısında Afganistan'ın değişik illerinde 42 sivil toplum kurumu tespit edilmiş ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Diğer yandan 2006 yılının son aylarında tespit edilen diğer sivil örgütlerle de ilk istişare toplantısı yapılmıştır. AFSTF'nun sivil eğitim sorumlusu **Partaw Nadiri** illerdeki sivil toplum kuruluşlarının tanımlama ve ağ oluşturma programının önemini şöyle anlatmıştır: *“her ne kadar sivil toplum örgütlerinin arasındaki organik bağları sağlam oluşturulursa bir o kadar ülkenin sosyo-politik süreçlerinde önemli rol oynayacaktır. Ayrıca Sivil toplum örgütleri arasındaki koordinasyon, Afgan sivil toplumunun etkili sese sahip olmasını sağlayabildiğini belirtmiştir.”* (Newruziyan, 2011).

Daha sonra 5 Temmuz 2007'de AFSTF tarafından tanınmış diğer sivil kuruluşlarla yapılan toplantıda genel başkan **Aziz Rafii** ağ oluşturma hedefini ve önemini şöyle açıklamıştır: *“Sivil kurumları tanımlamanın amacı aralarında işbirliği alanları oluşturmaktır. Böylece Afganistan sivil toplum Kuruluşları'nın tek ve yüksek sese sahip olabilmesi için ülke genelinde Afgan sivil toplum Kuruluşları'nın ağını genişletmek gerekmektedir. Sivil toplumun devletle ilişkilerini düzenlerken, iç ilişkilerini düzenleme ve gün geçtikçe daha fazla tutarlılık sağlama sorumluluğunun aynı olduğunu da eklemiştir”* (Hekim, 2011). Buna göre, belirli bir adrese ve ağa sahip olmak, sivil kuruluşlarının sorumluluklarını yerine getirebilmek için önemli olmakta ve belirli bir adresin yokluğu sosyal kurumları dağılmaya zorlayacak ve eylemleri işe yaramayacaktır.

Yine AFSTF, sivil kuruluşlarının iş birliği ile ülkede faaliyet yapan sivil toplum örgütlerinin güçlenmesine ve insanların daha fazla destek verebileceğine

inanmaktadır. Ayrıca AFSTF sivil toplumun halkın sesi olduğuna inanmakta ve sivil toplum kuruluşları uyum içinde olduğunda bu ses etkili olabileceği düşünülmektedir (Kanii, 2007, s.4). Böylece, AFSTF tarafından yapılan programların sonucunda ülke genelinde birkaç sivil toplum kurumunun ağı oluşturulmuştur. Konu ile ilgili örnekler şu şekildedir;

Duvar Gazetesinin Ağı: AFSTF 2006 yılında diğer sivil toplum kuruluşları hakkında araştırma ve tanımadan sonra Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın yardımıyla duvar gazetesinin ağı oluşturulmuştur. 2006 yılının sonlarında bu duvar gazeteleri Kabil ve diğer illerinin okullarında yayına başlamıştır.

Başlangıçta 56 duvar gazetesi Kabil şehrinin okullarında ve 44 tane de diğer illerinin okullarında yayına başlamıştır. Daha sonra Kabil dâhil birçok vilayette toplam 177 tane duvar gazetesi faaliyete başlamıştır. Gazetenin aylık materyalleri AFSTF'nun eğitim bölümü tarafından sağlanmaktadır (Fazıl, 2007, s.6). Bu gazetelerde genellikle insan hakları, demokrasi, ifade özgürlüğü, sivil toplum, sosyal meseleler, edebi, dini bilgilendirme ve etik gibi konular yer almaktadır.

Öte yandan duvar gazetelerin daha verimli ve daha etkili olabilmesi için AFSTF'nun eğitim bölümü okulların kültürel komiteleriyle ara sıra bir araya gelip konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunmuştur. Buna göre okulların kültürel komiteleriyle AFSTF'nun ilk oturumu 26 Nisan 2007'de AFSTF'nun genel merkezinde gerçekleşmiştir. Bu oturumda, yüzlerce kültürel komite üyeleri, kültürel komite başkanları ve okul idarecileri katılmıştır. *Oturumda katılanlar AFSTF'nun tarafından oluşturulan duvar gazetelerinin gençlerin ve öğrencilerinin genel kültür ufuklarını genişletebileceğini vurgulamışlar. Bunun yanı sıra Afgan sivil toplum, gençlerin işbirliği ve desteği olmadan hedeflerine ulaşamayacağını ve sivil toplum bu kuvveti kullanarak sivil mesajlarını ülke halkı arasındaki okullar aracılığıyla genişletmelidir diye tekit etmişlerdir* (Nadiri, 2007, s.1-2). Bundan sonra her sene duvar gazetelerinin sayısı çoğaltılmış ve AFSTF'nun faaliyet yaptığı bütün illerdeki okulların duvar gazetesi oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, sivil toplum tarafından okullarda yayınlanan duvar gazetelerinin öğrenciler arasında entelektüel bir değişim yarattığı söylenebilir. Çünkü çeşitli

konuları ve Mevlana'nın şiirlerini yayımlayarak öğrencilerin dikkatini çekebilmiş ve yetenekli olan öğrencileri keşfedebilmiştir. Duvar gazeteleri, sivil toplum ile okullar arasındaki ortaklıklar ve sivil sesler yaratabilecek şekilde bir bağlantı kurabilmektedir. Sivil toplum, gençlerin işbirliği ve desteği olmadan hedeflerine ulaşamayabilir. Topluluk bu gücü kullanmalı ve sivil mesajlarını ülke halkı arasındaki okullar aracılığıyla genişletmelidir. Şimdiye kadar sivil kuruluşlar arasında okullarla ilk bağlantı kuran ve kültürel faaliyet yapan ilk sivil kuruluş AFSTF olmuştur. Bu yönüyle mesajlarını halka çabuk ulaştırabileceğini söylemek yerinde olabilecektir.

Sivil Toplum ve İnsan Hakları Ağı: Afgan sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonu ve işbirliğine yönelik bir kurum olarak sivil toplum ve insan hakları ağı, insan haklarına, Afganistan'ın demokratikleşmesine, hukukun üstünlüğüne ve bu değerlere bağlı bir sivil kurulmasına uygun olarak faaliyet göstermektedir. Sivil Toplum ve İnsan Hakları Ağı, Ağustos 2008'te, AFSTF'nun önderliğinde 28 sivil toplum kuruluşu tarafından Kabil'de kurulmuştur (Jawad, 2010).

Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun ağ oluşturma amacı; Afganistan'da faaliyet yapan diğer sivil kuruluşları bir çatı altında birleştirmek ve sivil toplumun alanını genişletmektir. Dolayısıyla, sivil toplum ve insan hakları ağı da bu çatı altında olan bir ağıdır. Bu bağlamda demokrasi, insan hakları gibi değerlere yönelik konferans, seminer ve sivil eğitim kapsamında AFSTF çatısı altında faaliyet yapmaktadır.

Söz konusu faaliyetler kısmi de olsa bazı konularda toplumsal bir hareketliliğe neden olunmuştur. Örneğin, 2014 yılında Afganistan'ın merkez ve kuzey bölgesinde iki günlük insan hakları ve kadın hakları ile alakalı bir konferans düzenlenmiştir. Konferans'a katılanlar arasında kadınların birçoğu Afganistan'ın anayasası verdiği haklar, kadın hakkı ve insan hakkı ne demek olduğunu bilmezken, konferansın neticesinde üç kadın AFSTF ile temas kurarak gönüllü olmuş ve sivil toplum ve kadın hakkı aktivisti olmuştur (Nawa, 2014). Böylece bu kadınlar, birkaç ay bu konularda eğitim gördükten sonra gönüllü olarak faaliyete başlamışlardır. Sonuç olarak küçük çapta da olsa bazı konularda, bazı bölgelerde zihinsel ve toplumsal değişim yaşanabilmiştir.

Seçim Sürecine Dayalı Afgan Sivil Toplum Kurumları Ağı: Yeni bir demokratik toplumda, aktif ve güçlü sivil toplum kuruluşlarının varlığı, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve devleti cevap verebilir hale getirmede hayati bir rol oynayabilir. Son on yılda Afganistan’da faaliyet yapan sivil toplum kuruluşlarının taahhütleri ve ortak çalışmaları, demokratik bir sistemin kurumsallaşması için hayati rol oynamıştır. Diğer yandan sivil toplumun somut kazanımlarına rağmen, seçim hukuku ile ilgili savunuculuk beklentileri bulunmaktadır (Rafii, 2014, s.6). İşte bu amaçla AFSTF, Afganistan’ın seçim sürecine dayalı sivil toplum kuruluşlarının ağını oluşturmaya ihtiyaç duymuştur.

Dolayısıyla, AFSTF önderliğinde ve uluslararası demokrasi kurumun teknik desteğiyle, diğer 60 ulusal kuruluştan oluşan bir sivil toplum örgütü seçime dayalı Afgan sivil toplumu ağını Ekim 2013’te kurmuşlardır. Koalisyon kapsamında olan ve yönetimi Afganların elindeki bulunan bu kuruluş, çeşitli Afgan sivil toplum kuruluşlarının seçim alanındaki çabalarını koordine etmeyi, ülke genelinde seçim gözlemi, savunuculuk, seçim reformu ve kamuoyu bilinçlendirme gibi programları teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Ahmadi, 2015).

Sonuç itibarıyla AFSTF’nun ağ oluşturma temelinde yatan amaçlarının, Afganistan’da faaliyet yapan diğer sivil kurumlarla irtibatta olmak ve onlarla birlikte çalışmak olduğu söylenebilir. Zira toplumla ilgilenen kurum ve kuruluşlar tek başına hareket ettiği zaman yaptığı çalışmalar verimli olsa da asıl amacı olan “devlet ve millet arasındaki bağ” tam olarak kurulamayabilmektedir.

Bu ağın çalışmalarından bir örnek vermek gerekirse; 2014 yılında Cumhurbaşkanlık seçiminde ağa üye olan beş büyük sivil toplum kuruluşu, seçim sonuçlarının güvenilirliği ve sonuçlarının kabulünü güçlendirebilmek için ortak bir şekilde izlemişlerdir. Bu kurumlar, bu işi yürütebilmek için önce bağımsız seçim komisyonundan (IEC) sertifikalar almış ve seçim şikâyet komisyonu ile bir anlaşma imzalamıştır.

Bu gözlemci kuruluşlar, Afganistan’ın Özgür ve Adil Seçim Kurumundan (FIFA) 1000 gözlemci, Afgan Seçim ve Şeffaflık Örgütü (ITEA)’ünden 1100 gözlemci, Afgan Seçim ve Şeffaflık Örgütü ve Enstitüsü (MEA)’ünden 1130

gözlemci, Seçim İçin Engellilerin Vakfı'ndan 818 gözlemci ile seçim sürecini izlemiştir. Gözlemlerin yüzde 40'ını kadınlar yapmıştır. Bu kurumlar, oy kullanma sürecini gözlemek ve oy kullanma merkezlerinde oy saymak için gözlemcilere eğitim verilmiştir. Bu programı Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) finanse etmiştir. Teknik destek ise Ulusal Demokratikleşme Enstitüsü (NDI) tarafından sağlanmıştır (Yunusi, 2015, s.13).

Seçim sürecine dayalı Afganistan sivil toplum kuruluşlarının ağı, seçim süreci boyunca bu beş kurum tarafından koordine edilmiştir. Personelin yüzde %40'ı kadınların oluşturulduğu için bu süreç bir reform olmuştur. Dolayısıyla büyük bir demokrasi süreci yürütülmüştür. Ancak ne yazık ki iki siyasi grup arasında oluşan tartışmanın sonucunda kazanan taraf belli olmamıştır. ABD Dışişleri Bakanın müdahalesiyle iki taraftan oluşan Ulusal Birlik Hükümeti kurulmuştur. Başka bir ifade ile Afganistan gibi geleneksel bir yapıya sahip ve 40 sene savaşa iç içe olan bir ülkede demokrasi, sivil toplum, insan hakları vb. modern değerler her zaman işlevsel olma potansiyeline sahip değildir.

3.2.AFSTF'nun Siyaset, İktidar ve Devlet (Hükümet) İlişkisi

Afganistan'da sivil toplum modern anlamıyla yeni bir olgudur. Taliban rejiminin çöküşünden ve devletin inşası için insan hakları ve demokrasinin değerlerine dayalı yeni alanların yaratılmasından sonra, sivil toplum söylemleri de ortaya çıkmıştır.

Uluslararası toplumun daha geniş desteğiyle kurulan yeni yönetim sistemi, sivil toplumun inşası için iyi bir temel oluşturmuştur. Afganistan'da ilk kez yeni siyasi yapıyı belirleyen Bon konferansının yanlarında sivil toplumun rolü toplumun önemli ve değerli bir bileşeni olarak kabul edilmiştir. Afgan Anayasası'nın ikinci bölümü sivil toplumun rolünü tanımıştır. Dolayısıyla Afganistan'ın tarihinde anayasada sivil toplum kuruluşlarından ve faaliyetleri için alan genişleten ilk yönetim sistemi olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu bölümde AFSTF'nun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkileri incelenecektir.

3.2.1. AFSTF -Siyaset İlişkisi

Sivil toplum siyaset ilişkisi, birey ve sivil toplum ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sivil toplum siyasetle sürekli birey üzerinden irtibat kurmaktadır. Bu yüzden sivil toplum bireylerin görüşlerini siyasal sistemlere yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra bir dizi bağımsız, yasal ve aktif kurumlarla birlikte halk ile devlet arasındaki arabuluculuk yapmaktadır. Sivil toplum, özellikle demokratik sistemde, kamu politikası üzerinde büyük bir etkiye sahiptir, bu örgütler siyaset alanında vatandaşların siyasete girmelerini sağlamaktadır.

Adalet, barışa, demokrasiye, ifade özgürlüğüne ve diğer kabul edilmiş sivil değerlere bağlı olan ve bu şekilde mücadele eden partiler sivil topluma yardımcı olabilmektedirler. Siyaset bilimler bile bazen bu tür partileri sivil toplumun bir parçası olarak görmüşlerdir. Ancak siyasi partilerin de temel olarak iktidara gelmek için çalışmaktadırlar. Sivil toplum hükümete veya siyasi topluluğa girmek istemiyor olsa da yine çeşitli sosyal meselelerle sürekli olarak ilgilenip insanların taleplerini politik bir mesele haline getirmeye çalışmaktadır.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, bu bakış açılarını dayanarak 2007 yılında Afganistan'da bulunan bazı siyasi partilerin temsilcileriyle ortak bir komite oluşturabilmek için bir araya gelmiştir. Siyasi partilerin temsilcileri, siyasi partilerin ve sivil toplumun ortak sesi halk arasında güveni artırabileceğine inanmaktadırlar. Böyle olunca kaçınılmaz olarak, hükümet siyasi ve sosyal ilişkilerin planları hakkında siyasi ve sivil topluma danışacaktır. Ayrıca toplantıda mevcut olan yönetim sistemini eleştirip parlamenter yönetim sistemini vurgulamışlardır. Toplantının sonunda ise ortak bir komitenin oluşturmasına karar verilmiştir. Böylece 14 partiden oluşan siyasi partiler ve AFSTF arasında ortak danışma komitesi oluşturulmuştur (Wahdat, 2007, s.6).

Güçlerini halkın iradesinden alan devletler de eleştirilere, tavsiyeler, önerilere, siyasi partilerinin planlarına ve sivil toplumun görüşlerine önem vermektedir. Dolayısıyla siyasi partiler ve sivil toplumun ortak komitesi, devlete yönelik düzeltici eleştiriler sosyal ve siyasal alanda çok önem arz edebilmektedir. Bu bağlamda AFSTF ve siyasi partilerin ortak danışma komitesi, ara sıra Afganistan'da politik ve

sosyal olaylar üzerinde tartışıp sonucunu devlet yetkililerine ve ilgili kuruluşlara göndermektedirler.

Bu bağlamda AFSTF ve siyasi partilerin danışma komitesi 2007 yılının sonlarında parlamento seçimleri yaklaşınca sivil toplum ve siyasi partilerin seçim yasasına bakış açısı ve gelecek seçimde partilerin rolünün ne olacağı konusunda bir araya gelip fikir alışverişi yapmışlardır. Buna göre, seçimlerde siyasi partilerin dışlanması demokrasi sürecine karşı karşıya gelmek anlamına gelmektedir. Bu sebeple, parlamentodan seçim yasasındaki partilerin konumunun belirlenmesini istenmiştir. Ayrıca partilerin varlığının Afganistan'ın gelişmesi için önem arz edebileceğini vurgulamışlardır. Diğer taraftan güvenliğin olmaması seçime olumsuz etki edebileceği için devletten bu yönde ciddi adımlar atmasını istemişlerdir (Nadiri, 2007, s.3).

Sivil toplum ve siyaset ilişkisi birey ve sivil toplumdaki kaynaklandığına göre AFSTF' da bazen bireylerin özellikle gençlerin sesini siyasal yönetime duyurmaya çalışmıştır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Afganistan'daki ofisi, Afganistan hükümeti ve AFSTF sekiz aylık çabalardan sonra ilk kez Afgan ulusal Gençlik Politika Planını hazırlamayı başarmıştır. Bu taslak aylarca yapılan savunuculuğun meyvesidir ve nihayetinde 3 Eylül 2014 yılında kabine tarafından küçük bir değişiklikle onaylanmıştır (Şehriyar, 2015, s.49).

Afgan Ulusal Gençlik Politikası aslında gençleri güçlendirmek için bir kılavuzdur. Bu amaçla, insan hakları ihlalleri, yoksulluk, işsizlik, sosyal adaletsizlik ve güvensizlik gibi mevcut sorunlarla baş edebilmektedir. Ancak, Afgan hükümetinin bu alanda zayıf ve sembolik hareket ettiğini söylemek mümkün olacaktır. Başlangıçta hükümetin liderleri, gençleri desteklemek, onlara iş imkânı sağlamak ve göreve almak için birlikte çalışma sözü vermişlerdir. Ancak beş yıl sonra yeniden aynı noktaya gelinmiştir. İşsizlik oranı gün gittikçe yükseliş göstermektedir, öte yandan gençlerin birçoğu komşu ülkelere ve özellikle Türkiye'ye göç etmektedir. Bu konuda her ne kadar Afganistan sivil toplum kuruluşları, özellikle AFSTF ve gençlik kurumu seslerini siyasal yönetime ulaştırılmışsa da yine değişen pek bir şey olmamıştır.

Sonuç itibariyle, Afganistan Sivil Toplum Forumu, iktidar, devlet ve siyasetle olan ilişkilerinde, polis programı, anayasanın taslağının hazırlama sürecinde ve seçim

programlarında, halkı bilgilendirmek ve yönetimin faaliyetlerini halka aktarmakla devlet ve halk arasında bir köprü oluşturabilmiştir. Diğer taraftan, yerel hükümet programında, aile yasası, bilgi erişim yasası, gençlerin ulusal politikası gibi konularda protesto, oturumlar ve konferanslarla iktidarı denetleyebilmiştir. Ancak şu var ki bunları yaparken merkez ve bazı illerle sınırlı kalmıştır. Ayrıca yapmış oldukları faaliyetler bir dış etkenin finansmanı ile yürütülmüştür. Öte yandan programları geçici olmuş ve bir projeye bağlı kalınarak hareket edilmiştir.

Son olarak, AFSTF devletle halk arasındaki bağ oluşturmak ve halkın sesi olmaktan ziyade “sivil eğitim” başlığı altında kültürel faaliyetler yapmıştır. Yukarıda da zikredildiği gibi ister seçim sürecinde ister anayasa sürecinde olsun hep kültürel faaliyetlerle halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla AFSTF'nun iktidar, siyaset ve devletle olan ilişkisi eğitim ve öğretim programları kapsamında gerçekleştiği söylenebilir.

AFSTF'nun eğitim programları sınırlı olduğu için toplumsal bir dönüşüme öncüllük yapma potansiyeli düşüktür. Zira Afganistan gibi bir ülkede diğer programlarda dâhil olmak üzere özellikle eğitim programlarının uzun süreli olması gerekmektedir. Zira geleneksel ve muhafazakâr bir topluma sahip Afganistan'da, demokrasi, insan hakları, kadın hakları ve sivil toplum gibi kavramları şehir merkezleri dışında kimse uzun süredir anlayamamıştır. Bunun nedeni bölgede sürekli savaş olması, radikal ve Talibanizm düşüncesinin hâkim olmasıdır.

3.2.2. AFSTF - İktidar İlişkisi

Sivil toplum sözcüğü, siyasal otoritenin yetkisi altında kalmayan sosyal bir kavramdır. Sivil toplum demokratik bir yönetimde zirveye ulaşılabilir. Böyle bir yönetim ve iktidar da sivil toplumun amacı iktidarı ele geçirmek değildir, ancak siyasal iktidarı denetim ve gözetim altında almaktadır.

Sivil toplum ve iktidar ilişkisinde, sivil toplumun en önemli görevlerinden, yasalar ve seçim sürecini denetlemek, yolsuzlukla mücadele, kamuoyunu bilinçlendirmek, demokrasi, insan hakları ve ifade özgürlüğünü savunmaktır. Ayrıca sivil toplum, toplumda yaşanan dinsel, mezhepsel, kabile kavgaları vb. çatışmaları önlemeye ve tarafları bir araya gelmeye teşvik etmektedir.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, daha kültürel ve eğitimsel faaliyetlerle ilgilenmiştir. Bunun yanında bazı yasaların onaylanmasında aktif olarak rol üstlenmiştir. Öte yandan yeri gelince iktidarın otoritesine eleştiri yapmış yeri gelince iktidarın faaliyetlerini özellikle devlet muhalifleriyle yapılan antlaşmasını desteklemiştir. Ayrıca yolsuzlukla mücadelede ve iktidarın yaptıklarını denetlemede önemli adımlar atılmıştır.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, 01Eylül 2015 yılında yolsuzlukla mücadelede “şeffaflığa geçiş” başlığı altında bir konferans düzenlemiştir. Konferansta bürokratlar da dâhil olmak üzere Afganistan’ın dört bir tarafından 400 din âlimi de katılmıştır. Konferansın amacı, dini liderler ve kamu çalışanlarının yolsuzlukla mücadelede katılımlarını sağlamak, kitle iletişim araçlarıyla halkla iletişime geçerek yolsuzluğu ortadan kaldırmaktır. Din âlimleri, yolsuzluğun kanserli bir yara olduğunu ve ona karşı ulusal bir cihadın yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Konferansta, hükümetin yolsuzlukla mücadelede yeni bir strateji alması ve bu süreçte sivil toplumla istişarede bulunması istenmiştir (Ayyazi, 2015, s.25).

Afganistan’da sivil toplum kuruluşlarının özellikle AFSTF’nun çeşitli konularla ilgili düzenlenmiş olduğu konferanslar ve oturumların sonucunda, iktidar 2017 yılında yolsuzlukla mücadele etmek için yeni stratejisini belirtmişti ve bu süreçte AFSTF diğer kuruluşlarının temsilcisi olarak katılmıştır.

2017 yılın başlarında Afganistan Sivil Toplum Forumu ve diğer sivil kuruluşlar, yolsuzlukla mücadele stratejisinin hazırlık aşamasında Afganistan’ın yüksek icra kurulun ikinci yardımcısıyla istişare edip tavsiyede bulunarak görüşlerini belirtmiştir. Daha sonra bu tavsiyeler üzerine yolsuzlukla mücadelenin stratejisi kabineye sunulmuştur. Neticede 15 Kasım 2017’de Afganistan kabinesi yolsuzlukla mücadele stratejisini onaylanmıştır. Bu strateji sivil toplumun iktidar tarafından düzenlenen tüm programlara katılmasına imkân sağlamıştır (Afganaid, 2017).

Afganistan Sivil Toplum Forumu, Kabil sürecindeki tüm konferanslar da dâhil olmak üzere hükümetle uluslararası bağışçılar arasındaki üst düzey konferanslara düzenli olarak katılmıştır. Bu konferansları kullanarak politika düzeyinde kilit

bulgular ve öneriler sunmuştur. Ayrıca şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak için tüm ulusal kalkınma programlarında savunuculuk yapmıştır.

5 Ekim 2018’de, üst düzey bir zirvede sivil toplum, ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisi hakkındaki genel değerlendirmesini sunmuştur. İktidarın yolsuzlukla mücadelede, bağımsız bir komisyonu kurma konusundaki başarısızlığını vurgulamıştır. Ayrıca ortak izleme ve koordinasyon kurulu toplantısında sivil toplum, adalet ve yargı merkezinin yolsuzlukla mücadele etmemesi ve büyük yolsuzluk vakalarına değinmemesini eleştirmiştir. Öte yandan kamu yararı için kabildeki üçüncü katılım toplantısında, AFSTF’nun liderleri yönetimde kapsayıcılık ve şeffaflığın olmamasının yolsuzlukla mücadelede büyük bir engel olacağını belirtmiştir (Acbar, 2018).

AFSTF, kadına yönelik şiddet önlemesi yasası, aile yasası ve bilgiye erişim yasasının onaylanmasında da aktif bir şekilde rol almıştır. 2010 yılında, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin yasanın meşruiyetine rağmen, parlamentonun onayını alamamıştı. Daha sonra AFSTF, İnsan hakları kuruluğu, kadın hakları kuruluğu ve bazı diğer sivil kuruluşlarla, yasanın yeniden onaylatması için eğitim, bilinçlendirme kampanyaları ve eylemlerini başladıktan sonra yasa tekrar meclise gönderilmiş ve onaylanmıştır. Ayrıca medyadaki ve insan hakları sektöründeki bazı diğer STK’lar da bilgi edinme ve aile yasasının kabul edilmesinde ve onaylanmasında önemli bir rol oynamışlardır (Nimet, 2016, s.54). Bu yasalar uzun yıllar süren savunuculuğun meyvesi olan bir mekanizmadır ve 2014 yılında Cumhurbaşkanı tarafından imzalamıştır.

Bilgiye erişme yasanın hedeflerinden bazıları, herkes için hükümetten ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgilere erişim sağlamaktır. Böylece vatandaşlar devlet ve kamudaki bazı bilgilere erişebilmekte ve bu bilgiler yetkililer tarafından gazeteciler ve vatandaşlara verilebilmektedir. Görüldüğü gibi, sivil toplum yasanın kabulüne ve yolsuzlukla mücadeleye yönelik bazı adımlar atmıştır. Böylece en az zikredilen konularda sivil toplumun ilkesi olan yolsuzlukla mücadele ve yasaların sürecini izleme ile ilgili çaba göstermiştir. Diğer ilkeler gelince toplumda yaşanan ırksal, kabile arasında, mezhepsel çatışmalarıyla ilgili her hangi bir arabuluculuğuna rastlanmamıştır.

3.2.3. AFSTF - Devlet(Hükümet) İlişkisi

Bu güne kadar Afganistan'da sivil toplum kuruluşlarının koordine merkezi olarak bilinen ve vatandaşlar ile devlet arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışan üç sivil toplum kuruluşu göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi de "Afganistan Sivil Toplum Forumu"dur. Afganistan Sivil Toplum Forumu, genellikle devletle bağlantı kurmak ve devlet ve vatandaş arasındaki köprüyü oluşturabilmek için "sivil eğitim" denilen programın kapsamında faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda, AFSTF devletle ilk irtibatını 2003 yılında Afganistan Anayasasının taslağı yazıldığında kurmuştur. Anayasa komitesinin görevlileri Anayasa hazırlamanın çeşitli aşamalarına ve halkı bilgilendirme metotlarına aşına olmaları için beş günlük bir eğitim programı düzenlenmiştir. Anayasa eğitim programına 60 kişi katılmıştır. Programa katılanlar sadece anayasanın nasıl yazıldığını, hangi aşamalardan geçtiğini değil, yasa hakkında insanlara bilgi verme, fikirlerini ve önerilerini toplama yöntemlerini de öğrenmişlerdir. Programın bitiminde sekiz ilde anayasa komisyonun bölge ofisi açılmıştır (Tadbir, 2003, s.5).

Daha sonra anayasa komisyonu, AFSTF ve bir dizi diğer sivil örgütlerle ortaklaşa, anayasanın nasıl hazırlandığına, Afganistan'ın siyasal ve sosyal hayatındaki önemine ve halkın bilinçlendirmesine yönelik "halkla istişare ve bilgilendirme" adına bir sivil eğitim programı başlatılmıştır. AFSTF'nun önderliğinde başlayan bu program, seminer, konferans ve halkla doğrudan yüz yüze görüşmeler şeklinde iki türlü uygulanmıştır.

Bir ay süren bu programda, Anayasa nedir? Halkın sosyal ve politik yaşamına nasıl etkileyebilir? Afganistan anayasa taslağını hazırlarken ne gibi tecrübe ve geçmişe sahiptir? Afganistan'da anayasanın geleceği ve halkın çeşitli tabakalardan anayasada katılımın önemi vb. konular AFSTF vasıtasıyla halka aktarılmıştır. Bunun yanında halkın görüşlerine de önem verilmiştir. AFSTF'nun çalışanları iller, ilçeler ve kasabalara giderek anayasa hakkında halkın görüş ve fikirlerini almışlardır. İnsanların görüşlerini analiz edip yorumladıktan sonra, bir kez daha anayasa taslağı gözden geçirilmiş ve insanların yasaya ilişkin görüşleri bağlamında kadın erkek

eşitliği, ifade özgürlüğü, insan haklarının riayet edilmesi, eğitim-öğretim hakkı, çalışma hakkı vb. konular yürürlüğe girmiştir (Tadbir, 2003, s.6-7).

Burada önemli olan, ilk kez büyük bir ulusal projede, halkın fikir ve görüşlerine yer verilmiş olmasıdır. Dolayısıyla sivil toplumun varlığı anayasa taslağının hazırlanmasında demokrasi sürecinin bir tezahürü olarak kendini göstermiştir. Öte yandan, sivil toplumun ilkelerinden biri de hükümetle insanlar arasındaki köprü oluşturabilmek olduğundan, AFSTF bu ilkeyi uygulamıştır. Halkın görüşlerini devlete ve devletin program ve planlarını da millete aktarmıştır.

Diğer taraftan Anayasa sürecinde AFSTF'nun deneyimini gören seçim komisyonu 28 ilde seçimle alakalı sivil eğitim programının yürütülmesini istemiştir. Çünkü devletin bile gidemediği uzak bölgelere AFSTF'nun gidebileceğine inanılmıştır. Böylece AFSTF seçim süreciyle ilgili seçmenlerin kaydı konusunda 28 ilde seçim sivil eğitim programını başlatmıştır.

AFSTF programı başlarken ilk adımda on dört ortak çalışma ağı kurulmuştur. Oluşturulan ağların yardımıyla, Kabil, Herat, Kandahar, Mazar-e Şerif, Kunduz, Bamiyan ve Celalabad kentlerinde yerel topluluklar, tanınmış uzmanlar ve devlet görevlileri, seçmenlerin kayıt işlemleri nasıl olacağına, kaydın değeri ve insanların nasıl, nerde kaydedileceği gibi konularda eğitilmiştir. Ayrıca kadınları seçim sürecine katılmaya teşvik etmek için, etkili insanlar ve imamlardan geniş ölçekli seçim gibi siyasi ve sosyal meselelerde yardım etmeleri istenmiştir. Bu şehirlerde yaklaşık 150 bin kişi eğitilmiştir (Nadiri, 2004, s.3).

Seçim sürecinde sivil eğitim programının ikinci aşaması ise 27 ilde gerçekleşmiştir. Programın kapsamında 127'si kadın olan 370 kişi ilk önce AFSTF'nun başkent Kabil'deki genel merkezde 10 günlük eğitimden sonra il ve ilçelere görevlendirilmiştir.

İl ve ilçelerde görevlendirilen eğitimciler halkla doğrudan ve ya dolaylı olarak(kabile büyükleri, imamlar, bürokratlar ve il meclis vekillerin vasıtasıyla) iletişim kurmuşlardır. Daha sonra bir ay içerisinde seçimle ilgili, oy kullanma, seçmen kaydı, kimin oy kullanabileceği, oyun bir sır olduğunu, nerelerde oy kullanabilecekleri, kimsenin etkisi altında kalmadan özgür iradeyle oy kullanmaları,

seçim komisyonun görevleri vb. gibi konuları halka anlatmışlardır. Bu süreçte 20.000 kişiyi eğitmişlerdir. Öte yandan eğitici olarak 127 kadının olması seçimlerde kadınları oy kullanmaya teşvik etmiştir (Nadiri, 2004, s.7-8).

Afganistan'ın neredeyse tamamını kapsayan bu programda, 15 sivil kuruluştan 1539 sivil eğitmen AFSTF tarafından görevlendirilmiştir. Genel olarak programın %66'sı erkek, %34'ü kadın olmak üzere 8,6 milyon kişi sivil eğitim programından yararlanmışır (Tadbir, 2005, s.2). Ayrıca 2009 yılında Cumhurbaşkanlık ve taşra seçimlerinde, AFSTF insanları devlet, demokrasi, seçim hakkında bilinçlendirmek, seçimlere halkın özellikle de kadınların katılımı sağlamak ve siyasal, sosyal ve demokratik hakların kullanımı konusunda bilinçlendirmek için "seçim ve sivil toplum adına" 30 dakikalık bir radyo programı başlatmıştır.

Seçim ve sivil toplum programı AFSTF sivil eğitim idaresi tarafından başlatılmış ve UNDP tarafından finanse edilmiştir. Sivil toplum ve seçim programı, Afganistan'ın güney ve güney batısında yaşayanlar için özel bir radyo programı olmuştur. AFSTF, güney ve güney batı illerinde bulunan radyo istasyonlarıyla on dakikalık bir program ve 30 dakikalık yayın yapmak üzere sözleşme imzalamıştır. Bu radyolar iki ay boyunca her gün 30 dakikalık seçim, oy, özgürlük, sivil hakları, demokrasi ve özgürlük gibi konularla ilgi yayın yapmışlardır (Ahmedi, 2009, s.10).

Seçimler, her özgür insanın seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu demokrasinin belirtisidir. Bu nedenle, seçim yapmak demokratik bir devlete ve sivil topluma geçiş noktası demektir. Dolayısıyla sivil toplumun anayasal ve seçim süreçlerinde aktif olarak katılımı demokrasiye geçişi temsil edebilmektedir. Böyle bir durumda, sivil toplumun konumunun yalnızca devlet üzerindeki bir baskı grubu olmadığını, aynı zamanda devletin yardımcısı ve demokrasinin bir yansıması olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun anayasa ve seçim süreçlerinde aktif olarak katılımı bir yandan devletin yardımcısı olarak görülmekte diğer yandan halkın mümessili olarak görülmektedir. Dolayısıyla halk ve devlet arasındaki bağı kurmaya çalışmış ve ikisini de yakınlaştırmaya çalışmıştır.

Afganistan'daki anayasal ve seçim programlarına ek olarak, Afganistan Sivil Toplum Forumu, 2010 yılında Afganistan'ın kuzey-doğusundaki (Kunduz-Tahar-Badahşan) illerinde halkla polis arasında diyalog atmosferi yaratmak için toplum destekli polis programını başlatmıştır. AFSTF toplum destekli projeyi bahsedilen il merkezleri ve ilçelerde yürütmüştür. Faaliyetlerine başlamadan önce, projenin içeriğini tanıtmak için il ve ilçe komutanları, dini âlimler, etkili insanlar, devlet daireleri başkanları, kadınlar ve sivil insanlarla bir araya gelmiştir.

Projeyi tanıttıktan hemen sonra polislerle ayda 5 kez toplam 20 oturum yapılmıştır. Bu süreçte polisler Afganistan'ın anayasası, polis yasası, insan hakları ve genel çerçevede disiplin ilkeleri anlatılmıştır. Daha sonra halkın polise karşı nasıl davranacağı, polislerin görevi halkın canını, malını ve namusunu korumak olduğunu ayrı oturumlarla halka tanıtılmıştır. Bunun yanında AFSTF polis toplumun hizmetkârı olduğunu göstermek ve üniformayla bile olsa silahın olumsuz rolünü ortadan kaldırmak için polis vasıtasıyla ortaokul öğrencilere iki cilt kitap, polisin resmiyle süslenmiş bir dosya ve "polis sizin hizmetkarınızdır" sloganıyla donatılmış bir kalem dağıtılmıştır (Acsf.af, 2010, s.5-6).

Öte yandan 2011 yılında Afganistan'ın eğitim, öğretim sektörüne yardım amaçlı, kunduz ilinin okullarında polis tarafından başlatılmıştır. Buna göre öğrencileri okumaya alıştırmak için, kunduzdaki eğitim il başkanının izniyle her okula 280'den fazla kitap, masa ve kitap dolabı polis tarafından dağıtılmıştır. Bu bağlamda, öğrencilerin dağıtılan kitapları iyi ve doğru bir şekilde kullanabilmeleri için, AFSTF "okumanın önemi" başlığı altında okullarda bir okuma etüdü başlatmıştır. Yine AFSTF olayların incelemesinde vatandaşların polise kolay erişebilmeleri için 2012 yılında Kunduz şehrinde 10 adet polis bilgi merkezi kurmuştur. Bu merkezler, olayların bilgisayar tabanlı takibinin ve kaydedilmesini sağlamış, diğer taraftan, insanların polise erişmelerini kolaylaştırmıştır (acsf.af, 2010, s.8).

Afganistan'da kırk yıl süren savaş insanları silahtan bıktırmıştır. Öte yandan Afgan polisi Afganistan'ın dört bir yanında savaş devam ettiğinden silahla donatılmıştır. Bu gibi durumlar polisin toplumsal rolünü olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle çoğu insan nezdinde polisin varlığının sebebi sadece savaş olmaktadır ve geleneksel polis görevlerinin ne olduğu bilinmemektedir. AFSTF bu tür programları

düzenleyerek polis hizmet sağlayıcı öge olduğunu halka gösterebilme çabası içerisinde olmuştur.

Afganistan Sivil Toplum Forumu, Ghor ve Samangan illerinde sivil toplum ve yerel yönetim kurumlarının ihtiyaçlarının değerlendirilmesi sonucunda, bu illerde yerel yönetimde şeffaflık getirebilmek için yerel sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesini gerekli görmüştür. Bu nedenle AFSTF, Afgan Ayd vakfı ve Avrupa Birliği'nin finansmanı ile 2016-2018 yılları arasında yerel sivil toplumun güçlendirilmesi için bir program başlatmıştır. Programı 2016 yılında uygularken, Ghor'un bazı alanlarında erişim kısıtlamaları, güvenlik sorunları ve bazı idari karmaşıklıklar gibi birçok sorun yaşanmıştır. Ancak uygulayıcı kuruluşlar birçok alanda faaliyet yapmışlardır.

Yerel sivil toplumun gözetim rolü gelişmiştir. AFSTF, yerel sivil toplumu devlet hizmetlerini denetlemek için Ghor ve Samangan illerinde iki adet katılımcı ağ kurarak koordine etmiştir. Bu ağlar başlangıçta hükümet tarafından tanınmış, ardından devletin hizmetleri, özellikle elektrik, su temini, eğitim sağlık ve kalkınma gibi hizmetlerini denetim altında almıştır. Bu ağların temsilcileri aynı zamanda hükümet hizmetlerinin planlanmasında katılmışlardır. Aynı zamanda halkla yakından iletişim kurulmuş, talepleri toplanıp resmi toplantılar sırasında yetkililere ulaştırılmıştır. Bunun sonucunda halkın eğitim hizmetlerine, sağlık, elektrik, içme suyu ve kırsal kalkınmaya erişimi arttırılmıştır. Yerel sivil toplum ve yerel yönetim arasında gerekli koordinasyon sağlanmıştır (Şehriyar, 2016).

Devletin işlerini denetlemek, polislerle yakından ilgilenmek ve onları toplumla yakınlaştırmak halkın üzerine olumlu yönden çok etkili olacaktır. Benzeri programların varlığı vatandaşlarla devlet arasındaki ilişkiyi pekiştirebilmektedir. Ancak şu var ki Afganistan'da sivil kuruluşlarının birçoğu dış etkenlere bağlıdır. Görüldüğü gibi AFSTF'na yaptıkları bütün programlarda bir dış ülke veya kurum finansman olmuştur. Dolayısıyla geçici projelere dayanan faaliyetlerin verimi zamana bağlı olmaktadır. Böyle bir projede sivil toplum, devlet ile halk arasındaki köprü kurabilir, ancak kalıcı olarak değil, projenin zamanına göre geçici bir şekilde olacaktır. Afganistan Sivil Toplum Forumu, dış etkenlere bağlı kaldığı sürece yaptığı faaliyetler projelere bağlı olacak ve özgür biçimde hareket edemeyecektir. Zira

toplumu sivilleştirmek, devlet halk arasındaki bağ kurmak ve devletin yaptıklarını denetlemekteki devamlılık geçici olunca ilişkiler de geçici olacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sivil toplum, devlet ile halk arasındaki ilişkileri ve bireylerin devletle olan ilişkilerini yönetmektedir. Sivil toplum siyasi toplumdan bağımsız olarak faaliyet yapan kuruluşlardır. Aynı zamanda devletten bağımsız olarak, kar amacı gütmeyen gönüllülük ilkesine dayanan kuruluşlara da sivil toplum denilmektedir.

Sivil toplumla barışık olan demokrasi ve modernite kelimesi, 1919 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra Afganistan'ın politik alanına girmiştir. O zamandan bu güne kadar birçok ideolojinin meydana gelmiştir. Modernistlerden Komünistlere kadar ve Mücahitlerden Taliban'a kadar çeşitli demokrat, radikal, solcu ve sağcı ideolojilerinin rekabet alanı olmuştur.

Sivil toplum kavramı demokrasiyle iç içe olduğu için Afganistan'da ilk adımın 1919 yılında atıldığını söylemek mümkün olsa da 2001'e kadar modern anlamıyla Afganistan'ın sosyal ve politik arenasında gündeme gelememiştir.

Sivil toplum devlet dışı faaliyet yapan ve gönüllülük ilkesine dayanan kuruluşlar olarak tanımlanırsa, Afganistan'da geleneksel olarak çok eski tarihlerden itibaren kabile, köy ve aşiretler arasında varlığı görülmüştür. Dolayısıyla işlev olarak sivil toplum işini yapan köy ve "Jirga" kuruluşlarının 2001'e kadar sivil toplum olup olmadığı keşfedilememiştir.

2001'e gelindiğinde ise Afganistan'da siyasal ve toplumsal bir dönüşüme öncüllük yapıldığını söylemek mümkündür. Taliban döneminde Afganistan kaos içindeyken 2001'den sonra küresel dünyaya kapılarını aralamıştır. Demokrasi, insan hakları, kadın hakları ve sivil toplum gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Bu kavramlardan sivil toplum daha önce hiç duyulmamıştır. Yeni hükümet kurulduktan sonra sivil toplumdan ilk defa anayasada bahsedilmiştir.

Bu bağlamda çalışmada "2001 sonrası Afganistan'da Sivil Toplum Kuruluşları: AFSTF örneği" başlığı altında, Afganistan'daki sivil toplumun, 2001 öncesi ve sonrası devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkileri AFSTF örneği üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 2001'den önceki dönemlerde sınırlı olmakla birlikte sivil toplum, iktidar ve devletle iş birliği yapılmış ulusal çapta büyük

konulara çözüm bulunmuştur. Bugünkü anlamıyla olmasa bile bazı durumlarda devlet ve millet arasında bir bağ kurulabilmiştir.

Söz konusu tecrübe 2001'den sonra Afganistan'da sivil toplum kuruluşlarının özellikle de AFSTF'nun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkileri ve işbirlikleri açısından önemli bir fikri alt yapı oluşturabilmiştir.

Nitekim Afganistan Sivil Toplum Forumu'nun devlet, iktidar ve siyasetle olan ilişkisinin projeler üzerinde kurulmuş bir ilişki olduğu görülmektedir. Zira hemen hemen bütün faaliyetlerinde devletten bir proje alınmış ve proje yabancı bir kurumun finansmanı ile yürütülmüştür. Bilindiği üzere sivil toplum kuruluşları devletten bağımsız ve gönüllülük ilkesi temelinde neşet etse de Afganistan'da AFSTF dâhil birçok sivil toplum kuruluşu devletle işbirliği içinde olup, yabancı ülke veya kurumlar tarafından kurulmuş veya finanse edilmiştir.

Afganistan'da ilk kez 2001'den sonra sivil kuruluşlara önem verilmiş ve kısmi de olsa siyasal iktidarın politikalarına ve icraatlarına yönelik denetim ve gözetim faaliyetleri yürütmelerine müsaade edilmiştir. Nitekim AFSTF ister seçimlerde olsun, ister anayasa ve bazı diğer yasalarının hazırlanma sürecinde olsun büyük rol oynamış ve halkı temsil etmiştir.

Afganistan'da sivil toplum, diğer ülkelerdeki gibi hükümetin yaptıklarına bir baskı aracı olamamıştır. Afganistan sivil toplum kuruluşları özellikle AFSTF gündemi ilgilendiren meselelerde sadece bazen basın toplantısı yapmış, bazen de protesto gösterisi düzenlemiştir. Ancak hiçbir zaman Afganistan'ın en büyük sorunu olan güvensizlik, işsizlik, barış, yolsuzluk, rüşvet, terör olaylar vb. konularda somut bir gelişim sağlayamamıştır. Yine de çoğu konuda basın toplantısı, seminer ve konferans yoluyla sesini duyurmuştur.

Afganistan'da 2001'den günümüze sürekli olarak demokrasi, insan hakları, kadın hakları ve sivil toplumdaki bahsedilmektedir. Ancak halkın gündelik hayatında değişen bir şey olmamıştır. Başka bir ifadeyle söz konusu kavramlara yapılan vurgular ya da bu alanda gerçekleştirilen faaliyetler toplumsal formasyonun dönüşümünü sağlamaktan uzak kalmıştır. Bu çaba ve tecrübelerin tümüyle boş ya da anlamsız olduğu gibi bir çıkarımda bulunmak gerek bu çabaları gerekse Afganistan

toplumunun dönüşüm potansiyelini yok saymak anlamına gelecektir ki, böyle bir iddia en basit ifadesiyle haksızlık olacaktır. Bununla birlikte Afganistan'da kapsayıcı bir demokrasi ve sivil toplumdaki söz edebilmenin ülkenin tarihsel arka planı, toplumsal yapı özellikleri ve siyasal yapısıyla doğrudan ilişkili olduğunu hatırlatmak son derece önemlidir.

Afganistan'ın geleneksel ve kapalı bir toplum yapısına sahip olması, günümüzde de devam etmekte olan uzun süren savaşlara maruz kalması, bunun bir sonucu olarak iç ve özellikle de dış müdahalelerle karşı kalması ve siyasi istikrarın tesis edilmemesi, güçlü ekonomik temellere sahip olmaması vb. birçok sebep modern anlamda bir sivil toplumun oluşumu açısından en önemli engellerdir. Ek olarak, saha da aktif faaliyet gösteren mevcut sivil toplum kuruluşlarının birçoğu, Afganistan'ın kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olmaktan ziyade yabancı ülke ve kurumların desteği ile kurulmuş olup, varlığını sürdürmesi de yine bu kurum ve kuruluşların siyasi ve finansal desteği ile mümkün olabilmektedir. Bu durum, toplumsal sorunların çözümünde kendi medeniyet müktesebatından ve kültürel formlarından ziyade çoğu zaman paket programlar olarak sunulan ve temelinde Batılı formasyonların yer aldığı faaliyetlere zemin hazırlamaktadır. Geleneksel ve kapalı toplum yapısı, siyasi istikrarsızlık, özgürlüklerin hatta can güvenliğinin bile garanti altına alınmadığı bir ülke de Batılı ülke ve kurumlar tarafından desteklenen sivil toplumun yürüttüğü faaliyetlere çoğu zaman kuşku ile bakılmaktadır.

Sonuç olarak, Afganistan'da geniş bir sivil toplum anlayışını desteklemeli politikaların üretimi ve karar alma süreçlerini formüle etmede sivil toplumun aktif rolü düzenli olarak sağlanmalıdır. Sivil toplum, toplumsal sorunların tespiti ve çözümünde kendi toplumsal ve kültürel birikimini göz ardı etmeden devlet kurumları veya uluslararası paydaşları ile etkin ve başarılı ortaklıklar tesis etmelidir. Konuyla ilgili etkili değerlendirme ve analizler yaparak kendilerinin farkında olmalıdırlar. Özellikle sivil toplum aktivistlerinin rol ve sorumlulukları da açıkça tanımlanmalıdır. Sivil aktivistlerin gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kamu yararına olduğu açıkça anlatılmalı, halk üzerindeki güvensizlik duygusu giderilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alamdari, Kazım. (2015). Camie medeni guftarha (sivil toplumun söylemleri). Tahran: Tawana yayın evi

Afzali, MuahammedAfzal. (1986). Cunbuşiazadikhahi ve mahiyeti devleti emani(özgürlük hareketi ve emani devletinin mahiyeti). Kabil: Bilim akademisi yayın evi.

Ahmedi, Mustafa. (2011). Esas Name. Kabil-Mecma yayın evi.

Bayat, Abdullah. (2002). Ferhang-i tahkikat-i dini (dini araştırmalar sözlüğü). Tahran: kum yayın evi.

Aktay, Yasin. (2005). Sivil toplum ve sıkıntıları.(Editör:). Sivil toplum farklı bakışları. İstanbul: kaknüs yayınları. S.S. 12.

Alamdari, Kazım. (2015). Camie medeni, guftarha, zemineh ve tecrube (Sivil toplumun söylemleri ve deneyimi). Tahran: Tawana yayın Evi.

Çaha, Ömer. (2012). Aşkın devletten sivil topluma. İstanbul: Orion kitap evi.

Çaha, Ömer. (2008). Devlet karşısında hükmü şahsiyete sahip olmak sivil toplumun gelebileceğini işaret eder. (Editör: Murat şentürk). Sivil toplum kavramı tartışmaları. İstanbul: Kaknüs yayın evi. S. 44-50.

Çengi Zade, Gulam Ali. (2015). ErziyabiFerayendi Sulh Sazi Der Afganistan

Dreyiz. Amanullah. (2000). Afganistan Der Karni Bistum (20'inci yüz yılda Afganistan). Pakistan: Daniş Yayın evi.

Eşraf, Nimet. (2016). Nakşi camie medeni der hükümetdarikhob (iyi yönetimde sivil toplumun rolü). Kabil: Maywand yayınları.

Faryad Afgan, Najmaddin. (2006). Negarişiber tarihi muasiri Afganistan(Afganistanın çağdaş tarihine bir yazı).Kabil: Bilim akademisi yayın evi.

Gubar, Mir gulammuhammad. (1967). 1.cilt. Afganistan der meseri tarih(Afganistan'ın tarihi). Kabil. Yakubi yayın evi.

Gubar . Mir GhulamMuahmmed. (1967). II.cilt. Afganistan der mesiri Tarih. Tahran: Kum yayınları.

Hadif, Abdullah. (2013). Tarhinahzati medeni der Afganistan(Afganistan'da medeni hareketin planı). Kabil. Sayid yayın evi.

Hashimi, SayedMobin. (2017). Afganistan'da cumhuriyet sonrası(1979-2015) din siyaset ilişkisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimler Ana Bilim Dalı, Din sosyolojisi Ana Bilim Dalı: Kayseri.

Helveys, Robert.(2007). Camie medeni ve muberize medeni(sivil toplum ve sivil mücadele).(çeviri) Mehdi Kelanteri. Tahran: Ruşangaran yayın evi.

Hüseyini, Rıza. (2015).DestnameAmuzuşiÇarçubiHesabdihiMutekabilTokyu(Tokyu hesap verebilirlik el-kitabı). Kabil: Maywand yayın evi.

Johnson. (2005). “Erziyabi Camie Medeni Afganistan ve BerdaştiAfganha. Kabil.

Kemali, Abbas (1998). Camie medeni ve devlet (sivil toplum ve devlet). Tahran: Tawana yayın evi.

Kohzad. Ahamed ali. (2004). Balahisari Kabil ve Peşmad Hay Tarihi An(Kabil ve tarihsal olayları). Pakistan.

Masoomi, SeyyidMessoud. (1999). Basın ve sivil toplum. Kum: Tae yayın evi.

Murat, Abdul satar. (2006). Müessisati Gayri Devleti(Afganistan'da devlet dışı kurumlar).Kabil: Yakubi yayın evi.

Nawruzian, Sedeka. (2014). destnamehiamuzuşi şamil szicevanan Gençlerin katılımı el-kitabı). Kabil. Afgstf'ın yayın evi.

Öz Türk, Şahabuddin. (2015). 11 Eylül Saldırısı ve Afganistan Müdahalesi” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslar Arası İlişkiler Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Polat, İrfan. (2006). 11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı. Isparta.

Paykar, Karim. (2017). Zuhur ve sukutiEmanullah Han(Emanullah hanın ortaya çıkışı ve çöküşü). Kanada, Toronto.

Rafii, Aziz. (2015). Dnaisteni hay ez camie medeni(sivil toplumun anlamak). Kabil: Aku yayın evi.

Rasuli, Sima. (2011). Afganistan der devreisaltanatiHabibullah Han(Afganistan Habibullah Han döneminde). Kabil: Meyvand yayın evi.

Rasuli, Humayun. (2002). YadDaşt Hay Siyasi ve Ruydad Hay Tarih(Tarihsel ve siyasi notları). Kabil: Meyvend Yayınları.

SidiqiSipehr, Ahmed ziya. (2010). Ruydad Hay Sendikayi Cihan ve Afganistan(Dünya ve Afganistanın sendika olayları). Kabil: Maywand Yayınları.

Sarım, Murtaza. (2016). Camie medeni ve dedgaha(sivil toplum ve görüşler). Kabil: Meyvand yayın evi.

Suruş, Abdul karim. (1998). Camie medeni ve iraniimruz(sivil toplum ve bugünkü iran). Tahran: Nakşi Nigar yayın evi.

Sebzeyi, MuhammadTaqi. (2007). Beresi mukesvididgahayHegel, Marx ve Gramsci der bareyi devlet ve camie medeni(Hegel, Marx ve Gramscinin devlet ve sivil toplumla ilgili görüşlerinin karşılaştırması). Kermansah: Danişgahi rızayı yayın evi.

Seven, Funda. (2010). Sivil toplum kuruluşlarının yolsuzlukla mücadeledeki rolleri kayseri örneği: Erciyes Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.

Şemal, Tamim. (2014). Fırsat ha ve Çalışhaferarahicevanan(gençlerin fırsatları ve sıkıntıları). Kabil.

Nawruziyan, Sedeka .amuzuşhay medeni ve polis(Polis ve sivil eğitimi). AFSTFin dergisi, 5(4), 5.

Veli Oğlu, Mehmet. (2009). Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi üzerindeki etkisi. Kırık kale Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü. Kamu yönetimi Ana Bilim Dalı. Kırık kale.

Valvaliji, Asadullah. (2006). Demokrasi ve camie medeni der Afganistan(Afganistan’da sivil toplum ve demokrasi). Kabil: Maywand yayın evi.

DERGİLERDE YAYINLANAN MAKALELER.

Ahmedi, Rıza. (2009). Camie medeni ve intihabat(Sivil toplum ve seçim). AFSTF’nun dergisi, 7(5), 10.

Ayyazi, Jawad, (2015). Mubarezabafesad(Yolsuzlukla mücadele). Afgstf’nı dergisi, 4(81), 25.

Baraki, Wida. (2015). Talimat-i medeni Afganistan(Afganistanın sivil eğitim). AFSTF’nun dergisi, 13(80), 54.

Hakim, Nilab. (2008). Sulh ve cevanan(Gençler ve barış).AFSTF’nun dergisi, 6(“3), 9.

Kanii, Mir Ahmed. (2007). Şinasayinihadhay medeni(sivil toplumun tanımlanması) AFSTF’nun dergisi, 5(7-8), 3-5.

Nadiri, Partaw. (2007). Nişesti komite meşvarartiahzab ve muctemi camie medeni(siyasi partilerin ve sivil toplumun danışma komitesinin oturumu). AFSTFn’ın dergisi, 5(9-10), 3.

Nabawe, MuhammadEyyub. (2017). pençezarcevan be sowyi kitap(Beş bin genç kitap okumaya). Afgstf’nın dergisi, 15(83), 46.

Nadiri, Partaw. (2003). İcray-i bernamahay talimat-i medeni(Medeni programların uygulanması). AFSTF’nun dergisi, 1(2), 7-8.

samimi,.Fawziye. (2008). kargahiamuzuşiberayamuzgaran(öğretmenlere eğitim programı). Afgstf’nın dergisi, 6(6), 9.

Şahriyar, Muhammed eyyup. (2015). çalışhaferasuyicevanan(Gençlerin sıkıntıları). AFSTF’nun dergisi, 13(80), 49.

Tadbir, Muhammad Nabi. (2003). devreyiamuzuşipençruza(Beş günlük eğitim). AFSTF’nun dergisi, 1(2), 6-7.

Tadbir, Muhammad Nabi. (2005). Nakşi muctemi camie medeni der revendişuurayi milli(Parlamentoda AFSTF’nun rolü). AFSTF’nun dergisi, 3(4), 2.

Wahdat, Simin. (2007). komiteyi meşveretiahzabi siyasi ve camie mednei(Siyasi partilerin ve sivil toplumun danışma komitesi). AFSTF'nun dergisi, 5(3), 6.

yunusi, Ahmed .munir. (2007). devrehayamuzuşi der vilayat(İllerde eğitim dönemi). AFSTF'nun dergisi 5(12), 8.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Acbar. (2018).vaziyet, muhiti munasebbaray camie medeni afganistan(Afganistan sivil toplumu için iyi durum). <http://www.acbar.org/upload/>. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Acsf. (2016). Nigahi muhtasar bar Nakşi camie medeni der projeyi takvietetihukumatar mahalli.(sivil toplumun yerel yönetimindeki rolü). <http://acsf.af/%> . Erişim Tarihi: 20.3.2019.

Acsf. (2010). Polisi merdumi(toplum destekli polis). Erişim Tarihi: 20.05.2019.

AFSTF. (2007). <http://old.acsf.af/index.php?opt4>: Erişim Tarihi, 10.10.2018.

AFSTF. (2010). Tarihçemecma(Afganistan sivil toplum forumun tarihçesi). <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi: 29.09.2018

Ahmedi, MuhammadEdris. (2013). Konferans Hay BelnelMuleli Afganistan(Afganistan'ın uluslar arası konferansları). <http://geo-of-afg.blogfa.com/post/32/>. Erişim Tarihi: 23.07.2018.

Ahmadi, Mustafa. (2015). gezarişi Umumi der mevridi faaliyet hay şebeke-i nihad hay camie medeni Afganistan(Afganistan'daki sivil toplum kuruluşlarının faaliyetiyle ilgili genel bir rapörtaj). <http://acsf.af/?lang=fa>. Erişim tarihi: 12.3.2019.

Ajand, Feridun. (2016). Konferans-i Brüksel ve intizarat-i camie medeni(Brükselin konferansı ve sivil toplumun beklentileri). <https://8am.af/x8am>. Erişim Tarihi, 17.10.2018.

Arman, Ali. (2014). Hamid Karzai Kest ve Çegune Be Kudret Resid(Karzai kimdir ve nasıl iktidara gelmiştir). <http://farsi.alarabiya.net/fa/views/>. Erişim Tarihi: 20.07 2018.

Arvin, Eyup. (2013). Loya Jirga Ez Sünneti Kabilevi ta Sünneti siyasi(.kabile gelenğinden siyasal gelenğ e kadar loya Jirga). <http://www.bbc.com/persian/>. Erişim Tarihi: 29. 07. 2018.

Ava. (2016). Khasthay camie medeni ez konferans-i Brüksel(Brüksel konferansından sivil toplumun istekleri). <https://www.avapress.com/fa/news/>. Erişim Tarihi, 12.10.2018.

Ava. (2009). <https://www.avapress.com/fa/news/>. Erişim Tarihi; 12.10.2018.

Daniş, Ziya. (2016). Camie Medeni Der Kevenini Esasi(Anayasada sivil toplum). <https://madanyatonline.com/>. Erişim Tarihi: 20. 07. 2018.

Dawood, Mohammad. (2014). <https://afghanocentrism.com>. Erişim Tarihi, 21, 06, 2018.

Ferehmend, Muhayiddin. (2012). Cünbüşi İnkilbi Afganistan(Afganistan'ın devrimci hareketi). <http://afghanistanrevolutionmovment.blog>. Erişim Tarihi: 23.07. 2018.

Gulistani, Ghulam Nabi. (1998). Camie medeni ve baz şınasi endişe ha (sivil toplum ve düşüncelerin tekrar tanınması). <http://ensani.ir/fa/article>. Erişim tarihi: 18.06.2019.

Hborl. (2010). Bernameiagahidehe kanuni esasi Afganistan(Anayasanın eğitim programı). <http://www.hborl.org.af/fa/2018/09/23>. Erişim tarihi: 23.10.2018.

Hekim, Nelab. (2011). NişestBanihad hay şınasayışude der vilayat(illerde tanınmış kurumlarla oturma). <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim tarihi.

Hakimi, Aziz. (2007). Nizami Nevini Siyasi Se DeheBad Ez Zahir Şah(Zahir şahdan 30 yıl sonar yeni siyasal sistemi). <http://www.bbc.com/persian/afghanistan/>. Erişim Tarihi. 07.03.2018.

Jawad, Ali. (2016). Der bare-i Ma(Bizim hakkımızda). <http://www.cshrn.af/da/>. Erişim Tarihi, 03.12.2019.

Kohee, Abdul Ali. (2013). <http://old.acsf.af/index.ph>. Erişim Tarihi, 09, 02., 2019.

Mujde, Waheed. (2011). Afganistan ve nakşairah ez Boni evvel ta duvum(Birinci Bondan ikinci bona kadar Afganistan'ın yol haritası). <http://www.farsi.ru/doc/4531.html/>. Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Mehrin, Nasir. (2011). PadşahiÇehlSahlei Muhammed Zahir Şah(Zahir şahın kırk yıllık saltanati). <https://www.dw.com/>. Erişim Tarihi, 10. 07. 2018

Muradi, Sahip nazar. (2011). Emir Habibullah Han ve Şah Emanullah Han, <http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=1012>. Erişim Tarihi: 09.09.2018.

Mujtaba.Muhammad Ali. (2009). Nişastekomiteidadkhahieşkhasidaray maluliyet(engellilerinkomitesininoturumu). https://8am.af/j8am/index.php?option=com_content&view=article&id=8782:1388-10-20-18-33-18&catid=58&Itemid=308. Erişim tarihi; 10.10.2018.

Nazari, Şiirin. (2011). TarihçeiCünbüşiZanan Der Afganistan(Afganistanın kadın hareketinin tarihçesi). <http://sapidadam.com/>. Erişim Tarihi: 04. 06. 2018.

Nebevi, Kazım. (2013). Hakki masedayma(sesimiz hakkımızdır) <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi; 13.10.2018.

Nadiri, Partaw. (2011). Malulin ve Parlmaniayinde(Engelliler ve gelecek parlamento). <http://old.acsf.af/index.php?option>. Erişim Tarihi, 11.10.2018.

Nadiri, Partaw. 2003). <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi: 18.10.2018.

Nazari, Şiirin. (2011). TarihçeiCünbüşiZanan Der Afganistan(Afganistanda kadın hareketinin tarihçesi). <http://sapidadam.com/>. Erişim Tarihi: 04. 06. 2018.

Nevruzıyan, Sedika. (2011). şebekesazinihadha-i medeni(sivil toplum kuruluşlarının ağ oluşturması) <http://old.acsf.af/index.ph>. Erişim tarihi: 25.11.2018.

Pajman, Asadulla. (2014). Rahendazibernamiagahiamme(Kamu bilgilendirme programı). <https://8am.af/j8am/index.php>. Erişim Tarihi: 08.10.2018.

Popal, Karim. (2011). Tarihi İttihadiye Hay Sınıfı Der Afganistan(Afganistan'da sendikaların tarihi). <http://archive.mashal.org/>. Erişim Tarihi: 16.05.2018.

Rafii, Aziz. (2013). Ta bepayi adalet barayfarkhondadadkhahimekonim(Adalet sağlanıncaya kadar Farhonda için savunuculuk yapacağız). <http://fa.rfi.fr/>. Erişim Tarihi; 13.10.2018.

Rafii, Aziz. (2016). Metalibi camie medeni Afganistan der konferansi Brüksel(Brüksel konferansında sivil toplumun katılımı). <http://www.acbar.org/upload>. Erişim Tarihi: 20.10.2018.

Relief. (2017). dedebanişeffafiyeti Afganistan(Afagnistanın şeffaflık kurumu). <https://reliefweb.int/report>. Erişim tarihi. 20.05.2019.

Samimi, Fawziya. (2014). Devreiamuzeşi hukuki zan(Kadın hukukun eğitim programı). <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi; 22.10.2018.

Sarım, Murtaza. (2013). <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi. 12.10.2018.

Sahar, Sedika. (2016). Zindegi Name Hamid Karzai(Karzain Hayatı). <http://sediqebadi.blogspot.com>. Erişim Tarihi: 28.07.2018

Taj, Humayun. (2015). Ruzi meşrutiyet(Meşrutiyet günü). <http://jameabaz.com/?p=31718>). Erişim Tarihi: 10.07.2018.

https://8am.af/j8am/index.php?option=com_content&view=article&id=8782:1388-10-20-18-33-18&catid=58&Itemid=308. Erişim tarihi; 10.10.2018.

Tolo. (2016). <http://prod.tolonews.com/fa/afghanistan>. Erişim Tarihi, 24.10.2018.

Taj, Humayun. (2015). Sium-i Cevza Ruz Meşrutiyet (Meşrutiyet günü). <http://jameabaz.com/?p=31718>). Erişim Tarihi: 10. 07. 2018.

Velvaliji, Asadullah. (2011). Nekşi Camie Medeni Der Tasmim Giri Hay Merakizi Amali Kudret Der Afgnistan(Afganistan'ın iktidarında sivil toplumun karar alma rolü. <http://old.acsf.af/index.php>. Erişim Tarihi: 20. 07. 2018.

Yusufzai, Muhammed Eyup. (2009). Seyri GuzerayiBerŞinasayi Camie Medeni(sivil toplumun tanımına geçicibir bakış). <http://www.cshrn.af/da/?p=1287/>. Erişim Tarihi: 10.08.2018.

Zmba, Michael J. (2012). How wework in Afghanistan (Afganistan'da biz nasıl çalışacağız).<https://www.counterpart.org/stories/how-we-work-in-afghanistan/>. Erişim Tarihi: 13. 08. 2018.

